

Under den senaste dryga tioårsperioden har de arkeologiska undersökningarna i Östergötland varit mycket omfattande. På grund av exploateringsarkeologins natur har utgrävningarna främst skett i landskapets fullläkersbygd, utefter de största vägarna samt i Linköpings- och Norrköpingstrakterna. Svartådalens södra del, den östgötska övergångsbygden mellan slätt och skog, har hittills varit relativt outforskad vad gäller arkeologi och kulturhistoria. Svartån har dock under mycket lång tid spelat en viktig roll som både försörjningskälla och kommunikationsled. Genom arkeologin kan Svartådalens äldsta historia nu belysas på ett nytt och mer ingående sätt.

Under hösten 2001 utförde Riksantikvarieämbetet, UV Öst, arkeologiska undersökningar vid Öringe och Bleckenstad i Svartådalens södra del. Arbetet föranleddes av en om- och utbyggnad av Riksväg 32 mellan Boxholm och Bleckenstad. Intresset för undersökningarna var stort både bland barn och vuxna. Genom de arkeologiska resultaten har det konstaterats en ca 6000 år gammal stenåldersgård samt boplatzlämningar och en grav från äldre järnålder.

Det tidigneolitiska mesulahuset, hyddlämningen och rännorna vid Bleckenstad gård har ökat möjligheterna att belysa boendeproblematiken under den äldsta bondestenåldern, en period som har många tomma kunskapsluckor att fylla. Hustypen har endast en tidigare parallell i landskapet medan fenomenet hydda med vägg-ränna under den senaste sjuårsperioden uppmärksammas på flera platser, framförallt i västra Östergötland. De olika typerna av lämningar ökar förståelsen av människans organisation av en plats och utnyttjande av landskapet under perioden.

Äldre järnålderns samhälle verkar ha tagit större landområden i anspråk än någon annan förhistorisk tidsperiod i stora delar av landet. I Öringe visade det sig att man under perioden valt att utnyttja olika delar av landskapet, såväl flackare partier i dalgången som de steniga moränhöjderna. Avsaknaden av bostadshus och det stora antalet härdar har ställt nya frågor om boplatstens placering i landskapet, ur en historisk och socioekonomisk kontext.

Den undersökta graven gör det möjligt att problematisera anläggandet av gravar under äldre järnålder. Ett brandlager kan ha varit rester efter en kremering och den skrala mängden brända ben i begravingarna vittnar om att benen omhändertagits på något annat sätt efter bränningen. Härdar på gravfältet skulle kunna tolkas som rituella aktiviteter i samband med begravningsceremonier.

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

ISSN 1404-0875

Susanna Eklund, Lisa K Larsson
Stenåldersgård och järnåldersbygd i Svartådalens södra del

Riksantikvarieämbetet
Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV ÖST RAPPORT 2002:39
ARKEOLOGISK FÖR- OCH SLUTUNDERSÖKNING

Stenåldersgård och järnåldersbygd i Svartådalens södra del

*Bosättningar och stensättning från neolitikum och äldre järnålder
Tre arkeologiska undersökningar vid Riksväg 32 mellan Boxholm och Bleckenstad*

*Ekeby socken, Boxholms kommun, Östergötland
Dnr 423-1680-2001, 422-4152-2000*

Susanna Eklund och Lisa K Larsson

UV ÖST RAPPORT 2002:39

ARKEOLOGISK FÖR- OCH SLUTUNDERSÖKNING

Stenåldersgård och järnåldersbygd i Svartådalen

*Bosättningar och stensättning från neolitikum och äldre järnålder
Tre arkeologiska undersökningar vid Riksväg 32 mellan Boxholm
och Bleckenstad*

RAÄ 10, Trimplaberget 2:40, Ekeby socken

RAÄ 332, Öringe 2:2, 2:39, Ekeby socken

RAÄ 246, 111:2, 109, 248, Bleckenstad 1:3, 1:4, Ekeby socken

Boxholms kommun, Östergötland

Dnr 423-1680-2001, 422-4152-2000

Susanna Eklund och Lisa K Larsson

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

Riksantikvarieämbetet

Avdelningen för arkeologiska undersökningar

UV Öst

Roxengatan 7, 582 73 Linköping

Tel. 013-24 47 00

Fax 013-10 13 24

uvost@raa.se

www.raa.se/uv

Omslagsbild Översiktsskildrer från Svartådalen, Ekeby socken. Foto Tom Carlsson (RAÄ), Susanna Eklund (RAÄ).

Produktion och layout Britt Lundberg (RAÄ).

Grafik Lars Östlin (RAÄ).

Digitalisering Lisa K Larsson (RAÄ), Susanna Eklund (RAÄ).

Foto Tom Carlsson (RAÄ), Susanna Eklund (RAÄ), Mia Karlsvärd (Östgöta Correspondenten),

Lisa K Larsson (RAÄ), Johan Westerlund (RAÄ), Janne Zander (RAÄ).

Fyndteckning Johan Westerlund (RAÄ).

Tryck Tryckhuset, Linköping 2002.

Kartor ur allmänt kartmaterial, © Lantmäteriverket, 801 82 Gävle. Dnr L 1999/3.

© 2002 Riksantikvarieämbetet

UV Öst, Rapport 2002:39

ISSN 1404-0875

Innehåll

Förord	5	Diskussion	50
Sammanfattning	6	Mesulahus	50
RAÄ 332 – Öringe	6	Hydda med ränna	51
RAÄ 109 – Bleckenstad	6	Det tidigneolitiska bosättningsmönstret	52
RAÄ 111:2 – Bleckenstad	6	Utvärdering	54
Inledning	8	Kommande arbeten	55
Förutsättningar	9	Referenser	56
Tidigare undersökningar	9	Otryckta källor	58
Topografi	9	Muntliga referenser	58
Fornlämningsmiljö	10	Analysrapporter	58
Målsättningar	11	Kartor	58
Metod och genomförande	12	Administrativa uppgifter	59
Definitioner	13		
Naturvetenskapliga analyser	13		
Försvarande omständigheter	13		
Den publika verksamheten	14		
Öringe	15		
Resultat av RAÄ 332	15		
Topografi och fornlämningsmiljö	15		
Undersökningsområdet	17		
Område 1	17		
Område 2	23		
Område 3	23		
Område 4	25		
Fosfatkartering	26		
Miljöarkeologisk analys	27		
Vedartsanalys	29		
Fyndmaterial	29		
Dateringar	30		
Diskussion	31		
Boplats utan hus?	31		
Kontinuitetsbrott	32		
Bleckenstad	33		
Resultat av RAÄ 109	33		
Topografi och fornlämningsbild	33		
Undersökningsområdet	35		
Stensättning med brandgravar	35		
Härdar	38		
Fyndmaterial	38		
Dateringar	39		
Diskussion	39		
Resultat av RAÄ 111:2	40		
Topografi och fornlämningsbild	40		
Undersökningsområdet	40		
Fyndmaterial	48		
Dateringar	49		
		Bilaga 1. Förundersökningsrapport	61
		Riksväg 32 Boxholm – Bleckenstad	
		Tom Carlsson, Carl-Johan Sanglert	
		Bilaga 2. CD-rom	
		Anläggningsdatabas	
		Fynddatabas	
		Digitala planer över undersökningsområdena	
		Fotogalleri	
		Järnframställning i Öringe under järnålder, arkeometallurgiska analyser	
		RAÄ 332, Ekeby sn, Boxholms kn, Ög	
		Lena Grandin, Lars-Erik Englund, Ola Stilborg	
		RAÄ, UV GAL, analysrapport nr 5-2002	
		Fosfatkartering	
		Fosfatlaboratoriet, Länsmuseet på Gotland, Visby	
		Rapport över vedartsanalyser på material från Östergötland	
		Öringe, RAÄ 332, Ekeby sn, Boxholms kn, Ög	
		Erik Danielsson, Vedlab, rapport 0213, Glava	
		Miljöarkeologisk undersökning av jordprover från Svartådalen	
		RAÄ 332, RAÄ 111, Ekeby sn, Boxholms kn, Ög	
		Karin Viklund, Johan Linderholm, Johan Olofsson,	
		Miljöarkeologiska Laboratoriet, Institutionen för arkeologi och samiska studier, rapport nr 2002-005, Umeå	
		Resultat av ¹⁴ C-datering av träkol och bränt ben från Östergötland	
		Göran Possnert och Maud Söderman,	
		Ångströmlaboratoriet, Avdelningen för jonfysik, ¹⁴ C-lab, Uppsala Universitet	
		Osteologisk rapport	
		Bränt benmaterial från Bleckenstad 1:4, RAÄ 109, Ekeby sn, Boxholms kn, Ög	
		Berit Sigvallius, RAÄ, UV Mitt, Stockholm	

Förord

Svartådalen är idag en levande landsbygd med en spännande historia. Den bördiga dalgången har under mycket lång tid spelat en viktig roll för bosättning som försörjningskälla och kommunikationsled. Resultaten från de arkeologiska undersökningarna har givit nya inblickar i den del av Östergötland där tidigare förhållandevis få utgrävningar genomförts. Svartådalens södra del, den östgötska övergångsbygden mellan slätt och skog, har hittills varit relativt outforskad vad gäller arkeologi och kulturhistoria. Genom arkeologin kan Svartådalens äldsta historia nu belysas på ett nytt och mer ingående sätt. Undersökningarna har även givit goda möjligheter till jämförelser med andra geografiska områden, i och utanför Östergötland.

Grävningarna vid Öringe och Bleckenstad har kunnat belysa flera spännande problemställningar. Resultaten från grävningarna har gett nya infallsvinklar vad gäller boendeproblematiken och människors utnyttjande av landskapet under både tidigneolitikum och äldre järnålder – men på helt skilda sätt. Dessutom har frågor angående anläggandet av gravar och begravningsceremonier under äldre järnålder kunnat problematiseras.

De arkeologiska undersökningarna pågick under drygt tre både soliga, blöta och kalla månader under hösten 2001. Intresset för grävningarna har varit mycket stort bland både barn och vuxna, något som vi uppskattat. Fältarbetet utfördes av Tom Carlsson, Lisa K Larsson, Janne Zander, Johan Westerlund och Susanna Eklund, Riksantikvarieämbetet, UV Öst.

Vi vill rikta ett tack till vår uppdragsgivare Vägverket, Region Sydöst med projektledare Birger Lind i särskild åtanke. Tack även till Göran och Elisabeth Carlsson som stod för torpet i Bärback med ved och proppbyten, Björn Andersson – vår skickliga grävmaskinist, Johan Birath, vice ordförande i kommunstyrelsen i Boxholms kommun, som författat en text till vår populärvetenskapliga bok, Biblioteket i Boxholm som ställt ut vår utställning och länkat till vår hemsida, Cramo i Mjölby för hjälp med plankor, pumpar och gasol, familjerna Johansson på Bleckenstad gård, personalen på Bleckenstad Gårdsbutik och alla intresserade besökare under våra guidningar, skollektioner och vår arkeologidag – gamla som unga.

Linköping 2002-06-11

Lisa K Larsson

Fig 1. Karta över Östergötland med platsen för undersökningarna vid Öringe och Bleckenstad markerade.

Sammanfattning

Inför den planerade om- och utbyggnaden av Riksväg 32 mellan Boxholm – Bleckenstad har Riksantikvarieämbetet, UV Öst slutundersökt tre fornlämningar i Öringe och Bleckenstad (RAÄ 332 respektive RAÄ 109, 111:2). Undersökningarna ägde rum mellan den 20 augusti och 30 november 2001 och har huvudsakligen berört boplatslämningar från neolitikum och äldre järnålder samt en stensättning från äldre järnålder. Undersökningsområdena låg i den östgötska övergångsbygden mellan slätten Västanstång i norr och skogsbygden i söder. Landskapet utgörs av en blandning mellan bergkulls- och sprickdals-terräng med uppodlade marker längs Svartån. Fornlämningssmiljön i området består främst av lämningar från den äldre järnåldern; stensträngssystem, gravar och gravfält.

Under hela projektets gång har vi arbetat efter de frågor och problemställningar vilka preciserades i undersökningsplanen; boplatser och markanvändning, hur man disponerat landskapet, metallurgi samt den neolitiska närvaron. Nya frågor kring bostadshusens placering i landskapet samt anläggandet av gravar under äldre järnålder har tillkommit. Vi har dessutom kontinuerligt under och efter fältarbetets gång jobbat med den publika verksamheten och förmedling till allmänheten.

RAÄ 332 – Öringe

Vid Öringe påträffades lämningar huvudsakligen från den senare delen av äldre järnålder (Kr f – 500 e kr). Anläggningarna, främst härdar, grupperade sig i olika, från varandra separerade aktivitetsytor. Fyndmaterialet utgjordes av fragmentariska rester av vardagsföremål, främst keramik, slagg, brända ben och bränd lera i form av lerklining och ugnsväggsfragment. Utifrån slaggerna och ugnsväggsfragmenten vet vi att järnframställning förekommit på platsen. Inga huskonstruktioner kunde spåras och det är således osäkert om vi befinner oss alldeles i utkanten av en boplatser där husen legat utanför undersökningsschakten eller om det rör sig om en mer specialiserad aktivitetsyta längre från bosättningen.

RAÄ 109 – Bleckenstad

På gravfältet RAÄ 109 i Bleckenstad undersöktes en stensättning och flera härdar. Graven var 8x11 m stor och hade två härdar i dess östra del. Under stensättningen

påträffades två brandgravar, ett brandlager och en brandgrop. Brandlagret kan ha varit rester efter en kremation. Lagrets form, storlek, skärvstens- och keramikförekomsten samt dess placering under stensättningen talar för detta. Åtminstone har man eldat på platsen och sedan städad ytan ren innan man jämnat till marken med sand och jord och uppfört själva gravöverbyggnaden. Den skrala mängden ben i de båda brandgravarna vittnar om att de brända benen omhändertagits på något annat sätt efter bränningen. De få fragmentariska benen från brandgropen härrör från människa. Härdarna på gravfältet har tolkats som knutna till rituella aktiviteter i samband med begravningsceremonier. Speciellt en härd utmärkte sig genom en närmast monumental markering i form av klumpstenar i cirkelformation, samtidigt som härden ”begravts” under tre decimeter jord – i likhet med begravingar av de döda.

RAÄ 111:2 – Bleckenstad

Genom typologiskt jämförbara strukturer och ¹⁴C-dateringar kunde två olika neolitiska faser urskiljas på undersökningsområdet. En tidigneolitisk bosättningsfas representerades bl a av ett mesulahus. Huset var 4,9x10 m stort, hade en rektangulär, svagt elliptisk form i öst – västlig riktning. Husets härd har en ¹⁴C-datering till övergången mellan tidigneolitikum I och II. Byggnaden har genom de senaste årens undersökningar klara paralleller i Östergötland, Närke och Skåne. ¹⁴C-dateringar av ett kulturlager i husets närhet och tidigneolitisk keramik med snör/tvärnsnoddornering visar att vissa av anläggningarna bör tolkas som lämningar efter ett aktivitetsområde till huset.

Ca 60 m söder om mesulahuset fanns en hästskoformad hydda med väggränna, orienterad i nordvästlig – sydöstlig riktning. Konstruktionen mätte 2,48x2,75 m. Hyddlämningen har en mängd paralleller, främst i västra Östergötland men även i bl a Närke. Hyddlämningens ¹⁴C-analys gav en datering till senneolitikum/tidig bronsålder. Med tanke på de typologiskt jämförbara daterade tidigneolitiska hyddorna i Östergötland och Närke samt deras likartade kontexter (i flera fall med mesulahus) förefaller det ändå sannolikt att placera hyddan i ett tidigneolitiskt sammanhang. I hyddans närhet fanns andra böjda rännor i likhet med flera undersökta tidigneolitiska lokaler i landskapet.

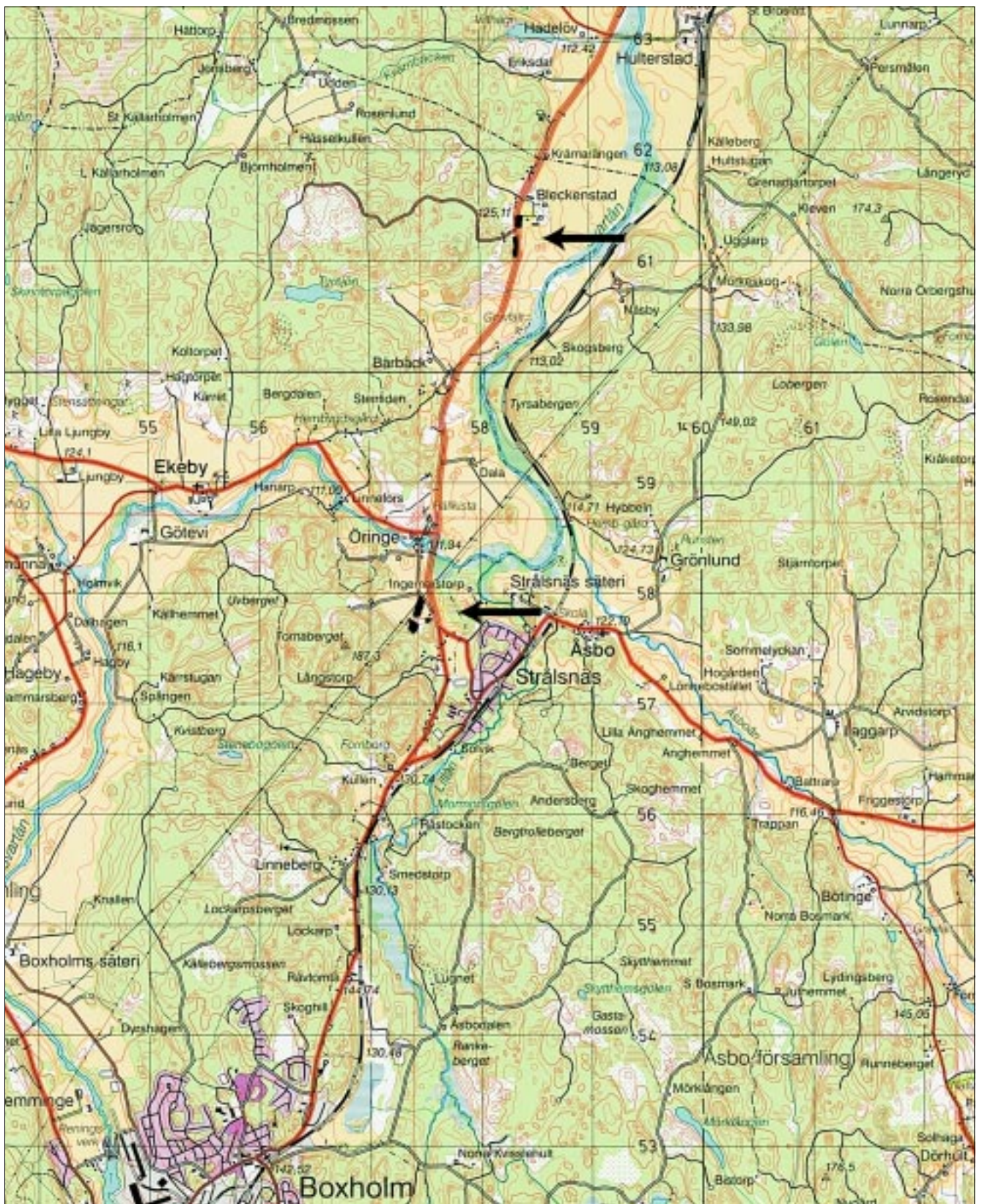

Fig 2. Utdrag ur Topografiska kartans blad 8F Linköping SV med platsen för undersökningarna markerade. Skala 1:50 000.

Även en senneolitisk boplatzfas kunde konstateras utifrån ^{14}C -dateringarna. Denna utgjordes inte av någon konstruktion utan representerades av kulturlager, mörkfärgningar, gropar och senneolitisk keramik. Möjligen kan man tänka sig en "förening" från den senneolitiska fasen

vad gäller hyddans ^{14}C -datering. Dessutom förekom flera eldstäder och spridda stolphål vilka gav ett yngre intryck, förmodligen järnålderstida. I en av dessa anläggningar, en kokgrop, fanns en bottenbit av ett keramikkärl samt en trasig vävtyngd i två delar.

Inledning

Under hösten 2001 utförde Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, en arkeologisk slutundersökning i Svartådalen. De berörda fornlämningarna var RAÄ 332, Öringe 2:2, 2:39 och RAÄ 109 samt RAÄ 111:2 i Bleckenstad, 1:3, 1:4, Ekeby socken, Boxholms kommun, Östergötland. Undersökningen föranleddes av en om- och utbyggnad av Riksväg 32, delen Boxholm – Bleckenstad. Uppdragsgivare var Vägverket Region Sydöst.

De tre fornlämningarnas sammanlagda undersökningssyta utgjorde ca 9000 m² och de undersökta fornlämningstyperna utgjordes huvudsakligen av boplatslämningar från neolitikum och äldre järnålder samt en grav från äldre järnålder. Projektorganisationen bestod av projektledare Tom Carlsson och biträdande projektledare/It-ansvarig Lisa K Larsson. För It-support stod systemförvaltare Peter Zetterlund. Det arkeologiska fältarbetet utfördes även av Janne Zander, Susanna Eklund och Johan Westerlund.

Denna rapport är en redovisning av resultaten från fältarbetet och ingår i publiceringsarbetet för Svartådalsprojektet. Rapporten består av en textdel samt en bilagedel (bilaga 2) i form av en CD-rom. Förundersökningsrapporten ligger som en textbilaga (bilaga 1). I textdelen presenteras och diskuteras resultaten från slutundersökningen och utvärderingar av dessa i förhållande till undersökningsplanen framförs. Textbilagan inrymmer förundersökningsrapporten. CD-bilagan hör till slutundersökningsdelen och innehåller anläggningsbeskrivningar, fyndlistor och digitala planer. På CD:n presenteras även analysresultat från mark-, kol-, ben- och fosfatprover samt osteologiska-, vedarts- och slagganalyser. I bilagan finns dessutom fotografier på landskapet kring Svartådalen samt arbets- och anläggningsbilder från undersökningen. Slutundersökningsrapporten har skrivits av Lisa K Larsson och Susanna Eklund.

Fig 3a. Översiktsbild från RAÄ 332. Foto Tom Carlsson, RAÄ.

Förutsättningar

Tidigare undersökningar

År 1995 genomfördes en arkeologisk utredning, etapp 1, av den aktuella vägsträckan mellan Boxholm - Bleckenstad. Utredningen innefattade kart- och arkivstudier samt upprättande av historiska kartöverlägg, följt av en specialinventering. Vid inventeringen antecknades 36 nya fornlämningar. Dessutom gjordes tillägg eller kompletteringar av existerande RAÄ-nummer. 17 platser markerades som förmodade boplatslägen (Ulfhielm 1995). År 1997 följde en arkeologisk utredning, etapp 2, där söschakt drogs vid sex olika objekt. Vid Öringe och Bleckenstad kunde det konstateras fasta dolda fornlämningar. Vid Bleckenstad daterades lämningarna till neolitikum och yngre järnålder (Zetterlund 1997). Under våren 2001 genomfördes en förundersökning. Omfattande boplatslämningar av äldre järnålderskaraktär konstaterades vid RAÄ 332 (Öringe). Här fann man även spår efter lågteknisk järnfram-

ställning. Vid RAÄ 111:2 påträffades ytterligare boplatslämningar och vid RAÄ 109 en stensättning och härdar (Carlsson & Sanglert, bilaga 1).

Topografi

Den nya sträckningen av Riksväg 32 mellan Boxholm och Bleckenstad leder i nordsydlig riktning längs Svartådalen. Området utgörs av den östgötska övergångsbygden med slättbygden Västanstång i norr och skogsbygden i söder. Utmed vägens sträckning förändras landskapet från att inledningsvis i söder främst ha omfattat skog och utmark till att i norr gå genom inägomark med mer betes- ängs- och åkermark. Landskapet är bitvis kraftigt kuperat och en blandning mellan bergkulls- och sprickdalsterräng. I dalen längs Svartån är markerna uppodlade.

Nivån över havet varierar utmed sträckningen mellan 110 och 180 m. Mellan undersökningsområdet i Öringe

Fig 3b. Översiktsbild från RAÄ 109. Foto Tom Carlsson, RAÄ.

respektive det i Bleckenstad är det ca 5 km. Vid Bleckenstad gård i norr rinner Svartån öster om den planerade vägsträckningen för att vid Öringe korsa den nuvarande vägen och söder därom rinna på västra sidan mot Boxholm genom skogen.

De dominerande markförhållandena är urberg, sand- och siltblandad morän. I dalen kring Svartån består marken av glacial grovlera, grovsilt och isälvsavlagringar (Ulfskiöld 1995:4; SGU). Nivåerna över havet och jordarterna medför att många platser lämpat sig topografiskt för bosättningar under hela förhistorien. Övergångsbygden gör att landskapet bär drag av två ytterligheter vilket medför att bevarandegrad och lokal representativitet av de arkeologiska lämningarna kan vara mycket varierande.

Fornlämningssmiljö

I Ekeby socken finns drygt 300 registrerade fornlämningar som ligger koncentrerade kring Svartåns och Lillåns dalgångar. Att åar spelat en viktig roll vid etableringen av förhistorisk bebyggelse och som kommunikationsnät är ett väl känt faktum (Gräslund 1993:10).

I det aktuella området finns lämningar från stenålder och in i modern tid. Fornlämningsskildern domineras dock av lämningar från den äldre järnåldern. Det rör sig främst om stensträngssystem, enstaka gravar och gravfält från denna tid. Bygdens rumsliga struktur vad gäller den äldre järnåldern uppvisar många likheter med den välundersökta stensträngsbygden vid Väderstad och trakten kan ses som en utpost till det mer fornlämningstäta området

norr om Mjölby. Västanståns stensträngssystem skiljer sig från lämningarna i Östanstång genom en mer detaljerad indelning med tydlig avgränsning mellan olika slags markanvändning (Ericsson 2000, Ericsson & Österström 1999:7).

Den äldsta fasta fornlämningen i trakten är en senneolitisk gavelhällkista i Öringe (RAÄ 4). Graven har undersökts två gånger under 1900-talet, 1907 och 1968 (Montelius 1907, ATA 3470/69). Vid det senare tillfället restaurerades kistan till sitt nuvarande utseende. Man har också funnit enstaka lösfynd i socknen som kan dateras till yngre stenålder, såsom skafthålsyxor, båtyxor och en spjutspets i flinta (RAÄ 241, 249, 272, 295).

På Trimplaberget, 1,5 km söder om RAÄ 332, ligger en fornborg (RAÄ 9). Fornborgar brukar i allmänhet dateras till övergången mellan äldre och yngre järnålder. För övrigt har den yngre järnåldern inte avsatt särskilt många synliga spår i landskapet. Vid Hulterstad hittades dock år 1974 ett vikingatida svärd i Svartån (Tagesson 1989), och invid Svartån vid Åsbo ligger ett stort gravfält från yngre järnålder, den så kallade Herremanekullen (RAÄ 104). Ett antal runstenar finns också i socknen och flera av dessa är nu placerade vid Ekeby kyrka (Ridderstad 1918:478).

Mycket talar för att de historiska byarnas lägen etableras just i början av yngre järnålder (Kaliff 1999:104). Flera av ortnamnen i trakten har ändelser, -inge (Öringe) och -stad (Bleckenstad) som tyder på en tidig etablering (Pamp 1988:34, 35).

Fig 4. Runsten vid Herremanekullen. Foto Susanna Eklund, RAÄ.

Målsättningar

Svartådalen har hittills varit en relativt utforskad bygd vad gäller arkeologi och kulturhistoria. I och med slutundersökningen i området fanns stora möjligheter att nå ny kunskap inom många olika områden. Svartån med den bördiga dalen har spelat en viktig roll som kommunikationsled samt försörjningskälla för människor i området under alla tider. Ett viktigt led i undersökningsarbetet har därför varit att söka förstå förhållandet mellan ån och de närliggande fornlämningarna. Samtidigt har slutundersökningen skapat möjligheter att jämföra Svartådalen med andra bygder.

Förundersökningen visade att det vid RAÄ 332 i Öringe fanns boplatzlämningar. De daterades utifrån keramik till äldre järnålder. Förekomsten av slagg tydde på att man bedrivit järnhantering på platsen. Boplatzlämningarna vid Bleckenstad, RAÄ 111:2, ¹⁴C-daterades vid utredningen, etapp 2, till tidigneolitikum och folkvandringstid. Vid RAÄ 109 upptäcktes en stensättning av äldre järnålderskaraktär i anslutning till härdar.

I undersökningsplanen som upprättades inför slutundersökningen formulerades målsättningarna till i huvudsak fyra problemområden. Målsättningarna var formulerade efter vetenskapliga problemställningar som utgick från UV Östs vetenskapliga verksamhetsplan (Carlsson 2001, VVPL 2000).

Boplatser och markanvändning – kulturlandskapets struktur i Svartådalen och i övriga Östergötland

Svartådalens synliga lämningar från äldre järnåldern avslutar på många sätt till Västanstångs slättbygder och till stensträngsbygden söder om Väderstad. Målsättningen var att jämföra fornlämningskomplex, också från olika tider, mellan olika regionala områden. Vidare var frågor kring stensträngarnas rumsliga förhållande till gårdar och större boplatser viktiga att belysa samt att föra diskussioner kring den kulturhistoriska utvecklingen under järnåldern.

”Det disponerade landskapet”, dynamiken mellan olika rumsligt åtskilda aktiviteter under äldre järnåldern i Svartådalen

Genom att de tre undersökningsområdena innehöll variationsrika lämningar var målsättningen att diskutera rumsliga förhållanden och dynamik mellan lämningar med olika funktioner; hus/gård, härdar, gravar, skärvstensområden etc. Denna målsättning utgör en naturlig förutsättning för fortsatta tolkningar av hela kulturlandskapet i Svartådalen.

Metallurgi; framställning och förädling av järn

En tredje målsättning var att belysa ett för Östergötlands del ganska utforskat fenomen, nämligen järnframställningen (Lindgren-Hertz 2000:66). På en stor del av undersökningsplatserna i landskapet påträffas slagg, men framställningsplatsernas lokalitet, intensitet och deras rumsliga förhållande till boplatserna är däremot nästan helt okända. Hittills har man endast undersökt en plats med flera framställningsugnar i Östergötland; Järnstad i St Åby socken (Schönbäck, rapport under arbete). Målsättningen var att genom metallurgiska analyser av slaggar och ugnsväggar belysa kulturellt/teknologiska frågor.

Den neolitiska närvaron

Stenålderslämningarna skulle sökas metodiskt och medvetet. På många undersökningsplatser i Östergötland har frånvaron av fynd på de neolitiska platserna varit ett gemensamt drag (Carlsson & Hennius 1998). Mesolitiska lämningar påträffas vanligtvis av en slump (Molin 2000). Detsamma gäller till viss del även neolitiska lämningar. Bland annat har flera undersökta platser visat på en betydligt mer variationsrik byggnadstradition men däremot mer fyndfattiga strukturer än vad man förväntat sig (Carlsson & Hennius 1998). Hällkistan vid Öringe, flera lösfynd, dateringar och fynd från utredningarna och förundersökningen, höjden över havet, de lätta jordarna samt topografin var komponenter vilka tycktes samverka till möjligheten att belysa stenåldersproblematiken på ett nytt och ingående sätt i Svartådalen.

Metod och genomförande

Arbetsmetoderna har i den mån det varit möjligt anpassats efter projektets arkeologiska målsättningar.

Matjorden på de olika undersökningsområdena banades av med grävmaskin för att frilägga underliggande anläggningar och kulturlager. Jorden schaktades, under övervakning av en arkeolog, direkt till anläggningsnivå, med undantag av graven vid RAÄ 109. Graven röjdes från buskar och sly med hjälp av maskin men handrensades sedan i syfte att kunna upptäcka eventuella fynd samt yttre och inre konstruktionsdetaljer.

Anläggningarna undersöktes i allmänhet genom att halva anläggningen grävdes och profilen dokumenterades. Anläggningar med särskilt intressanta konstruktions-

detaljer totalutgrävdes och dokumenterades även i plan. Fyllningarna från anläggningarna sållades eller gick igenom på hackbord då det ansågs befogat. Samtliga anläggningar, lager, fynd och prover mättes in med totalstation och har registrerats i Intrasis. Fotografier har i första hand tagits med digitalkamera.

I kulturlagren grävdes provrutor. Fyllningen sållades eller gick igenom på hackbord. Rutorna grävdes för att få fram ett så stort fyndmaterial som möjligt - som sedan kan användas för jämförelser med andra regioner. Även i och i anslutning till den neolitiska huslämningen grävdes och sållades ett antal rutor för att kunna spåra eventuella slagplatser och/eller- fyndkoncentrationer.

Fig 5. Arbetsbild vid RAÄ 109. Foto Tom Carlsson, RAÄ.

Definitioner

En stor del av de undersökta anläggningarna utgjordes av eldstäder av olika slag. Då det inte finns några vedertagna definitioner av de olika anläggningstyperna härd, härdbotten, härdgrop och kokgrop, så har vi här valt att klargöra hur begreppen använts då vi registrerat anläggningarna.

Härd och härdbotten definieras här som en grund eldstad, vilken innehåller sot och/eller kol samt eventuellt skärvsten. Dessa har flack profil och ett djup som inte överstiger 0,25 m. Härdgropen definieras som en härd vilken är tydligt nedgrävd i markytan. Kokgropen är i likhet med härdgropen nedgrävd i markytan. Det som skiljer de båda anläggningstyperna åt är att man eldat på plats i härdgropen, men inte i kokgropen, varför den är så gott som fri från sot och kol.

Vid presentation av fynden kan varje fyndpost innehålla flera fynd av samma sort. Antalet fynd i varje fyndpost redovisas i fynddatabasen (se bilaga 2).

Naturvetenskapliga analyser

Urvalet prover vi valt att skicka på vetenskapliga analyser har anpassats efter utgrävningens resultat och potential. Syftet med analyserna var att komma längre i tolkningen av de olika undersökningsplatserna med hjälp av specifika frågeställningar till materialet. Samtliga rapporter med analysresultaten finns i bilaga 2.

Makrofossilprover har analyserats från de stolphål som ingick i huskonstruktionen för att förhoppningsvis kunna säga något om husets funktionsindelning. Makroprover har också analyserats från ett flertal härdar i de olika aktivitetsområdena. Provtagningen gick till på så sätt att varje prov delades i två delar, dels för markkemiska analyser och dels för arkeobotaniska analyser.

På kolprover från främst härdar och härdgropar har vedartsanalyser utförts i syfte att få svar på vad man använt för bränsle, vilket i sin tur kanske kan säga något om anläggningarnas funktion.

För att kunna åldersbestämma materialet och om möjligt se om det fanns olika faser på undersökningslokalerna togs ¹⁴C-prover. Dateringarna som nämns i texten är, om ej annat anges, kalibrerade med två sigmas noggrannhet.

Metallurgisk analys av slaggen gjordes med syfte att skapa en bild av järnhanteringen på RAÄ 332. En primär fråga var att ta reda på om slaggen härstammade från ett eller flera tillverkningstillfällen och att undersöka hur ugnarna kan ha varit konstruerade. En annan grundläggande fråga var att ta reda på järnets sammansättning för att därigenom se vilken typ av järn som eftersträvades. Slutligen var det också av intresse att se om det går att belägga smide på platsen.

Osteologisk bestämning av de ben som påträffades i brandgropen vid stensättningen (RAÄ 109) har utförts, främst för att ta reda på om det är djur eller människoben. Benmaterialet som framkom i skärvstensflaket (RAÄ 332) artbestämdes med syfte att få en bild av matvanor och djurhållning. Analysen av benen från RAÄ 109 utfördes av Berit Sigvallius, UV Mitt och artbestämning av benen från RAÄ 332 av Hanna Menander, UV Öst.

Avsaknaden av spår efter bostadshus inom undersökningsytan på RAÄ 332 väckte nya frågor till materialet och en fosfatkartering utfördes mellan undersökningsytan och det närliggande gravfältet. Området karterades med syfte att ta reda på om där fanns förhöjda fosfatvärden vilket i sin tur skulle kunna indikera själva boplatsen. Proverna togs var 10:e meter.

Försvårande omständigheter

Som alltid vid utgrävningar som äger rum under senare delen av året kan vädret utgöra en försvårande omständighet. Under den sista månaden i fält var undergrunden under längre perioder frusen och det var därmed komplicerat att undersöka de återstående anläggningarna. På vattensjuka delar av undersökningsområdet låg anläggningarna under den kallaste perioden täckta under ett lager av is.

Den publika verksamheten

Genom hela projektet var förmedling av resultat till allmänheten en viktig och självklar del av arbetet. Den publika verksamheten tog sig många olika uttryck. Under hela säsongen anordnades visning av RAÄ 332 varje torsdags-eftermiddag. Specialguidningar arrangerades för traktens hembygdsföreningar. Vid fältsäsongens slut hade vi dessutom öppet hus under en ”Arkeologidag i Svartådalen” på samtliga utgrävningsområden, med bokförsäljning och visningar av platserna.

På UV:s hemsida har man fortlöpande kunnat läsa om senaste nytt från grävningen. Därifrån kunde man ladda ner populärvetenskapliga artiklar som behandlade olika ämnesområden med anknytning till grävplatserna. Kontakten med de lokala medierna har varit tät. Under hösten uppmärksammades projektet fem gånger i pressen och en gång på TV.

En särskilt framgångsrik del i förmedlingsarbetet var samarbetet med Åsboskolan. Samtliga klasser, årskurs 1–6 på grundskolan, bereddes i tur och ordning tillfälle att komma på studiebesök. Eleverna fick en utförlig guidning av platsen och besöket avslutades med att de fick delta i utgrävningsarbetet. Det hela var mycket uppskattat av såväl elever som lärare. Samarbetet resulterade även i att eleverna fick skriva och rita om sina upplevelser och om arkeologi på lektionstid efter besöken. De fina bilderböckerna har överlämnats till RAÄ, UV Öst.

Efter grävningens slut producerades en skärmutställning som bland annat ställts ut i Boxholms bibliotek samt på Vägverket och på Länsstyrelsen i Linköping.

Fig 6. Elever från Åsboskolan på studiebesök. Foto Mia Karlsvärd, Östgöta Correspondenten.

Öringe

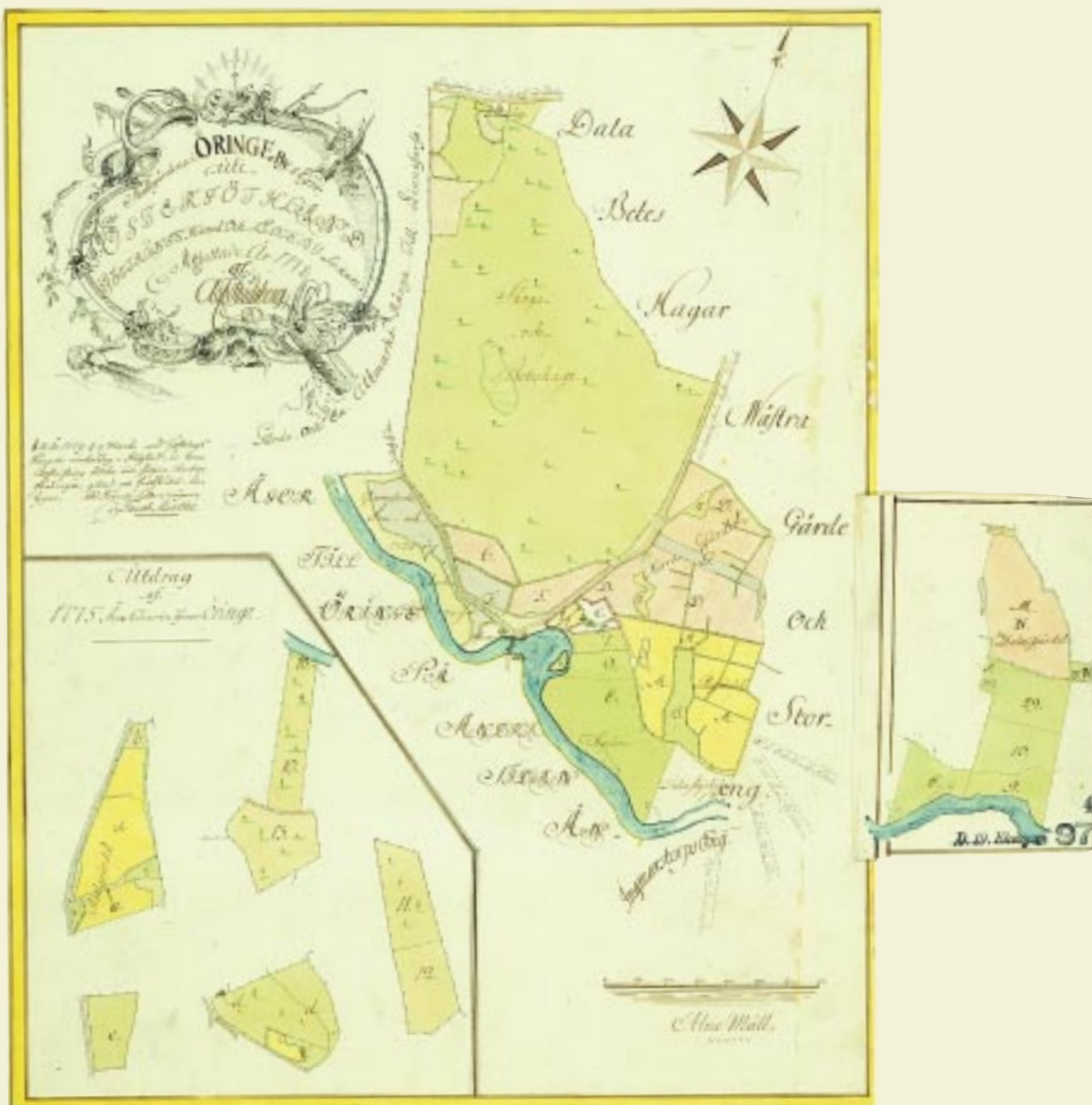

Fig 7. Skattegårdens storskifteskarta över Öringe från 1778.

Öringe nämns i skrift från år 1361. Skattegårdens storskifteskarta som upprättades år 1778 berör Öringes två skattegårdar. Vid karteringstillfället fanns två kvarnar tillhörande skattegårdarna och en på andra sidan ån. Åkarna är uppdelade på Norra gårdet, Lillgårdet och Kvarngärdet. Man ser hur terrängförutsättningarna har medfört att åkarna anpassats till impediment och höjder. Utmarken, beskriven som ”skog och betesmark”, har inte delats upp utan nyttjas gemensamt av båda gårdarna. Längst ut i norr låg ett soldattorp med tillhörande åker (Nilsson 2002:41). Undersökningsområdet ingick i såväl inägor som utmark.

Resultat av RAÄ 332

Topografi och fornlämningsmiljö

Undersökningsområdet låg delvis i kraftigt kuperad terräng, precis på gränsen mellan den bördiga slättbygden och de skogsklädda moränhöjderna och bergspartier som karakteriserar landskapet i övrigt. Områdets norra del utgjordes av åkermark och ängsmark och den södra delen av planterad granskog och lövsly. Höjden varierade mellan 120 – 135 meter över havet.

Ca 150 meter sydöst om undersökningsområdet ligger ett gravfält som består av 7 runda och 3 kvadratiska stensättningar (RAÄ 5) och 300 meter nordväst om platsen

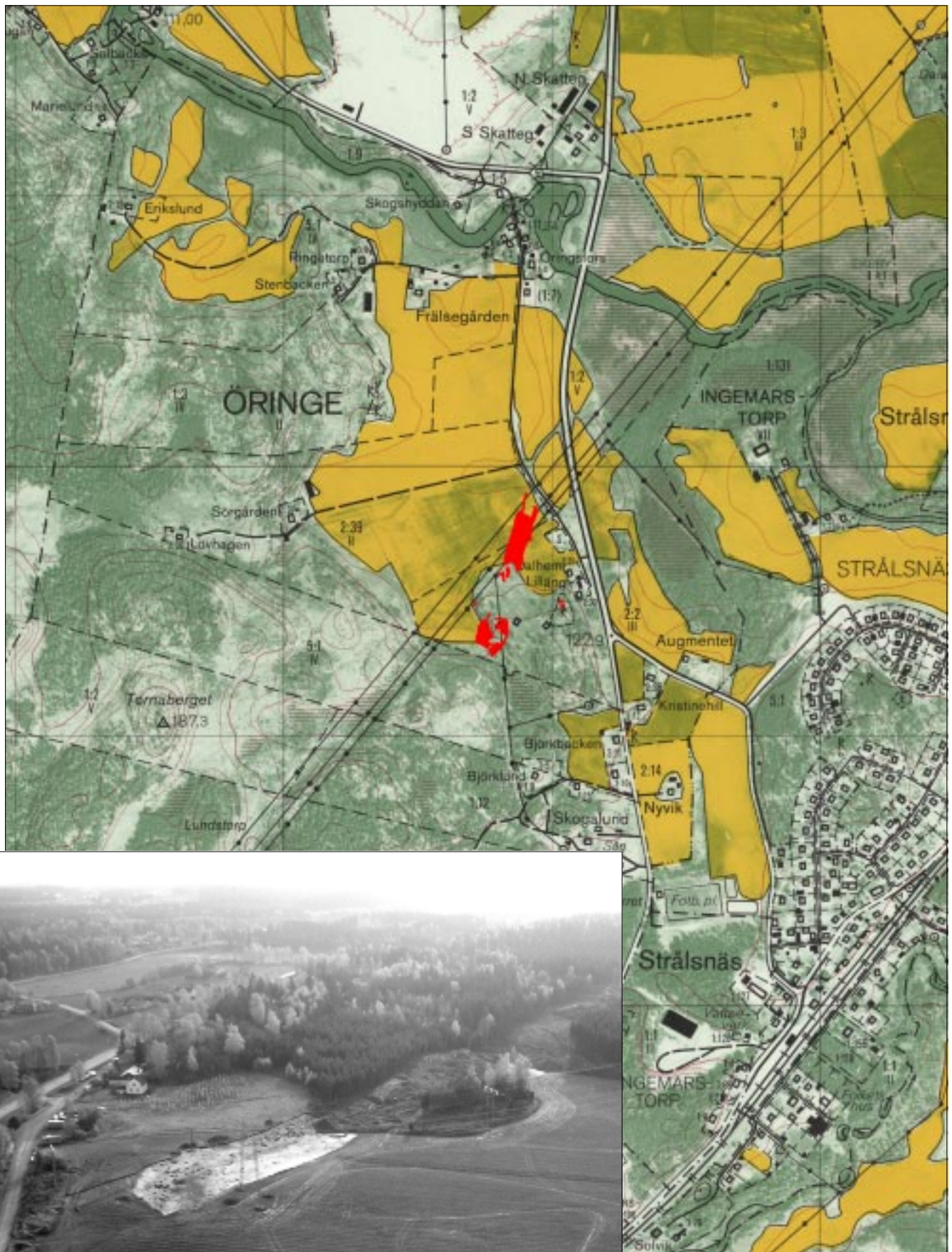

Fig 8. Infällt foto; flygbild över Öringe.
Foto Tom Carlsson, RAÄ.

Fig 9. Bakgrundsbild; Ekonomiska kartans blad
Strålsnäs 8F 1b (085 11). Skala 1:10 000.

ligger ett område med fossil åkermark, bestående av stensträngar, röjningsrösen och parceller (RAÄ 242). Såväl gravfältet som den fossila åkermarken är förmodligen samtida med den undersökta boplatsen.

Den tidigare omnämnda hällkistan ligger knappt 1 km norr om undersökningsområdet. I övrigt härstammar de registrerade fornlämningarna i närområdet främst från senare datum, såsom en sentida bebyggelselämning, en milstolpe och en stenvalvbro.

Undersökningsområdet

Sammanlagt avbanades knappt 5800 kvadratmeter. Matjordens tjocklek var mellan 0,1 – 0,5 meter. Tunnast var matjordstäckets på den tidigare skogsbeklädda moränkullen och tjockast i åkermark. Totalt framkom och undersöktes 166 anläggningar av olika typer på undersökningssytan. Majoriteten av dessa får anses vara förhistoriska och tillhöra den äldre järnåldern.

Med utgångspunkt i den lokala topografin samt från de anläggningar som påträffades vid förundersökningen har undersökningsområdet kunnat delas in i fyra olika mindre områden, från norr till söder benämnda område 1 till 4. Resultaten från de olika områdena kommer att presenteras var för sig.

Anl typ	Antal	Anl typ	Antal
Grop	19	Nedgrävning	5
Härd	66	Pinnhål	7
Härdgrop	16	Skärvstensflak	1
Kokgrop	1	Stolphål	48
Kulturlager	3		

Område 1

Område 1 var det nordligaste och det största av områdena. Schaktet omfattade 3590 m². Substratet varierade kraftigt, med lera i de lägsta partierna, sand på höjdrönen och silt däremellan. På sina ställen förekom dessutom stråk av grusig morän. Sammanlagt påträffades 128 anläggningar av olika typer.

Anläggningarna inom området grupperade sig i två tydligt avgränsade delområden. Delområde A i den norra delen av schaktet och delområde B i den sydöstra delen av schaktet. Mellan de båda anläggningstäta ytorna var det markant tomt på såväl fynd som anläggningar. Där fanns endast enstaka utspridda härdar.

Anl typ	Antal	Anl typ	Antal
Grop	15	Nedgrävning	5
Härd	59	Pinnhål	3
Härdgrop	12	Skärvstensflak	1
Kulturlager	3	Stolphål	29

Delområde A

Delområdet låg i norra delen av schaktet. Ytan bestod av ett flertal anläggningar och ett kulturlager, A2338. Kulturlagret fortsatte in under schaktkanten. Den frilagda delen av lagret var 25 meter långt och 10 meter brett. A2338 bestod av brungrå till brungul sandig silt och hade en diffus begränsning i plan. Lagret var fyndförande men relativt tomt på anläggningar. Det innehöll en hel del slagg och har möjligen haft något med järnframställningen att göra. Kulturlagret A2338 har något förvånande daterats till 1390 – 1020 f Kr (Ua-26240), dvs äldre bronsålder. Denna datering stämmer dåligt överens med fynden och förmodligen härstammar den daterade kolbiten från tidigare aktivitet på platsen.

Inom delområde A fanns 23 härdar, fyra härdgropar, 12 stolphål, fyra gropar och en nedgrävning. De flesta härdarna och härdgroparna låg tätt inom ett begränsat område strax söder om kulturlagret. Några enstaka härdar låg utspridda i kulturlagret. De var runda, ovala eller oregelbundna och storleken varierade från 0,5 – 2,0 m i diameter.

Flera av stolphålen var rejäla anläggningar med stenkonung, A207, A347, A372, A400 och A1104. Trots en extra planrensning i fält lyckades vi ändå inte finna några huskonstruktioner. Man kan skönja enstaka rader som möjligen skulle kunna utgöra rester efter hägnader.

En grop som framkom under kulturlagret skilde sig markant från de övriga, A8850. Gropen var oval och hade en tydlig nedgrävningsskant. Fyllningen bestod av brungrå något lerig silt, med en packning av skörbrända stenar. I anslutning till anläggningen låg ytterligare en grop, A8878, med likartad fyllning dock utan stenpackning. Där fanns även två stolphål, A1496 och A1491. A8850 var en svårtolkad anläggning som i fält först antogs utgöra fundament till en ugn och sedan misstänktes vara en stenåldersgrav. Tolkningen är fortfarande oviss men det är troligt att anläggningen var recent.

Bronsåldersdateringen av kulturlagret är den enda dateringen från delområdet. Att döma utifrån fynden och anläggningarnas karaktär är det dock troligare att aktiviteterna härstammar från äldre järnålder.

Delområde B

Delområdet låg i schaktets sydöstra del och var den mest intensivt utnyttjade ytan på område 1. Mot norr, väster och söder angränsade den till mindre anläggningsfrekventa ytor. Det är dock troligt att ytan fortsatte utanför schaktet österut. Delområdet bestod av ett kulturlager, ett skärvstensflak samt rikligt med övriga anläggningar, främst härdar och härdgropar. Dessutom framkom lösfynd på ytan.

Kulturlagret, A2475, var 18,5x15,5 m stort men har förmodligen haft en mycket större utbredning. Eventuellt

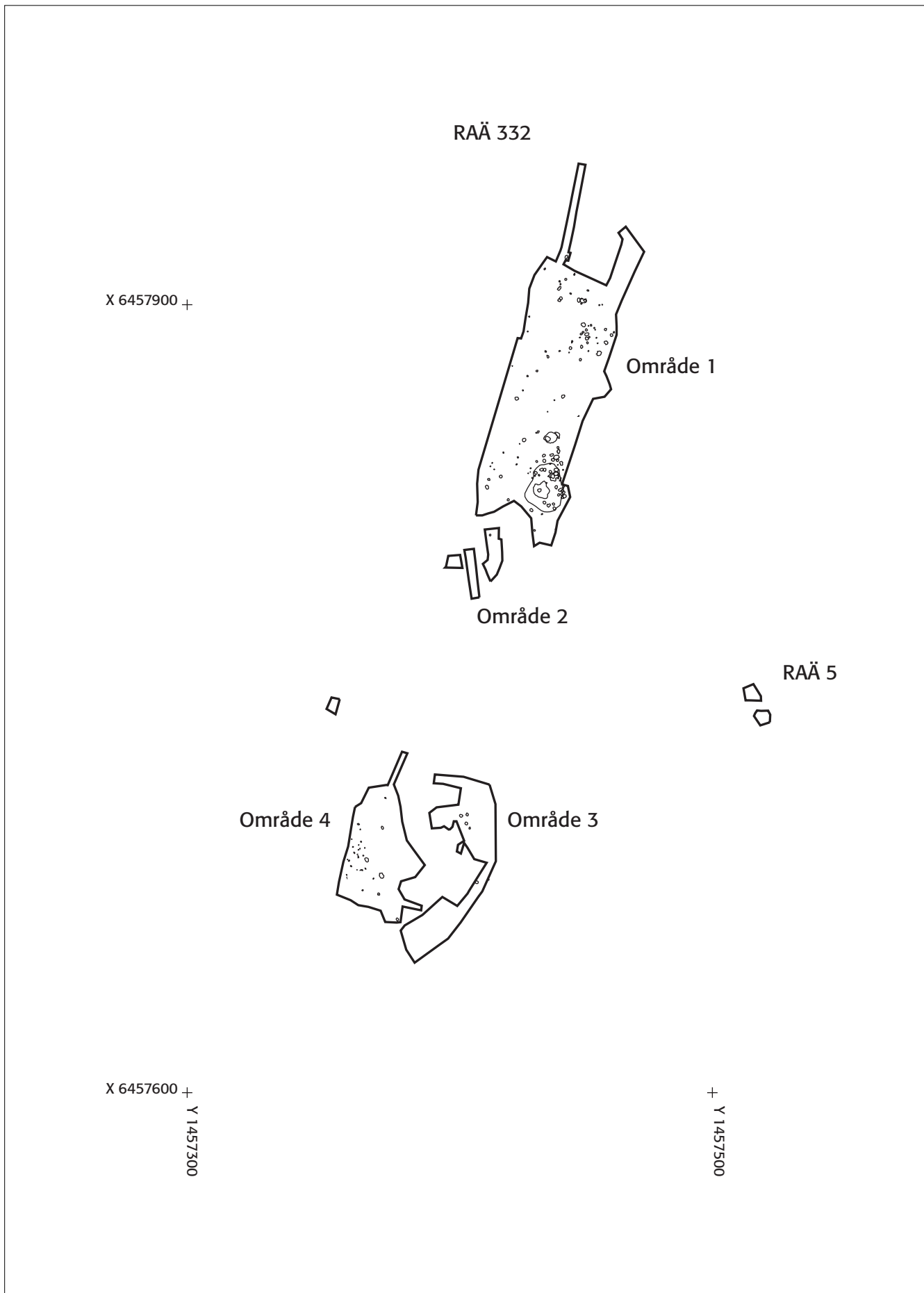

Fig 10. Översiktsplan över undersökningsområdet på RAÄ 332 med område 1 till 4. Skala 1:2000.

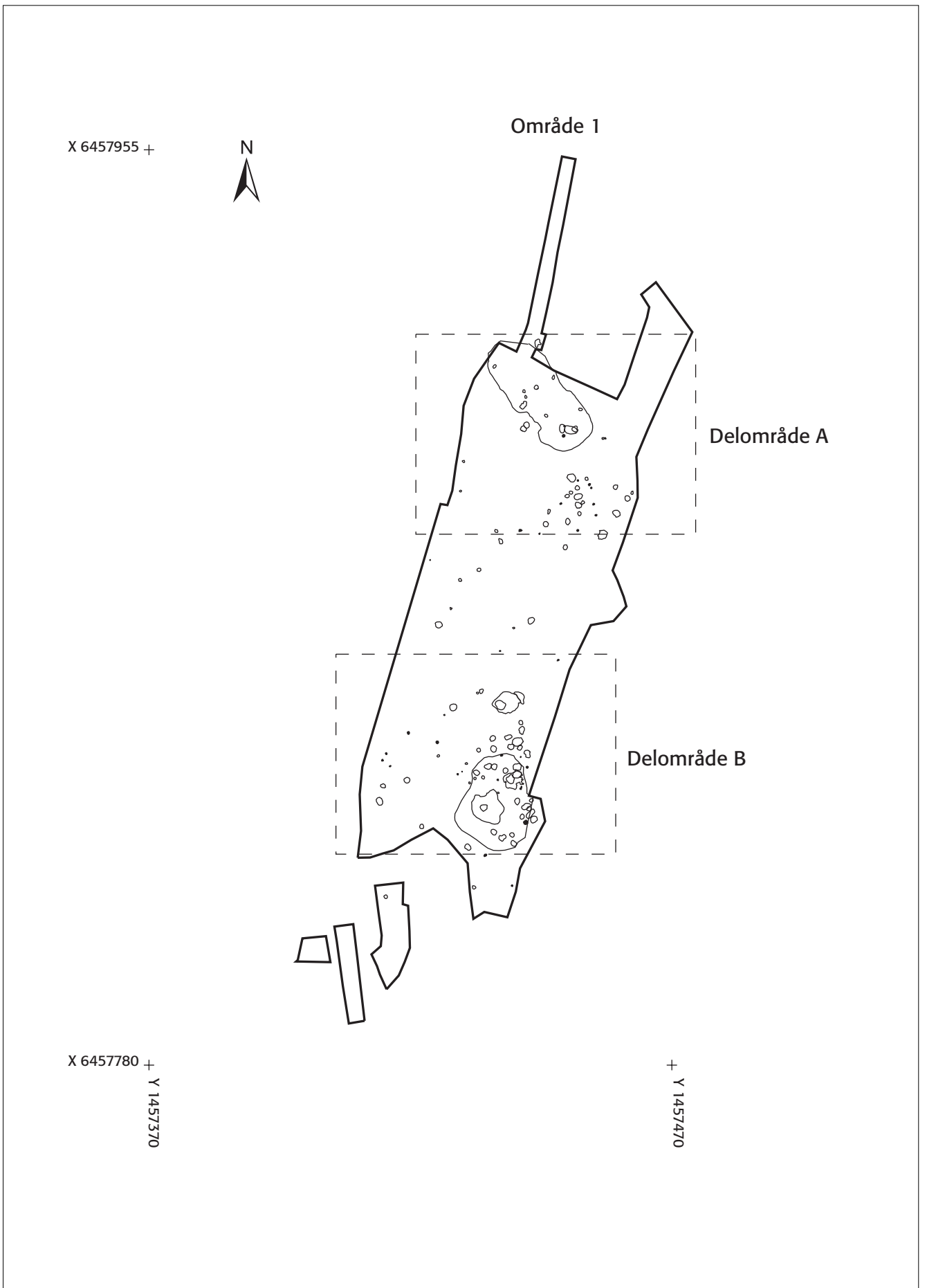

Fig 11. Översiktsplan över område 1 med delområdena A och B markerade. Skala 1:1000.

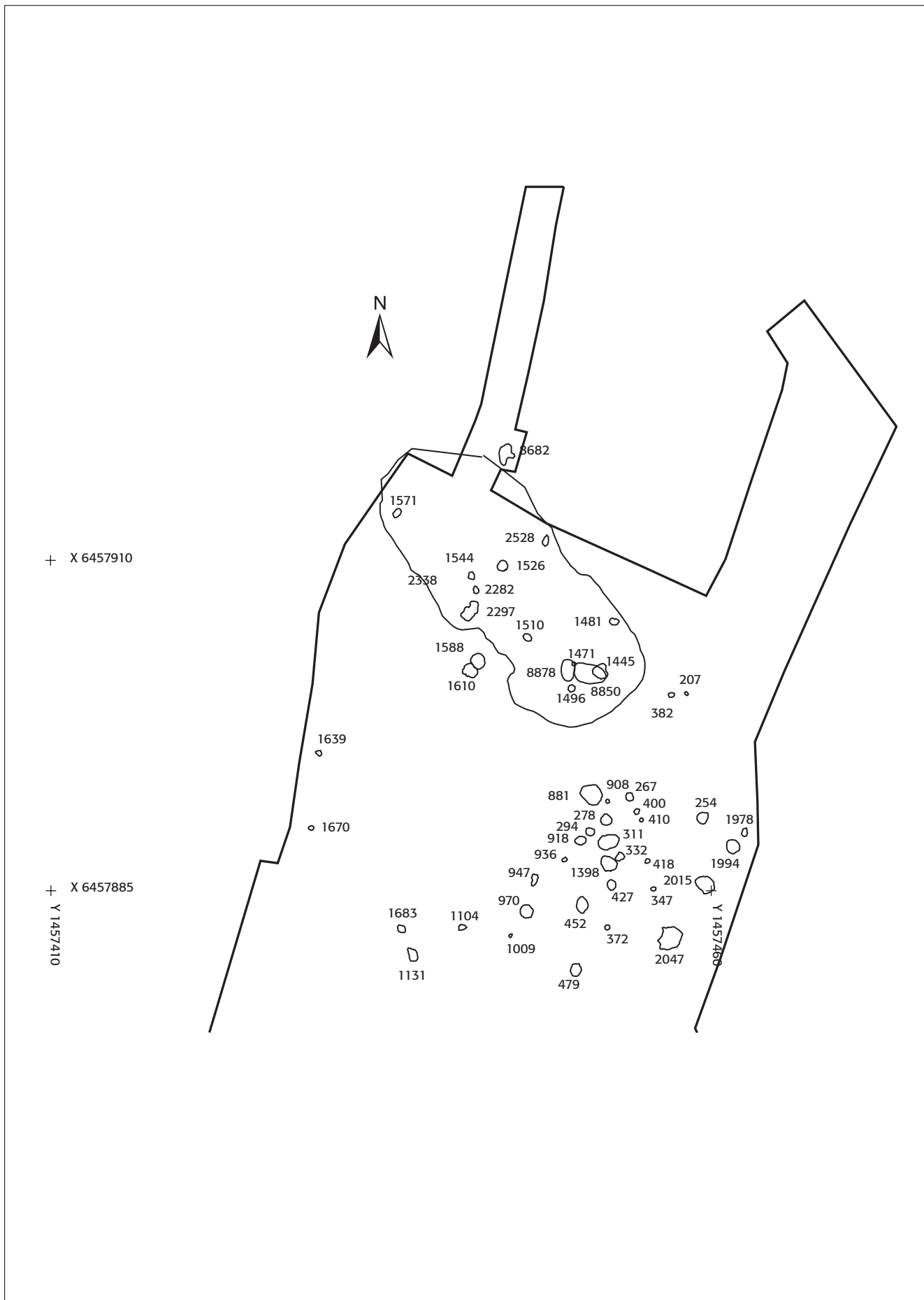

Fig 12. Detaljplan över delområde A. Skala 1:400.

Fig 13. Bild på A8850 under utgrävning. Foto Janne Zander, RAÄ.

har det täckt hela aktivitetstytan. Detta kunde anas på sina ställen i form av kulturlagerrester. Lagret uppträdde precis på gränsen mellan den uppodlade åkern och marken som legat i träda en längre tid. I åkern hade en större del av lagret förmodligen plöjts bort. Kulturlagret bestod av grå till brungrå flammig, något sotig, sandig silt och var mellan 0,02 och 0,20 m djupt. Lagret daterades vid förundersökningen till 240 – 540 e Kr, dvs yngre romersk järnålder/folkvandringstid (Ua-26136). Det råder dock en viss osäkerhet om det är kulturlagret eller härd A2893 som daterats.

Skärvstensflaket, A3115, var avsatt i kulturlagret. Det var oregelbundet till formen 6,8x6,3 meter stort och som max 0,4 meter djupt. Fyllningen bestod av grå, mot botten gråbrun, något flammig sandig silt med rikliga inslag av bränd och obränd sten. I anläggningen grävdes fyra rutor med syfte att samla in ett fyndmaterial. I anläggningens västra del påträffades då en mängd större stenar och fyllningen var här lösare. Antingen var denna del skadad av sentida aktiviteter eller så var de ditlagda stora stenarna ett sätt att försöka hålla avfallet inom vissa bestämda ramar då anläggningen låg i en svag sluttning. Ett kolprov från botten av skärvstensflaket ¹⁴C-daterades till 210 f Kr – 31 e Kr, d v s förromersk järnålder (Ua-262419).

En härd, A565, skilde sig från de övriga genom sin storlek. Härden mätte 4,6 meter i diameter och låg i utkanten av delområdet. Den var anlagd kring ett stort markfast block. Anläggningen utgrävdes med kryssprofil och i anläggningens västra del påträffades en senare nedgrävd härdgrop som ej gick att urskilja i plan. Fyllningen bestod överst av ett lager gråsvart till sotig sandig silt med inslag av skärvig sten samt relativt rikligt med kol. Under detta fanns ett lager svartgrå till brungrå flammig, ställvis sotig, sandig silt med enstaka obrända stenar. Man har eldat på plats kring blocket och kanske även dumpat fyllning från andra härdar. Två kolprover har tagits i den stora härden. Provet från förundersökningen ¹⁴C-daterades till 60 – 390 e Kr (Ua-26130) och det från slutundersökningen till 250 – 540 e Kr (Ua-26238).

Anläggningarna i övrigt utgjordes främst av härdar och härdgropar av olika form och storlek. De 31 härdarna och åtta härdgroparna var ovala, runda, oregelbundna och i enstaka fall rektangulära. Diametern varierade mellan 0,5 – 2,0 meter, där majoriteten av anläggningarna hade en diameter som låg strax under en meter. Fyllningen var sotig med varierande mängd skärvig sten, ibland förekom en sot- och kollins mot botten av anläggningen. Härdarnas djup varierade mellan 0,05 – 0,25 m och härdgroparnas mellan 0,20 – 0,72 m.

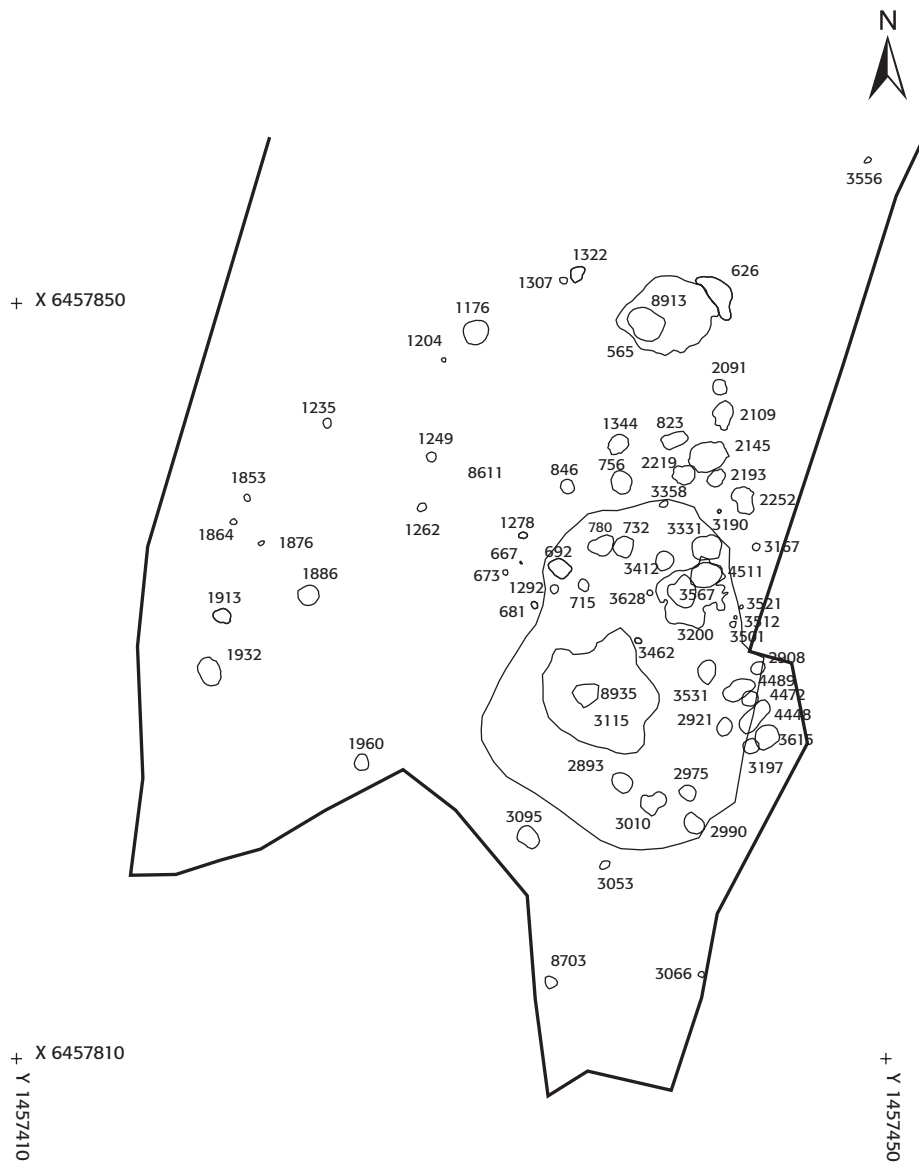

Fig 14. Detaljplan över delområde B.
Skala 1:400.

Fig 15. Ansamlingen av anläggningar vid delområde B. Foto Susanna Eklund, RAÄ.

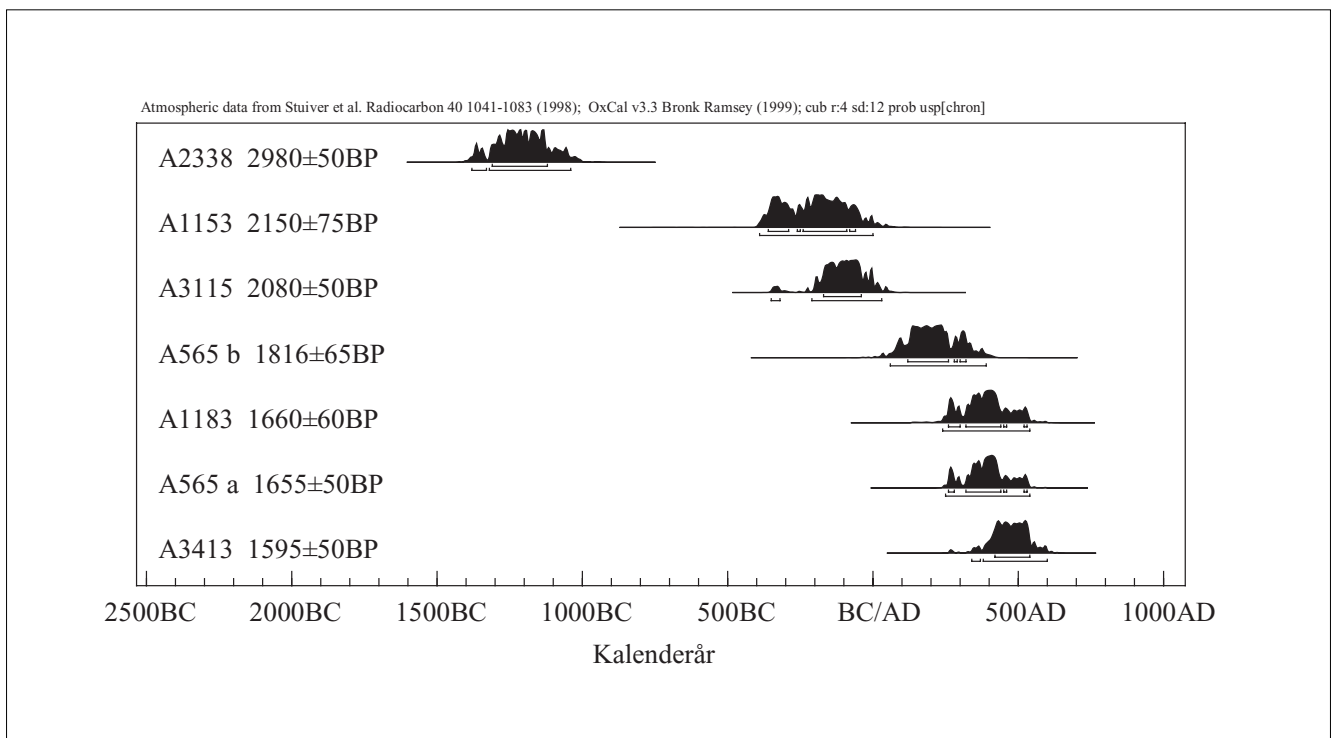

Fig 16. ¹⁴C-diagram från område 1.

Härdarna och härdgroparna låg tätt, ofta kant i kant utan att överlappa varandra. Att de på detta sätt ”respekterade” varandras läge tyder på en viss samtidighet. Med undantag av en härdgrop, A8935, som var nedgrävd i skärvstensflaket låg härdarna och härdgroparna samlade i klungor på ett visst avstånd från skärvstenshögen. Rent stratigrafiskt framkom de flesta anläggningar i toppen av kulturlagret. Ett fåtal påträffades mot lagrets botten. Två (eventuellt tre, se ovan) av härdarna i området har ¹⁴C-daterats. A3412 daterades till 340 – 600 e Kr (Ua-26239), och A3010 till 390 f Kr – Kr f (Ua-26135). Härdarna verkar således ha anlagts under minst två skeden, dels i förromersk järnålder och dels i yngre romersk järnålder/folkvandringstid.

Sexton stolphål och åtta gropar påträffades också i och i anslutning till kulturlager A2475. Ingen huskonstruktion har dock kunnat urskiljas. Stolphålen var runda eller ovala och hade ett djup mellan 0,06 – 0,35 m. Endast ett av stolphålen var stenskott. Fyllningarnas karaktär varierade från tydligt avgränsade och sotiga till urlakade och flammiga. Groparna var mellan 0,25x0,20 – 2,78x1,20 m i stora och mellan 0,05 – 0,25 meter djupa. Den största gropen, A625, låg i direkt anslutning till den jättelika härden A565. Gropens fyllning bestod av gråbrun sandig silt och var packad med mindre obrända stenar (0,04 – 0,30 m stora). Kanske har A625 ett samband med A565. I övrigt var de flesta groparna på området ganska anonyma, med mycket få fynd och det är svårt att avgöra om de fungerat som avfallsgropar, förvaringsgropar, lertäktsgropar eller något annat.

Område 2

Anl typ	Antal
Härd	1

Området var beläget i en nordligt sluttande yta, strax söder om område 1. Denna yta avskrevs mer eller mindre vid förundersökningen då man endast påträffade en härd. Enligt tidigare markägare ska delar av området hyst en rävfarm i modern tid, vilken kan ha förstört eventuella förhistoriska lämningar. Vid slutundersökningen valde vi trots allt att dra ytterligare två schakt för att försäkra oss om att ytan verkligen var fri från anläggningar. Sammanlagt avbanades 188 m² vid slutundersökningen. Ytterligare en härd påträffades denna gång och ytan utgör därmed en klar gräns söderut mot det intensivt utnyttjade delområde B i södra delen av område 1.

Område 3

Anl typ	Antal
Grop	1
Härd	2
Härdgrop	3

Området utgjordes av krönet och sydsluttningen av moränhöjden. Den schaktade ytan omfattade 906 m² och undergrunden bestod av grusig, sandig morän.

Endast ett fåtal anläggningar påträffades på ytan och fyra av dem, två härdar (A8799, A8812) och två härd-

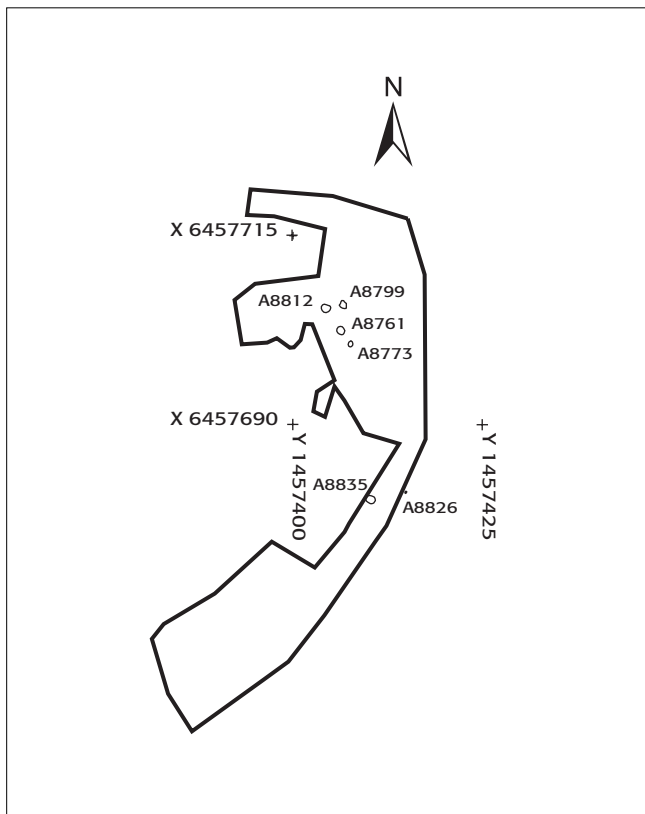

Fig 17. Översiktsplan över område 3. Skala 1:1000.

Fig 18. Härdgropen A8835 med stekhäll. Foto Susanna Eklund, RAÄ.

gropar (A8761, A8773), låg samlade i en liten klunga alldeles på toppen av krönet. Det var ett exponerat läge med god utsikt över Svartåns dalgångar och det övriga närområdet.

Lite längre ned i sluttningen låg en vällagd härdgrop, A8835, med kantkedja. Anläggningen var cirkelrund i plan och mätte en meter i diameter. Fyllningen bestod av sotig gråsvart sandig silt med inslag av kol och skärvig sten. Anläggningen låg invid ett stort markfast block, med en markant flat vågrät sida. Den flata stenhällen kan möjligen ha utnyttjats som stekhäll, där man eldat på stenen,

sopat bort de glödande träkolen till ena sidan och bakat på den uppvärmda ytan.

Fyra av de sex påträffade och undersökta anläggningarna daterades redan vid förundersökningen. A8835 och A907-fu (Ua-6128, Ua-26129) låg båda i äldre romersk järnålder och A8812 och A1055-fu (Ua-26133, Ua-26134) i yngre romersk järnålder/folkvandringstid.

Vid förundersökningen påträffades slag på ytan och man trodde att området på krönet kunde ha något med järnframställning att göra. Resultatet från slutundersökningen kan inte bekräfta detta.

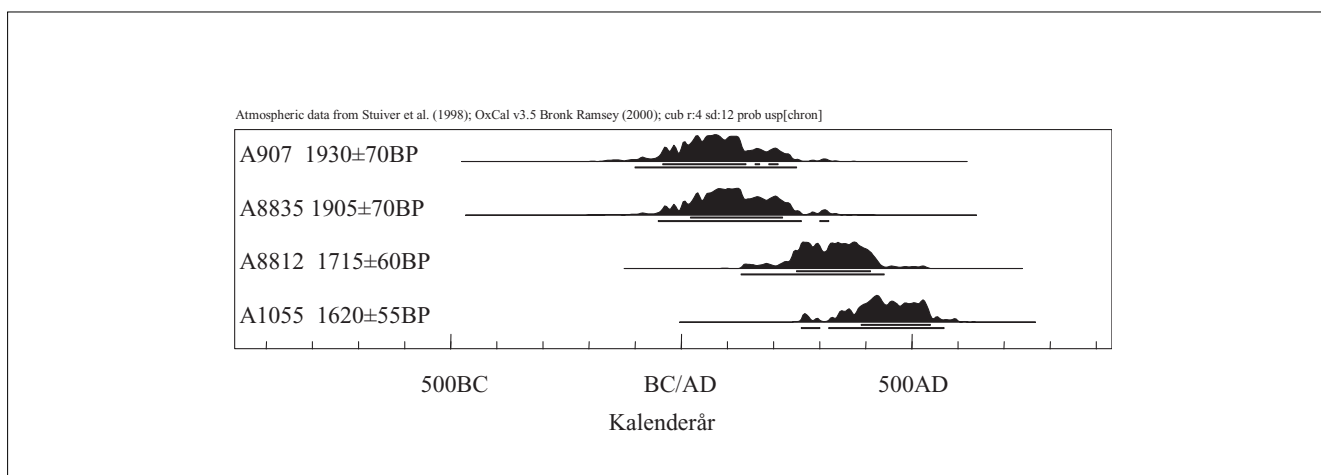

Fig 19. ¹⁴C-diagram från område 3.

Område 4

Anl typ	Antal
Grop	3
Hård	4
Hårdgrop	1
Kokgrop	1
Pinnhål	4
Stolphål	19

Område 4 var det sydligaste och utgjordes av åkermark och den sydvästra sluttningen av moränkullen. Området var beläget invid en gammal bäckfåra. Ytan omfattade 1084 m². Substratet bestod av sandig silt i åkern och grusig morän i sluttningen.

Sammanlagt framkom ett 30-tal anläggningar på ytan. Området skilde sig markant från de övriga då merparten av anläggningarna utgjordes av stolphål. Stolphålen skilde sig väsentligt åt, några var klart avgränsade och mycket djupa, andra mer diffusa och grunda. Trots åtskilliga för-

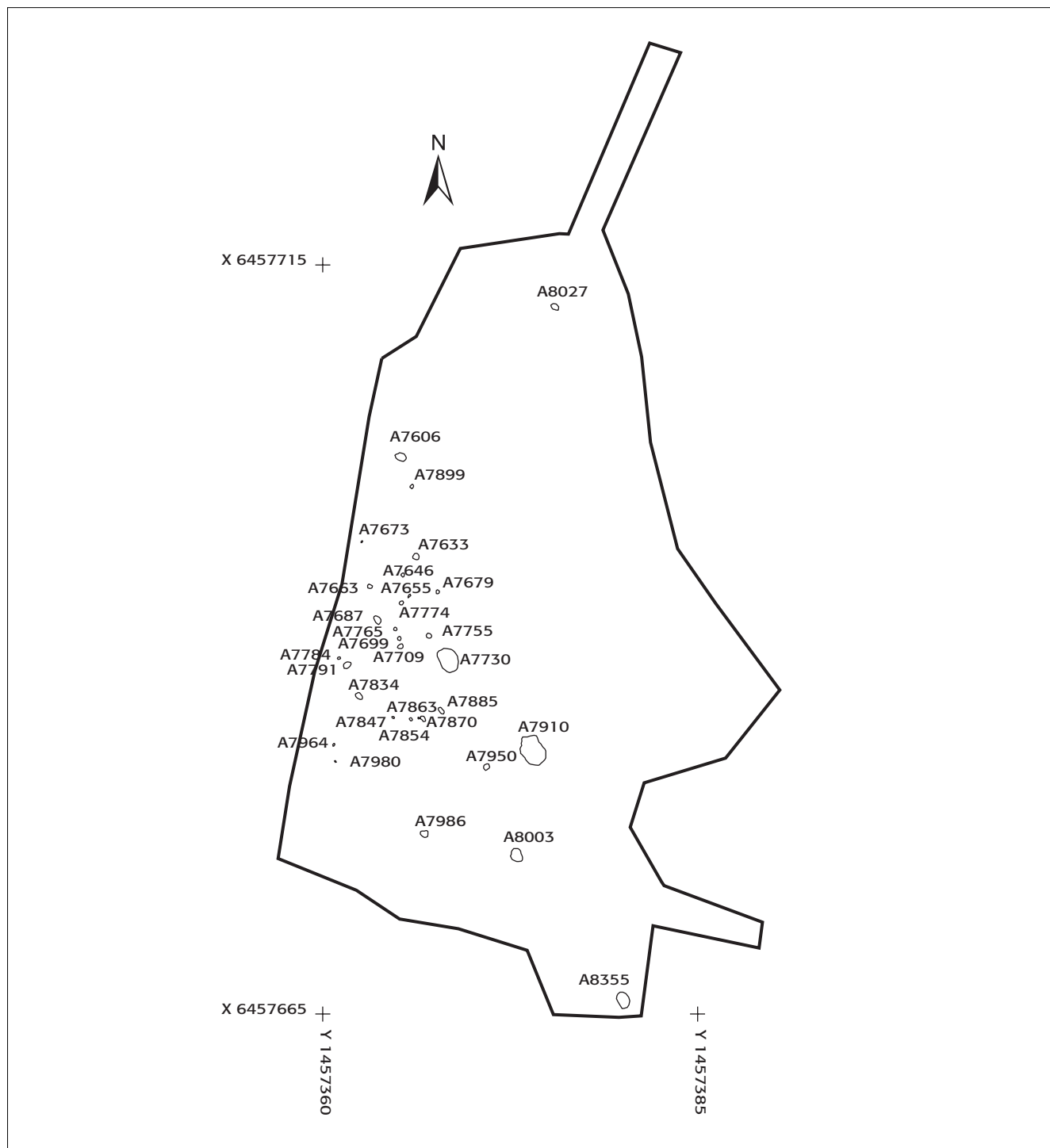

Fig 20. Översiktsplan över område 4. Skala 1:400.

Fig 21. Översiktsbild, område 4. Foto Susanna Eklund, RAÄ.

sök kunde tyvärr ingen konstruktion urskiljas. Då anläggningarna var av olika karaktär kan de härstamma från flera olika faser. Även ^{14}C -dateringarna spretar. En av de urlakade mer diffusa stolphålen, A7755 (Ua-26235) daterades till yngre bronsålder och två andra stolphål A7679 och A7709 (Ua-26236, Ua-26237) daterades till medeltid/modern tid. I stolphål A7755 fanns även bronsålderskeramik. Området var litet och lämningarnas karaktärer och dateringar pekar åt olika håll. Under förundersökningen hittades både flintavslag och malstenslöpare på platsen.

Fosfatkartering

Eftersom inga huskonstruktioner kunde urskiljas beslöt vi att fosfatkartera ytan strax öster om område 1, mellan schaktet och gravfältet RAÄ 5. Denna yta föreföll mest trolig som boplatssyta. Proverna togs var 10:e meter och på tre nivåer; i ploglagret, under ploglagret samt i botten, med undantag av de prover som togs i schaktet där ploglagret redan var bortschaktat. Analysen omfattade fosfatanalys med citronsyra, spotttest och pH-mätning.

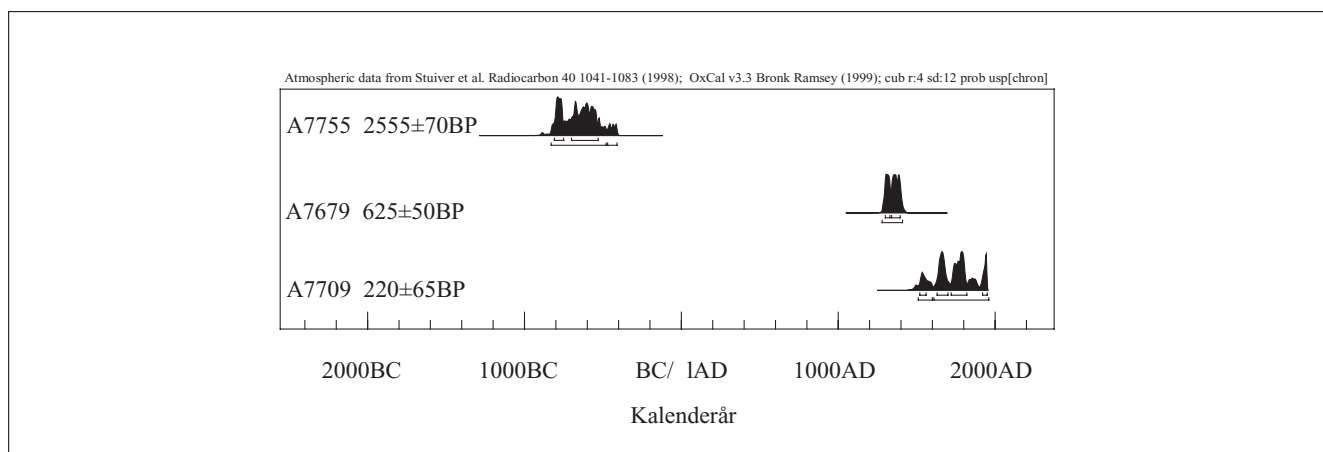

Fig 22. ^{14}C -diagram från område 4.

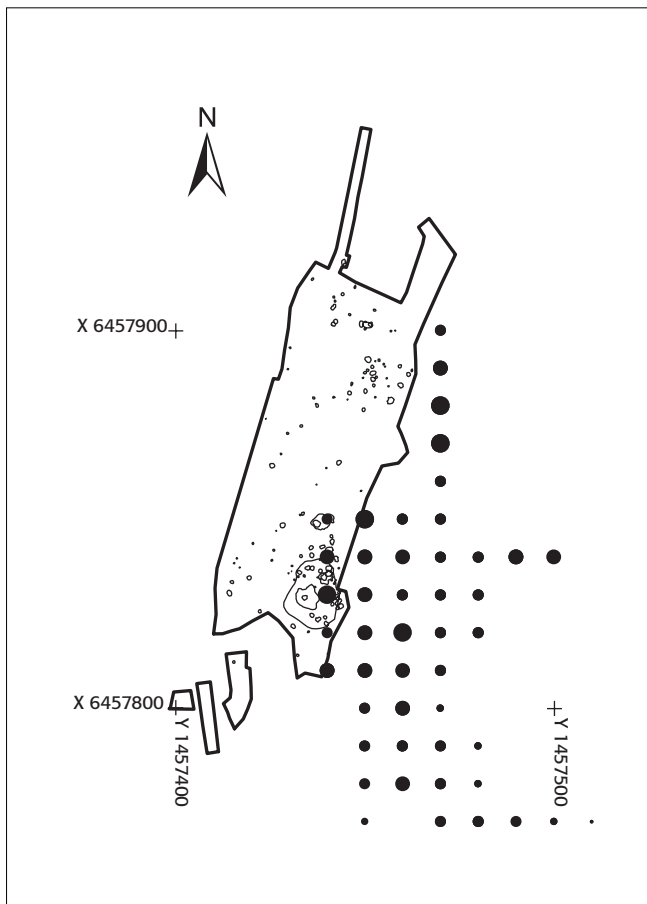

Fig 23. Resultat från spottestet, sammantaget från alla tre nivåer.

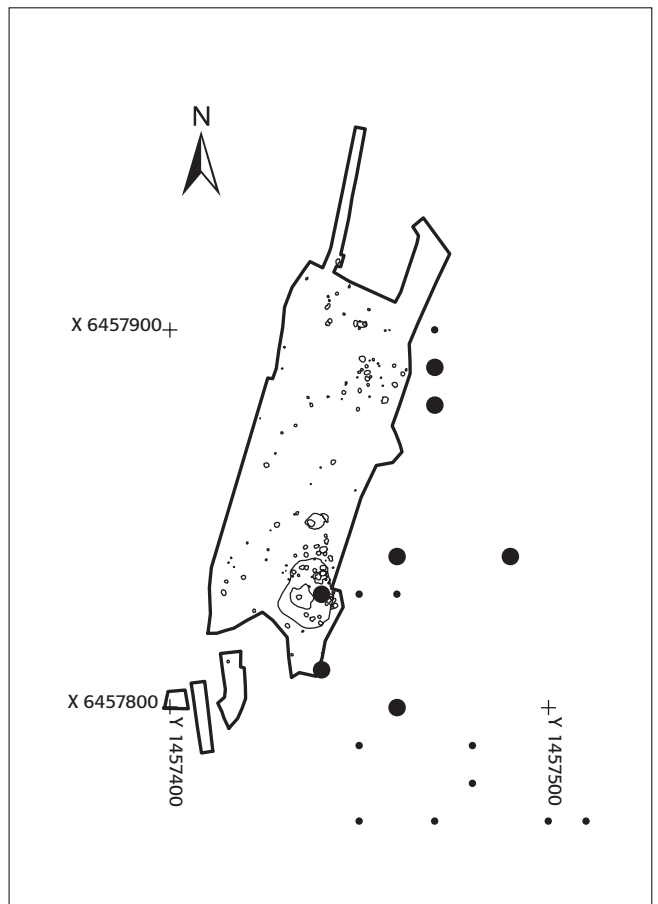

Fig 24. Fosfatvärden från första och fjärde kvartilen, tagna i lager 3.

Resultatet från analysen av fosfatvärden och spottestet överensstämmer mycket väl. Generellt kan sägas att de högsta värdena finns i botten av schaktet och strax utanför schaktet. De lägsta värdena påträffas i den sydliga delen av den karterade ytan, dvs i nuvarande skogsmark. Vad gäller fosfatvärdena och spottestet på de olika nivåerna, så uppvisar proverna från ploglagret och under ploglagret relativt lika resultat – medan proverna från botten skiljer sig något. Det absolut högsta fosfatvärdet uppnåddes anmärkningsvärt nog i botten av undersökningsschaktet vid aktivitetsyta B. pH-värdena är också något lägre upp i skogen. I övrigt ligger de på en jämn nivå kring 6,2 – 6,8.

En förhöjning i fosfat och spottest kan också skönjas i två provpunkter ca 60 meter öster om schaktet. Om dessa representerar arkeologisk aktivitet eller inte är svårt att avgöra (se Fosfatkartering, bilaga 2).

Tolkningen av analysen försvåras av att vi inte karterat hela det undersökta området före schaktning och därmed inte kan jämföra värdena med anläggningarnas utbredning över hela ytan. Resultatet skulle hur som helst kunna tolkas som att vi relativt väl fångat delområde B och att den endast fortsätter en liten bit utanför undersökningsschaktet. Prospekteringen pekar på en tydlig avgränsning av området i sydöst. Vid delområde A togs

endast ett fåtal prover och det är därför omöjligt att avgöra hur långt utanför schaktet den kan ha fortsatt.

Miljöarkeologisk analys

I fem av de sammanlagt åtta proverna från härदार/härdragropar som analyserades från RAÄ 332 hittades arkeobotaniska fynd. Sädeskornen hittades i anläggningarna A565, A1445, A3412 och A3597. Bland sädeslagen har naket korn och skal- eller speltvete kunnat identifieras. Tidsmässigt hör naket korn och speltveten hemma i äldre perioder, neolitikum t o m äldre bronsålder, men enstaka fynd från senare perioder finns. Ett frö av åkerbinda, ett ettårigt vårgroende åkerogräs påträffades i A451. Åkerbindan har ett växtsätt som gör att den slingrar sig uppöver sädesstråna. Kanske bidrar det till att den är ganska vanlig som arkeobotanisk fynd (särskilt från järnålder) eftersom den då lätt åker snålskjuts med skörden in i bosättningen.

Samtliga härदार med undantag av A254 och A1445 hade dessutom en betydande fosfatanrikning. Sammantaget med den arkeobotaniska analysen tyder detta på att härdanläggningarna använts för hushållsaktiviteter. I de analyserade groparna hittades inget arkeobotaniskt material (Viklund m fl 2002, bilaga 2).

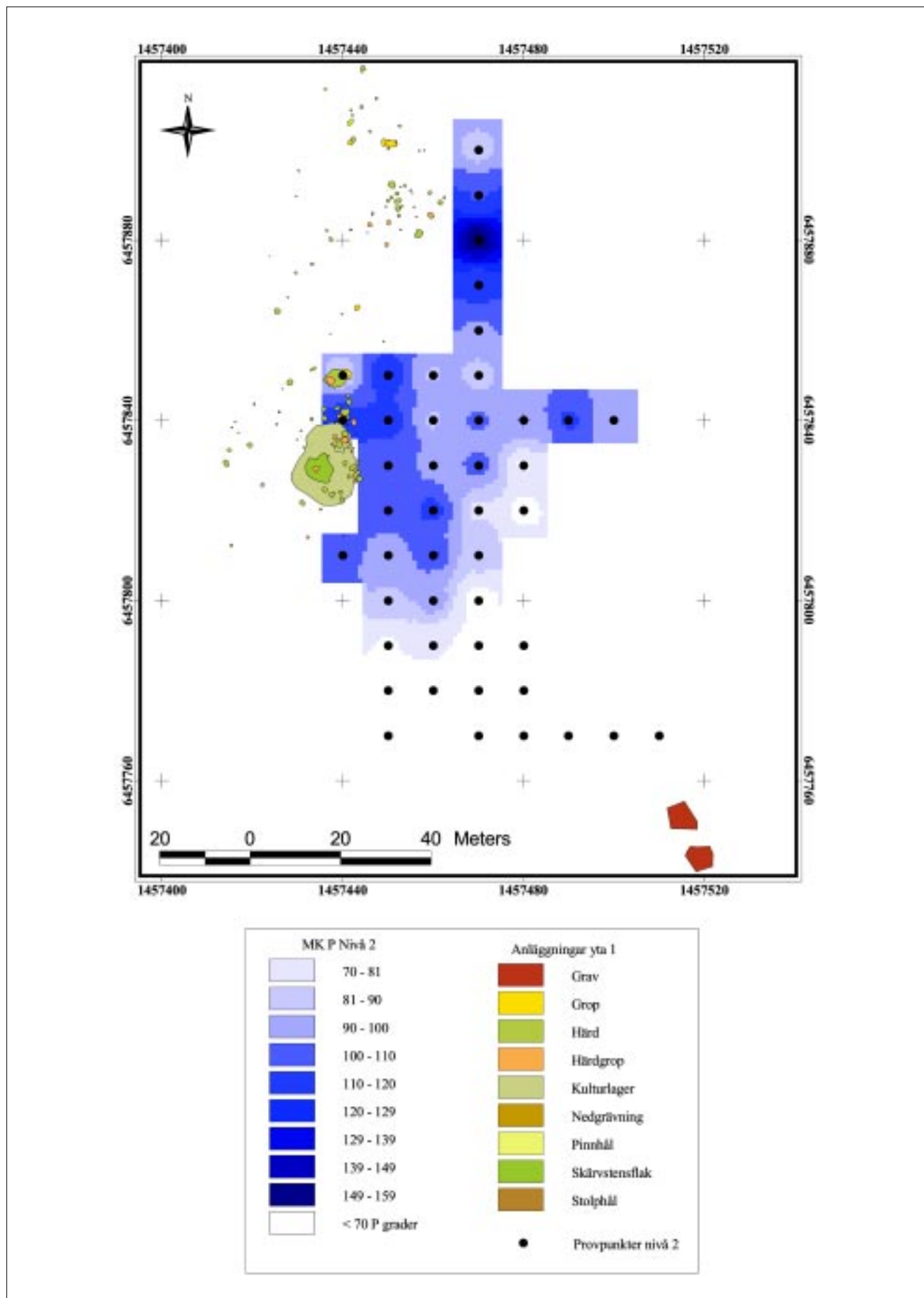

Fig 25. Spridningen i fosfathalt under ploglagret. Efter Viklund m fl 2002:9, bilaga 2.

Anl	Anl typ	Provmängd	Analyserad mängd	Trädslag	Område	Delområde
479	Härdgrop	1,2 g	0,8g, 3 bitar	Björk och tall	Område 1	Delområde A
565	Härd	6,5 g	6,5 g, 3 bitar	Tall	Område 1	Delområde B
1176	Härd	2,8 g	2,8 g, 1 bit	Björk	Område 1	Delområde B
1978	Härd	1,4 g	1,3 g, 7 bitar	Tall	Område 1	Delområde A
2145	Härd	0,8 g	0,4 g, 30 bitar	Tall	Område 1	Delområde B
3412	Härdgrop	4,9 g	0,2 g, 4 bitar	Tall	Område 1	Delområde B
8835	Härdgrop	4,1 g	3,6 g, 5 bitar	Asp	Område 3	
8773	Härdgrop	2,5 g	1,9 g, 5 bitar	Björk	Område 3	

Tabell 1. Tabell över vedartsanalyserad kol från RAÄ 332.

Vedartsanalys

I proverna som analyserades från RAÄ 332 förekom tre trädslag. Tallen dominerade och utöver den förekom björk och asp (Danielsson 2002, bilaga 2).

Fyndmaterial

Fynden från RAÄ 332 bestod av bränd lera, keramik, slagg, malstenslöpare i sandsten samt ett flintavslag. Sammantaget har 109 fyndposter registrerats. Fyndmaterialet får anses vara ganska litet i förhållande till de undersökta ytorna. Det är allmänt känt att den äldre järnålderns boplatser är påfallande fyndtomma jämfört med andra perioder. De fynd som framkommer går ofta att koppla till kulturlager eller någon form av anläggningar (jfr Carlsson 1999:39). Så är även fallet i Öringe där fynden med några få undantag påträffades i anläggningar och kulturlager i anslutning till de båda delområdena på område 1.

Fynd	Antal	Vikt (g)
Bränd lera	23	292
Brända ben	14	40
Bergart, löpare	2	1446
Flinta	1	6
Keramik	36	3974
Slagg	33	4502

Allmänt kan sägas om fyndmaterialet att det utgörs av fragmentariska rester av vardagsföremål av ”äldre järnålderskaraktär”, främst keramik, slagg, brända ben och bränd lera. Av den brända leran har fyra poster registrerats som lerklining och sex poster som ugnsväggsfragment.

Den största delen av keramiken var förhållandevis grov med ljusbrun till rödbrun oxiderad glättad utsida och reduktionsbränd kärna och insida. Fragmenten hade stora magringskorn bestående av kvarts, granit eller fältspat. Tjockleken på godset varierade mellan 7,1 och 13,3 mm. De tre mynningsbitar som påträffades (F12, F28, F46) var 7,7 – 8,4 mm tjocka och bottenbitarna (F53, F74, F96) 13 – 15 mm tjocka. Då vi endast hittat enstaka mynnings- och bottenbitar är det svårt att uttala sig närmre

om käriformer och dylikt. Vi hittade inte heller några ornerade bitar. Två fragment (F82 och F84) härstammade från ett helt reducerat tunnare gods där bitarna var mellan 5,8 och 6,7 mm tjocka.

Keramiken från område 4 (F126) skilde sig från den övriga genom att godsen hade en ljusare yta och större magringskorn. Tjockleken på godset varierade mellan 8,2 – 9,4 mm. Anläggningen där keramiken påträffades, A7755, har daterats till yngre bronsålder, vilket är en rimlig datering även av keramiken.

Två malstenslöpare hittades på område 1. En framkom som lösfynd vid avbaning, F6 i anslutning till delområde B. Den andra, F77, hittades i en anläggning som tolkats som ett stenskott stolphål, A410. Stolphålsoffer förekommer från mesolitikum ända in i modern tid (Karssten 1994:274). En tredje malstenslöpare påträffades vid förundersökningen på område 4. Då vi inte lyckats knyta ihop anläggningarna på området till någon konstruktion är det svårt att tolka fyndet. I andra sammanhang har det offrade föremålet ofta en strategiskt vald placering, t ex vid ingången eller vid hörnen av bostadshus. Idén med offret kan då vara att skydda byggnaden från eldsvåda eller att skydda husets inneboende, människor och djur, från olycka, sjukdom och trolldom.

Några av de tänder som framkom inom delområde B har kunnat artbestämmas. Tänderna som hittades i skärvestensflaket A3115 härstammar från ko (F100). Benen från den stora härden A565 kommer från ett hjortdjur, troligen älg (F69). Tänder från kulturlager A2475 har artbestämts till gris (F115) och hjortdjur, troligen älg (F73) (Mehner, muntligen 2002).

De slagger, bitar av delvis korroderat metalliskt järn, och ugnsväggsfragment som påträffades i Öringe har genomgått metallurgisk analys. Flera av slaggerna och ugnsväggsfragmenten låg i olika härddar och härdgropar, dock endast i enstaka antal och ingen anläggning har tolkats som ugnsbotten eller slaggröp. Man har sannolikt använt restprodukter från järnframställning på samma sätt som man använt stenar i härdgroparna. Det arkeometallurgiska materialet utgörs sammanlagt av 3,1 kg, där fyra av de största slaggerna tillsammans väger 2 kg.

Fig 26. Rekonstruktionsbild. Malstenslöparen hittades på område 1 i Öringe. Foto Susanna Eklund, RAÄ

Materialet härstammar från järnframställning i blästugnar. Det finns inga säkra tecken som talar för att smide har förekommit. Ett järn av god kvalitet, med minst tre olika materialegenskaper, tillverkades. Man har använt sig av blästugnar med underliggande, troligen grunda slag-gropar. Ugnarnas pipor har byggts av grovt (naturligt) magrad lera som motstår höga temperaturer. Möjligen har leran varit finkornigare magrad i anslutning till luft-intaget än för övrigt. Eventuellt byggdes ugnspipan runt ett flätverk av vidjor eller liknande. Avtryck i slaggen visar antingen på att bränslet bestått av ved eller att slaggruppen fyllts med ved innan ugnen tändes. I det sistnämnda fallet har bränslet utgjorts av träkol. I övrigt går det inte att uttala sig om hur ugnarna kan ha varit konstruerade, mer än att det inte rör sig om samma ugnstyp som de som påträffades i Järnstad, St Åby socken, i Östergötland (Schön-bäck, rapport under arbete).

Järnproduktionen förefaller inte ha varit speciellt omfattande på platsen men trots att urvalet av material är begränsat är det ändå möjligt att definiera minst tre skilda framställningar i samma ugnstyp. Om det är samma ugn som är använd flera gånger eller om flera ugnar har funnits har inte varit möjligt att avgöra. Malmen som använts har innehållit låga, men varierande, halter av mangan vilket är vanligt i myrmalmer men framför allt i sjömalmer.

Flera järnkvaliteter med olika användningsområden har tillverkats. Några av fynden av delvis korroderat metalliskt järn består huvudsakligen av kolfritt eller lågkolhaltigt järn (stål) vilket är kvaliteter som är användbara till enklare vardagsföremål. Tre av fynden består huvudsakligen av kolstål med kol i halter som medför att materialet är hårdbart och lämpligt som eggstål. Ett av fynden bestående av kolstål innehåller också fosfor som förbättrar materialets hårdhet såväl som dess seghet. Processen har fungerat tämligen väl men inte perfekt och har förmodligen inte varit av sådan art att den kan kopplas till en högreståndsmiljö. Smedens kunskaper var antagligen inte de allra bästa på denna plats även om goda kunskaper fanns under denna tid på andra platser i regionen.

För en mer ingående beskrivning av analyssvaren hänvisas till UV GALs rapport (Grandin m fl 2002, bilaga 2).

Dateringar

Sammanlagt analyserades fjorton kolprover från förundersökningen och slutundersökningen varav sju togs från område 1, fyra från område 3 och tre från område 4.

Dateringarna sträcker sig från äldre bronsålder in i modern tid, med en tyngdpunkt till romersk järnålder/folkvandringstid. Sammantaget är det mycket som tyder på att huvuddelen av anläggningarna på platsen härstammar från tiden Kr f – 500 e Kr. Majoriteten av dateringarna, anlägg-

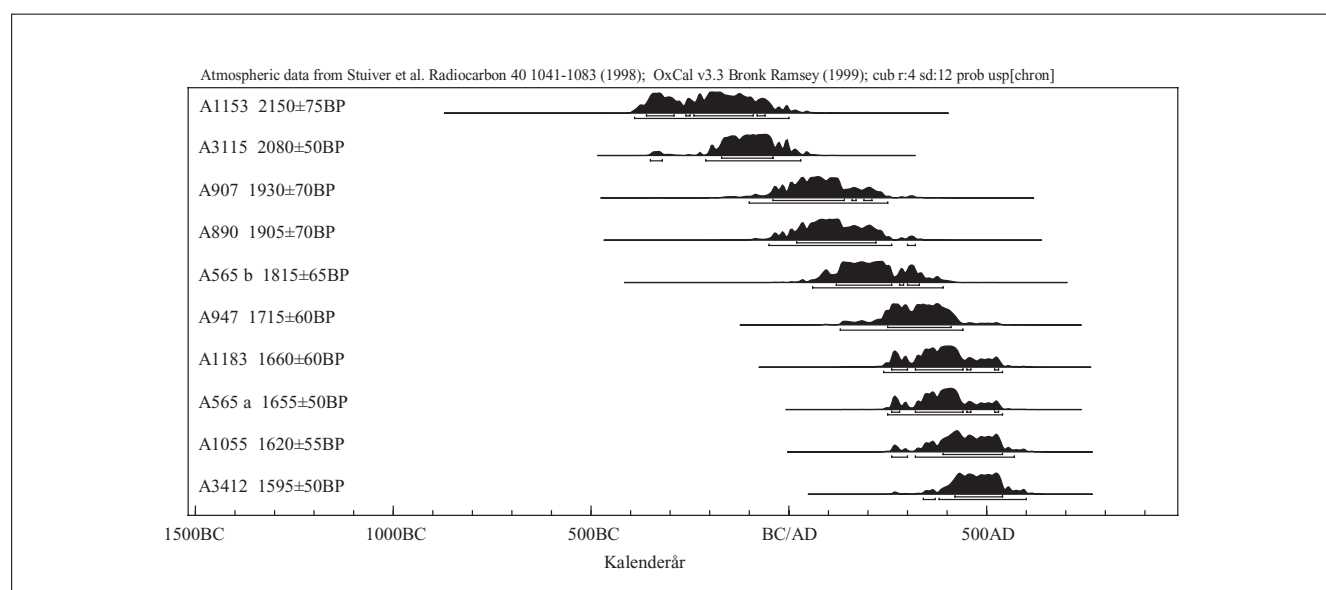

Fig 27. ¹⁴C-diagram över alla järnåldersdateringar från RAÄ 332.

ningarnas och fyndens karaktär och inbördes placering samt fornlämningarna i närområdet pekar entydigt mot samma tidsperiod. Även förromersk järnålder finns representerad på platsen. Frågan är om det rör sig om ett kontinuerligt utnyttjande av området eller om dateringarna bör tolkas som flera separata nedslag.

Undantaget är område 4 där anläggningarna dateras till yngre bronsålder och modern tid. Att anläggningarna på ytan skulle härstamma från olika faser var väntat då anläggningarna uppvisade stor variation. Ett av de urlakade stolphålen, A7755, daterades till yngre bronsålder, dels genom ¹⁴C-prov och dels genom keramik.

Diskussion

Boplats utan hus?

Hur vi ska vi då tolka den undersökta fornlämningen? Den preliminära tolkningen efter förundersökningen var att det rörde sig om en boplats. Under slutundersökningen framkom inga boningshus eller några huskonstruktioner över huvudtaget. Frågan är vad platsen egentligen representerar.

Det är visserligen lätt att anta att exploateringsytans snäva ramar har resulterat i att själva boplatsytan ligger utanför undersökningsschaktet. Just på grund av detta antagande fosfatkarterades en stor plan yta öster om område 1, mellan undersökningsschaktet och det närliggande gravfältet RAÄ 5. Den karterade ytan utgjorde ett fint boplatsläge. Fosfatkarteringen visade på förhöjda värden i och strax utanför undersökningsschaktet samt på ett ställe 60 meter öster om schaktet. Utifrån resultaten verkar det som att vi relativt väl fångat upp den intensivaste aktiviteten på platsen. Verksamhetsytan begränsas åt sydöst och tycks endast fortsätta mellan 10 – 15 meter utanför schaktet. Påpekas bör dock att ”höga fosfatvärden utgör således indikation på aktivitet, medan låga inte utesluter sådana” (Hedman 1992:8). Mängden fosfat på en boplats är inte bara beroende av vad för slags avfall som ackumulerats, utan även av vilka mängder och under hur lång tid den avsatts. Kortvarig bosättning och vissa verksamheter som t ex redskapstillverkning kan ha ägt rum utan att fosfater avsatts (Hedman 1992). Det förefaller inte särskilt troligt att det legat något hus i anslutning till delområde B. En möjlighet är att själva boningshusen legat invid delområde A, eller vid de förhöjda värdena 60 meter öster om schaktet, i närhet till dagens bebyggelse.

Intensiteten på platsen, det faktum att kulturlager avsatts samt de dateringarna vi har, talar snarast för långvarigt utnyttjande av området. Det är dock inget som direkt indikerar en bosättning på platsen.

En genomgång av en rad boplatser från äldre järnålder i Östergötland visar en tendens till att de mest intensivt utnyttjade ytorna finns ett stycke bort från husen (Carlsson 1999). I vissa fall rör det sig om ytor som inte

direkt kan kopplas samman med boendet och de dagliga sysslorna (jfr Hedvall 1996, Schönback, rapport under arbete). En tydlig gruppering i olika aktivitetsområden är också ett genomgående drag på boplatserna, t ex malning av säd, järnhantering osv (Carlsson 1999). Den påfallande tomma ytan mellan de båda aktivitetsytorna i Öringe avspeglar en medveten separering av olika verksamheter.

Ser man till anläggningarnas typ så är de av ”boplatsskaraktär”, så även fynden. Såväl kulturlager som härdar och skärvstensflak anses allmänt vara boplatssindikerande. Med benämningen kulturlager brukar man avse ett jordlager som har bildats till följd av mänsklig aktivitet, företrädesvis genom bosättning. Den under lång tid förhärskande synen på skärvstensflak var att de utgjorde avfallsplatser även om synen nyanserats något och man på flera ställen visat att de förekommer i många olika kontexter (jfr Widholm 1998, Kaliff 1999, Eklund 2001). Att härdar och härdragropar kan ha haft en rad olika funktioner är man också väl medveten om. Som anläggningstyp hänförs de ofta till hushållssären, där de fyllt flera primära behov som ljus och värmekälla och samtidigt använts inom matlagning. Andra tänkbara användningsområden för härdar och härdragropar finns inom hantverk, där de exempelvis använts vid metallbearbetning, keramik tillverkning och skinnberedning. Dessutom har de nyttjats inom jordbruket vid röjningseldning samt för att skydda grödor mot frost. Från såväl arkeologiska som etnografiska exempel vet man också att elden använts för rituella ändamål och att den haft ett symboliskt värde i sig. Det finns exempel där härdar tolkats som gränsmarkering och för att markera brukningsrätt för ny mark (Thörn 1996, Björk 1998, Eriksson 1998). Det kan lätt leda till ett cirkelresonemang om man tolkar en plats som boplats för att där finns anläggningar av ”boplatsskaraktär” då dessa kan förekomma i många skilda sammanhang. Det är viktigt att man ser till kontexten och försöker få en förståelse av den specifika platsen.

Vedartsanalysen visar att kolen från de analyserade proverna i Öringe kommer från tall, björk och asp. Från verksamhetsytan vid delområde B dominerar tall. Vid tidigare analyser på material från bl a Halland har prover från specialiserade aktivitetsytor och verkstadsområden visat sig innehålla ett mer specialiserat innehåll med färre arter än prover från boplatssytor (Danielsson 2002, bilaga 2). Man kan diskutera valet av träslag till bränsle. Den dominerande tallen har bara ett ”halvbra” bränslevärde, de flesta lövträd fungerar bättre. Kanske avspeglar dominansen av tall inte endast att det vuxit mycket tall vid undersökningssplatsen under äldre järnålder. Kanske valde man tallen just på grund av trädets/vedens speciella egenskaper. Törved/tjärved är en specialform av tallved med betydligt högre bränslevärde. Tjärveden fungerar också som en resurs vid framställning av bl a tjära. Tro-

ligtvis kände man till hur man skulle skada träden för att få dem att öka innehållet av hartsämnen. Björken är stark och seg som ved och är ett mer självklart val. Aspen går enkelt att klyva och fungerar som lätt och porös ved. Utifrån vedartsanalysen kan vi dessutom skapa oss en bild av landskapet i närområdet. Tall, björk och asp är tre anspråkslösa träd som inte kräver särskilt näringsrik jord. Både björken och tallen är dock ljuskrävande och landskapet bör ha varit ganska öppet (Danielsson 2002, bilaga 2).

Det arkeobotaniska materialet av cerealia som framkom i härdarna och härdgroparna sammantaget med en betydande fosfatanrikning i de flesta analyserade anläggningar bör sättas i samband med hushållsaktiviteter såsom matlagning, sädesrostning eller malning (Viklund m fl 2002, bilaga 2).

Vi har endast indirekta spår efter järnframställning men vet att det förekommit någonstans i området. Järnframställning verkar ofta ha bedrivits på särskilda platser en bit bort från husområdena. Smide och stöpning finns däremot belagt i direkt närhet till bebyggelse (Carlsson 1999). En plats jämförbar med Öringe är Järnstad, där man ett hundratal meter från bostadshuset undersökte samtida lämningar i form av en skärvstenshöj och rester efter järnframställning men inte fann några spår efter permanent bebyggelse (Schönbäck, rapport under arbete). Järnproduktionen förfaller inte ha varit särskilt omfattande i Öringe. Processen har fungerat väl, om än inte hundra procentigt effektivt, och den har förmodligen inte varit av sån art att den kan kopplas till en högre ståndsmiljö (Grandin m fl 2002:33, bilaga 2).

Boplatser från äldre järnålder är en av de mest undersökta fornlämningstyper i hela Skandinavien. På var och varannan arkeologisk undersökning hittar man spår efter någon form av aktivitet från just denna tidsperiod. Detta tyder dels på att man tagit stora landområden i anspråk, men även på en medveten manifestation av sin närvaro i landskapet (Carlsson 1999: 40). Undersökningen i Öringe låg i kraftigt kuperad terräng och det är tydligt att man valt

att utnyttja olika delar av landskapet. Såväl de flackare partierna i dalgången som de steniga moränhöjderna har tagits i anspråk.

Oavsett om den undersökta ytan legat i utkanten av en boplatser eller utgör en specialiserad verksamhetsyta en bit från bebyggelsen så är läget intressant i förhållande till det närliggande, förmodligen samtida, gravfältet RAÅ 5 som ligger 100 meter sydost om undersökningsområdet. Gravarna ligger uppe i en sluttning som vetter mot schaktet. Om man tänker bort dagens vegetation är de fullt synliga från undersökningsområdet. Den rumsliga relationen mellan bebyggelse och samtida gravar varierar med tid och rum genom förhistorien. En generell tendens är ändå att den äldre järnålderns gravar är belägna betydligt närmare gårdsbebyggelsen än t e x bronsålderns rösen som ofta ligger exponerade på höga punkter i landskapet långt från husen (Burström 1995:172). Gravarna kan genom sin placering och de ritualer som knutits till dem länkat samman skilda generationers gårdsbor. De har förmodligen varit en del av den förfäderskult som man allmänt anser varit verksam i skandinavisk järnålder (jfr Artelius 1999).

Kontinuitetsbrott

Med undantag av de två dateringarna från medeltid/modern tid på område 4 upphör dateringarna i slutet av folkvandringstid, vid ungefär 500 e Kr. Detta kontinuitetsbrott stämmer väl överens med det markanta glapp mellan äldre och yngre järnålder som påvisats på ett flertal håll i Östergötland och även i resten av Skandinavien. Flertalet boplatsslägen förefaller ödeläggas under perioden 400 – 600 e Kr, vilket har förklarats av en eventuell befolkningsminskning och en sammanslagning av gårdar till större enheter eller byar (Hedvall 1995, Lindeblad 1995:30ff). Det finns dock flera faktorer som tyder på att det är en brytningstid och förändringen i bosättningsmönster kan ses som tecken på en övergripande omstrukturering av samhället (Molin 1999).

Bleckenstad

Fig 28. Storskifteskartan över Bleckenstad från 1762.

År 1377 nämns Bleckenstad för första gången i skrift. Storskifteskartan från år 1762 visar att Bleckenstads två gårdar fått sina åkrar samlade i Norra och Södra gårdet. Bebyggelsen är placerad mellan dessa gårderna. Kartan visar att även utmarken var skiftad (Nilsson 2002:41).

Den synliga fornlämningsmiljön vid Bleckenstad domineras av stensträngar och stensättningar från äldre järnålder. Undersökningsområdena RAÄ 109 och 111:2 vid Bleckenstad gård omfattade såväl hagmark som åkermark. Områdena låg på var sin sida om nuvarande Riksväg 32. Vägen berör enligt storskifteskartan den västra begränsningen för Bleckenstads södra gårde och utgör därmed skiljelinje mellan åker- och hagmark. Storskifteskartan visar att bebyggelsen (liksom i dag) låg placerad mellan inägor och utmark i anslutning till uppstickande

bergsrygg. Inom det aktuella området kommer vägen att breddas, de båda undersökningsytorna låg därför i direkt anslutning till den befintliga vägen.

Resultat av RAÄ 109

Topografi och fornlämningsbild

Det delvis undersökta gravfältet RAÄ 109 låg på östsluttningen av en bergsrygg och exponerat ned mot Svartån. Undersökningsytan bestod av hagmark med berg i dagen och rikligt med sten i markytan. Bitvis sluttade marken kraftigt ned mot den nuvarande Riksväg 32 i öster.

Inom gravfältet ligger sju stensättningar som till formen är både runda och kvadratiska. I direkt anslutning till gravfältet finns nio registrerade stensträngar. Dessa utgör delar av ett fragmentariskt stensträngssystem (RAÄ

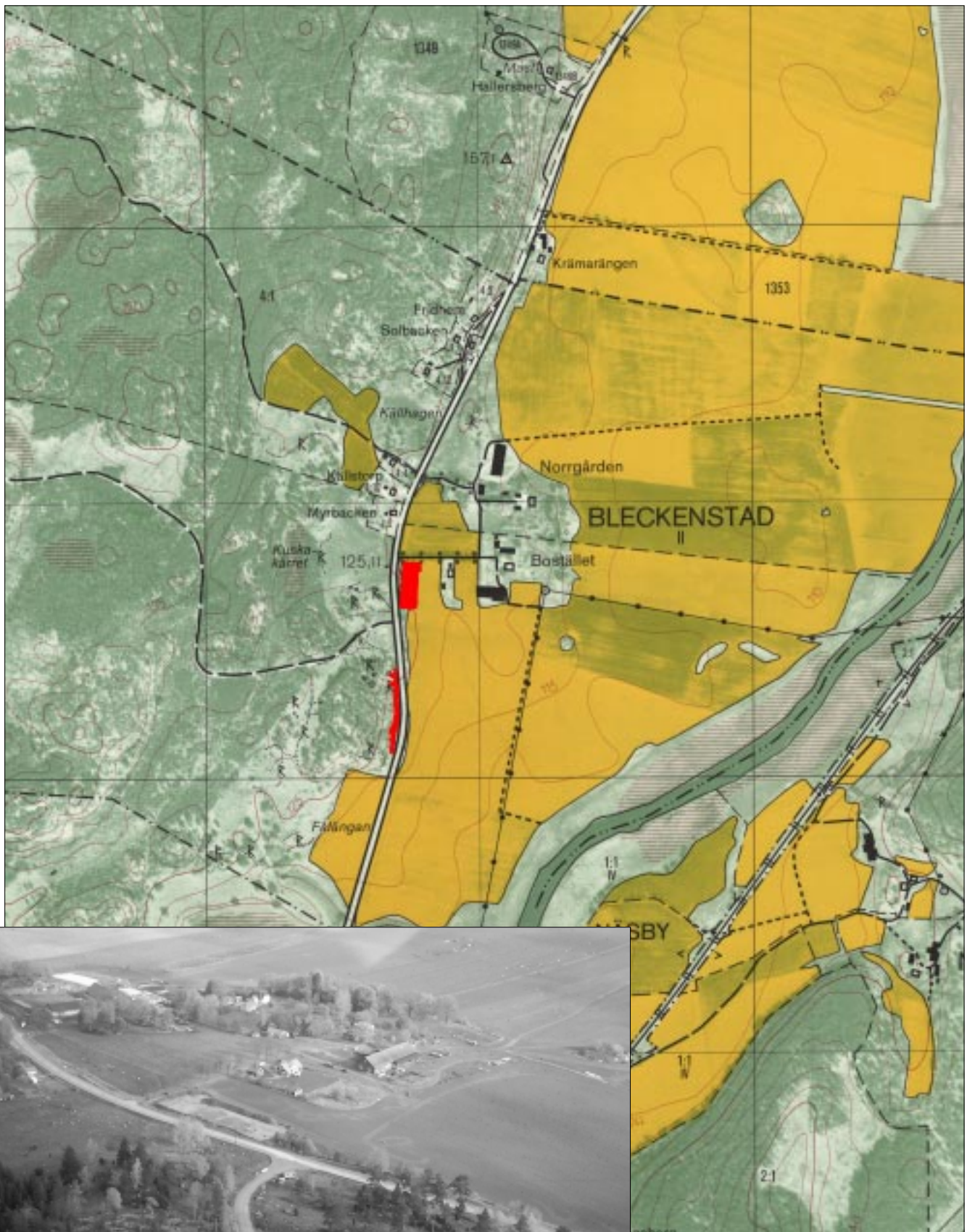

Fig 29. Infällt foto; flygbild över Bleckenstad. RAÅ 111:2 syns som ett schakt. Den trädbevuxta kullen i det högra nedre hörnet är RAÅ 109. Foto Tom Carlsson, RAÅ.

Fig 30. Bakgrundsbild; Ekonomiska kartans blad Hulterstad 8F 2b (085 21). Skala 1:10 000.

209, 244, 246 – 48, 286) som sträcker sig genom hela Bleckenstad. Stensträngssystemet har skadats av markanvändning och bebyggelse. Tidigare har en kvadratisk stensättning (RAÅ 111) undersökts (Anttila 1985). Graven var belägen öster om nuvarande väg, på ett impediment i direkt anslutning till undersökningsytan RAÅ 111:2. Med hög sannolikhet tillhörde denna stensättning gravfältet då endast nuvarande väg skilde fornlämningarna åt.

Undersökningsområdet

Undersökningsytan låg på gravfältets nedre sluttning och omfattade 874 m². Området hade efter avbaning en lägsta nivå av 120 m ö h och en högsta av 126 m ö h. Schaktet var 155 meter långt och som mest 12 m brett med en normalbredd på 4 – 6 m. Schaktdjupet varierade mellan 0,2 – 0,4 m. Substratet i hela schaktet utgjordes av lerig silt med inslag av sand och småsten. Undersökningsområdets högsta yta innehöll också rikligt med sten, 0,05 – 0,20 m stora.

Totalt undersöktes 10 anläggningar, samtliga av äldre järnålderskaraktär. Stensättningen A5142 innehöll fyra av de övriga anläggningarna.

Anl typ	Antal
Stensättning	1
Härd	6
Härdgrop	1
Brandlager	1
Brandgrop	1

Stensättningen A5142 låg i schaktets södra del. Fyra av härdarna fanns i gravens närhet. I schaktets mitt fanns ytterligare två härdar. I dess norra del påträffades en härdgrop nära ytterligare två stensättningar, dessa låg emellertid utanför undersökningsområdets yta.

Stensättning med brandgravar

Den undersökta graven A5142 var en oval stensättning, orienterad i öst – västlig riktning, 8x11 m stor. Graven föreföll sakna vissa stenar i den södra delen. Eventuellt har den ursprungliga formen varit något rundare än vid undersökningstillfället. Beroende på hur man valde att tolka stenarnas placering gick det att urskilja flera strukturer. Den mest tydliga verkade vara att stenarna placerats i cirkelformationer utifrån gravens mitt. Stenarnas höjd, mätt från torvnivå, varierade mellan 0,2 – 0,7 m och deras storlek var mellan 0,2 m i diameter och 0,7x1,2 m. Mellan de större stenarna, vilka utgjorde gravens begränsning och form, fanns en stenpackning bestående av småsten, vanligen 0,03 – 0,10 m stora. Dess fyllning utgjordes av brun, humös, sandig silt. Stenpackningen koncentrerades mot centrum av graven och begränsades av de yttre, större stenarna.

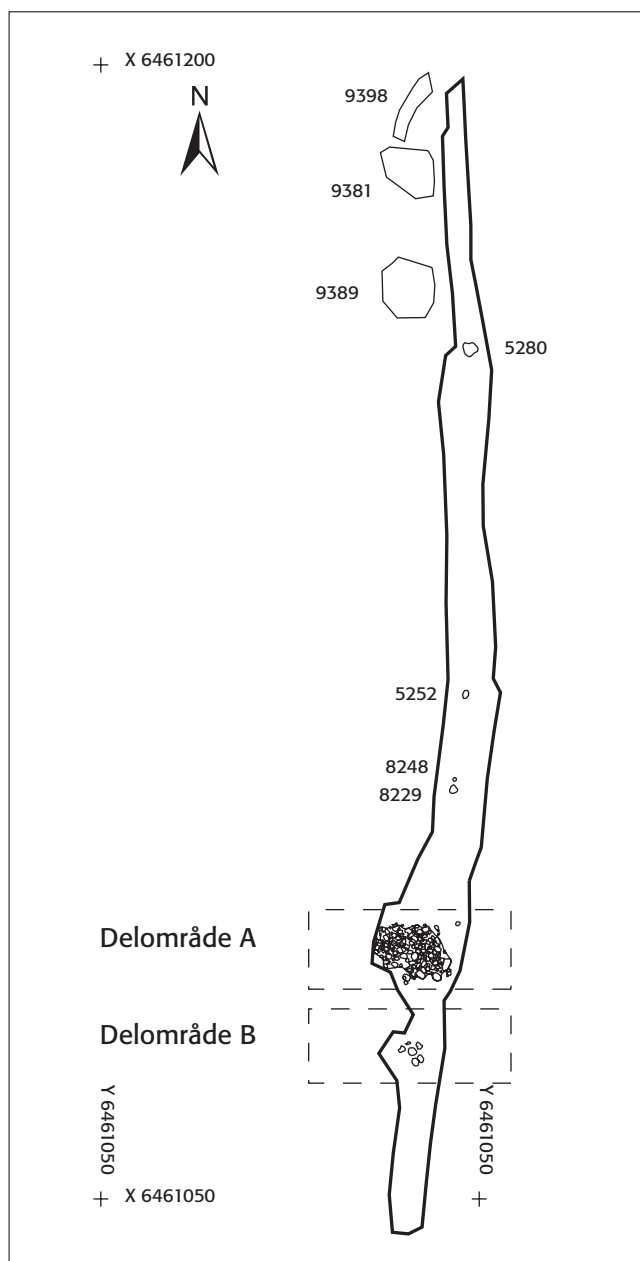

Fig 31. Översiktsplan över undersökningsområdet på RAÅ 109 med delområdena markerade. Skala 1:1000.

I gravens östra delar fanns två härdar (A5324, A5231). A5324 låg strax innanför stensättningens begränsning och hade distinkt form och var synlig redan efter vid framrensning av gravens stenpackningen. A5331 var en härdbotten och låg i direkt anslutning till graven, men utanför dess begränsning. Efter rensning av gravöverbyggnaden plockades de större stenarna bort med grävmaskin. Då en misstanke om att vissa av anläggningens yttre större stenar varit resta vertikalt, gjordes i samband med borttagandet även ett rekonstruktionsförsök med att resa dessa. Det visade sig vara nog så komplicerat. Inga nedgrävningskanter kunde konstateras invid stenarna. Möjligen låg de i ett ursprungligt läge, vissa halvresta på längden. Stenpackningen, dess fyllning och anläggningarna under gravöverbyggnaden handgrävdes.

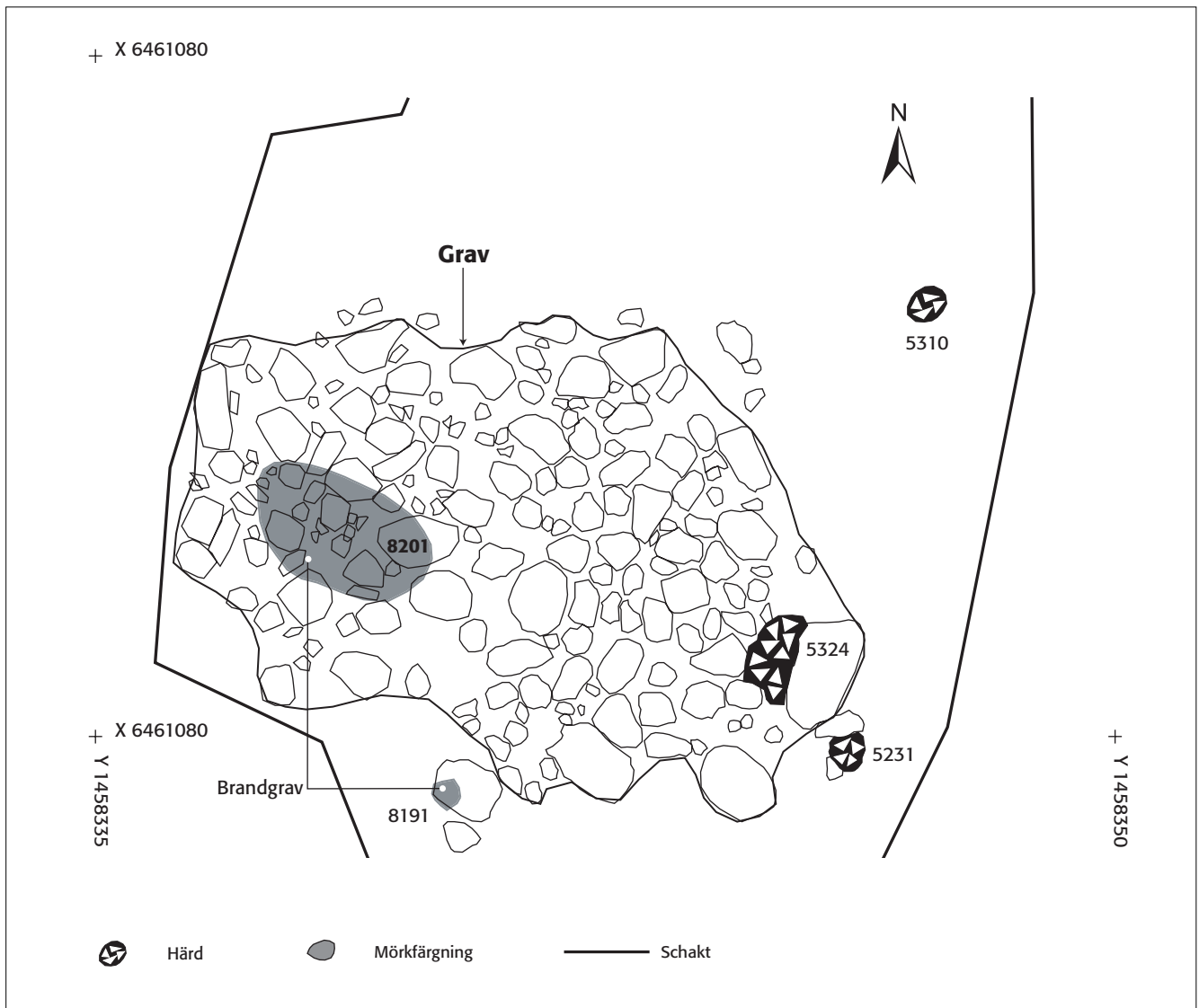

Fig 32. Detaljplan över delområdet A. Skala 1:100.

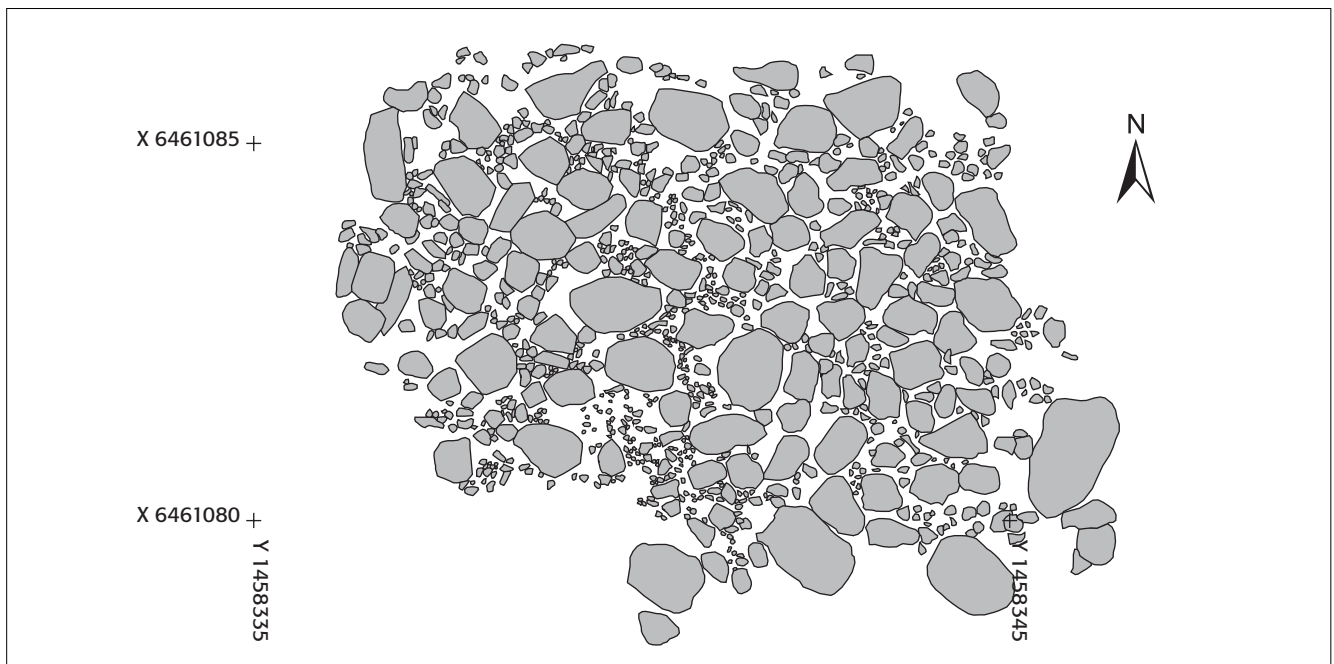

Fig 33. Plan över grav A5142. Skala 1:100. Digitalisering Susanna Eklund.

Fig 34. Stensättning A5142. Foto Johan Westerlund, RAÄ.

Under stensättningen påträffades två brandgravar (A8201, A8191). A8201 har tolkats som ett brandlager med enstaka ben. Dess form och storlek, oval och 2,85x1,62 m stor, för tankarna till en kremeringsplats. Brandlagret var överlagrat av sandig silt som dessutom uppträdde under hela gravöverbyggnaden. Därför blev anläggningen synlig i sin fulla storlek först efter rensning. Troligt är att man städade platsen efter eldning, jämnat till ytan och grundat med sand inför uppförandet av gravöverbyggnaden.

Brandlagret bestod av sotblandad mörkbrun silt med kol över hela anläggningen. I lagrets västra del var sot- och kollagret kraftigare och där fanns även en för undersökningen ganska stor mängd krossad keramik, två ugs-väggfragment och två ytterst små (millimeterstora) fragment av brända ben. Spritt i brandlagrets västra halva låg skärvsten. Anläggningen bestod inte av någon nedgrävd grop, men hade en distinkt, flat botten och ett djup på 0,05 m. Lagret låg på ljust gul/röd lera som visade att man eldat på platsen. Bitar av bränd lera från brandlagret kunde tillvaratas. Kol från lagret ^{14}C -daterades till 130 – 440 e Kr, romersk järnålder (Ua-26284).

Brandgrav A8191 var en brandgrop med gravmarkering. En av de yttre stenarna i stensättningens södra del fungerade som brandgropens klumpsten. Brandgraven låg direkt under stenen och innehöll sot- och kolblandad silt samt 17 fragment av brända ben utan markant kon-

centration. Benen låg spridda i ytskiktet av gropen och härrör från människa (Sigvallius 2002, bilaga 2). Anläggningen var rund i plan, 0,45 m i diameter. Den hade en skålformad botten ett djup av 0,05 m. Både i plan och profil var brandgropen distinkt.

Fig 35. Brandgrop A8191 under utgrävning. Foto Tom Carlsson, RAÄ.

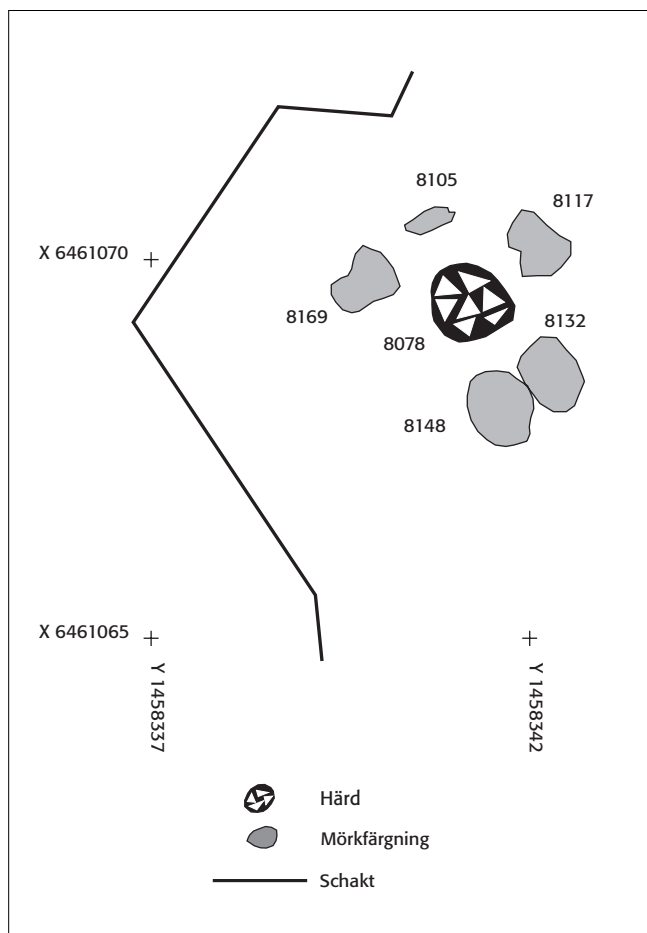

Fig 36. Detaljplan över delområdet B. Härden A8078 med klumpstenar. Skala 1:100.

Härddar

I norra delen av schaktet låg härddgrop A5280, intill stensättningarna A9381 och A9389. Dessa gravar låg strax väster om undersökningsområdet. Härddgropen hade recenta störningar i form av en träränna och en vajer/åskledare. Anläggningen var rundad i plan, 1,8 m, med flack botten och hade ett djup på 0,3 m. Gropen innehöll kol, sot samt rikligt med skärvsten.

Av de sex härddarna var tre härdbottnar. Som redan nämnts påträffades härden A5324 och härdbotten A5231 i stensättningen A8201. Härdbottarna var ovala och runda i plan. De hade en storlek mellan 0,4 – 0,8 m och ett djup mellan 0,06 – 0,1 m. I profil var de oregelbundna och innehöll sot och kol men ingen skärvsten. De tre övriga härddarna var något större, drygt 1 m stora och deras djup varierade mellan 0,1 – 0,2 m. Samtliga innehöll både sot, kol och skärvsten.

En av dessa härddar utmärkte sig markant, A8078. Anläggningen syntes endast som en cirkelformation bestående av fem stora klumpstenar med en öppning mot sydöst. Stenarna var ca 1,0x0,8 m stora med undantag av en mindre sten, 0,7x0,3 m stor. Deras höjd, mätt från torvnivå, varierade mellan 0,2 – 0,5 m. Stenformationen låg 8 m söder om graven A8201. Den bildade cirkeln var

Fig 37. Härden A8078. Foto Johan Westerlund, RAÄ.

3,40x3,05 m stor. I mitten av stenarna fanns ljus lerig silt som liknade substratum. 0,3 meter ner i detta lager fanns härden A8078. Den var rund och ca 1 m i diameter och hade riklig förekomst av kol, sot och skärvsten. Profilformen var flack med sluttande sidor och anläggningens djup var 0,1 m. Stenarna i kretsen kring härden var placerade på det djup som utgjorde härdens toppnivå. Uppenbarligen har man medvetet valt att dölja härden under ett 0,3 m tjockt lerigt siltlager, samtidigt som klumpstenarna markerade den ytterst tydligt.

Fyndmaterial

Fyndmaterialet från RAÄ 109 var mycket sparsamt och endast åtta fyndposter finns upptagna.

Fynd	Antal poster	Vikt (g)
Keramik	4	364
Brända ben	2	1
Ugnsväggfragment	1	11
Bränd lera	1	5

Fyra poster bestod av keramik. Av dessa påträffades tre i brandlager A8201. Keramiken låg krossad men samlad och bestod av 94 fragment varav tre var mynningsbitar. Dess sammanlagda vikt uppgick till 364 g. Keramikmaterialet bestod av två olika typer av gods. Hos de alla flesta bitar och fragment (F132) var godset kraftigt grovmagrat med reduktionsbränd insida och starkt korroderad utsida. Till detta gods hörde de tre små mynningsbitarna (F139). Två av dessa hade dekor i form av pinn- eller skrapavtryck på mynningsens topp. Tjockleken på godset varierade mellan 9 – 13 mm. Mynningsbitarna hade en tjocklek på 11 mm. Det andra godset representerades av fyra små fragment (F133). Godset var tunt, mellan 5 – 8 mm, och med medelstor andel magring. Bitarna verkade närmast svallade. Detta gods liknar det som i form av två småbitar påträffades strax öster om stensättning A5142 (F107).

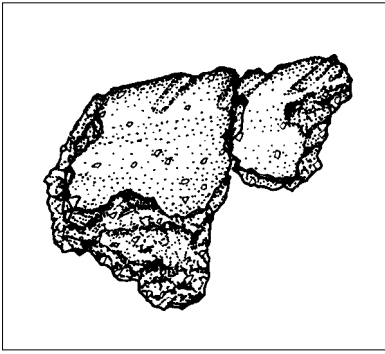

Fig 38. Mynningsbitarna med dekoration (F139) påträffade i brandlager A8201. Skala 1:1. Ritning Johan Westerlund.

Ugnsväggsfragmenten (F138) var två i antal och var relativt lätta, vägde tillsammans 11,2 gram. Dess tjocklek uppgick till 19 mm. Leran var delvis förslaggad och hade en medelstor andel magringskorn (Grandin m fl 2002, bilaga 2). De brända benen i brandlager A8201 (F135) är för små för att säga något närmare om, deras vikt uppgick till något tiondels gram. Benen i brandgropen (A8191, F112) kunde däremot bestämmas osteologiskt. De 17 brända benfragmenten vägde tillsammans 1 gram och var mycket nötta. Vid mikroskopiundersökning visade det sig röra sig om ett eller flera långa rörben med Haverska kanaler, dvs människoben (Sigvallius 2002, bilaga 2).

Datering

Brandlager A8201 har genom kolprov ^{14}C -daterats till romersk järnålder, 130 – 440 e Kr (Ua-26284). Även människoben från brandgrav A8191 ^{14}C -daterades till denna period, 40 f Kr – 430 e Kr (Ua-26303). Med stor sannolikhet härrör hela stensättningen A5142 från romersk järnålder. Den enda ^{14}C -dateringen från förundersökningen har härdgropen i undersökningsområdets norra del. Anläggningen daterades till övergången sen bronsålder – förromersk järnålder, 830 – 480 f Kr (Ua-26131). Det var den enda härdgropen inom undersökningsområdet och den är eventuellt inte samtida med de övriga härdarna. Gravmorfolgin på RAÄ 109 och ovan nämnda ^{14}C -dateringar tyder på att gravarna skulle vara något yngre, anlagda någon gång under äldre järnålder.

Diskussion

Liksom de övriga gravöverbyggnaderna på RAÄ 109 kan A5142 morfologiskt dateras till äldre järnålder. Dessutom ^{14}C -dateras dess brandlager till romersk järnålder. Ett av gravens gravskick kan med säkerhet bestämmas till en brandgrop. Brandgropar har ansetts vara ett folkvandringstida fenomen, åtminstone i Mellansverige (Ambrosiani 1964:74). Undersökningar i bl a Östergötland har emellertid visat att gravtypen förekommer redan under romersk järnålder, vilket även Bleckenstadsgravens datering antyder. Klumpstenen som markerade brandgropen kan jämföras med de lockstenar som förekommer i inre gravskick, då oftast i samband med urnor, som vanligen dateras till förromersk järnålder (Korsfeldt 1992:34).

Olika grundtyper av brandgravskick kan påträffas i olika kombinationer i en och samma brandgrav. Definitionen av enskilda brandgravskick kan därmed bli svår. Anläggning A8201 beskrivs bäst som ett brandlager med enstaka ben även om det kan förefalla något motsägelsefullt. Brandlager hittas vanligen i eller under stensättningarna, i detta fall under. Från den äldre järnåldern påträffas ganska få platser för kremeringen av de döda. Men i några fall har brandlager sannolikt varit kremeringsplatser (Kaliff 1992:43). Det har ofta varit svårt att med säkerhet uttala sig om lämningen man hittat verkligen varit en rest från brännandet av den döde, då det nödvändigtvis inte måste vara benmängden eller mängden bålörja som avgör faktum.

På Annelundsgravfältet på Gotland har anläggningar under stensättningar från äldre järnålder ansetts utgöra kremeringsplatser. Dessa innehöll skärvsten som tolkats som rester från delar av en konstruktion för att få ökat luftdrag till bålet (Kaliff 1992:130). På samma sätt har gravundersökningar på Lovö visat att kremeringsplatsen legat under stensättningar. Dessa anläggningar hade, liksom A8201, små benmängder och i några av gravarna saknades benen helt. Dessutom förekom skärvsten i vissa av gravarna (Petré 1984:19, 170). Möjligen kan detta vara ett östsvenskt fenomen.

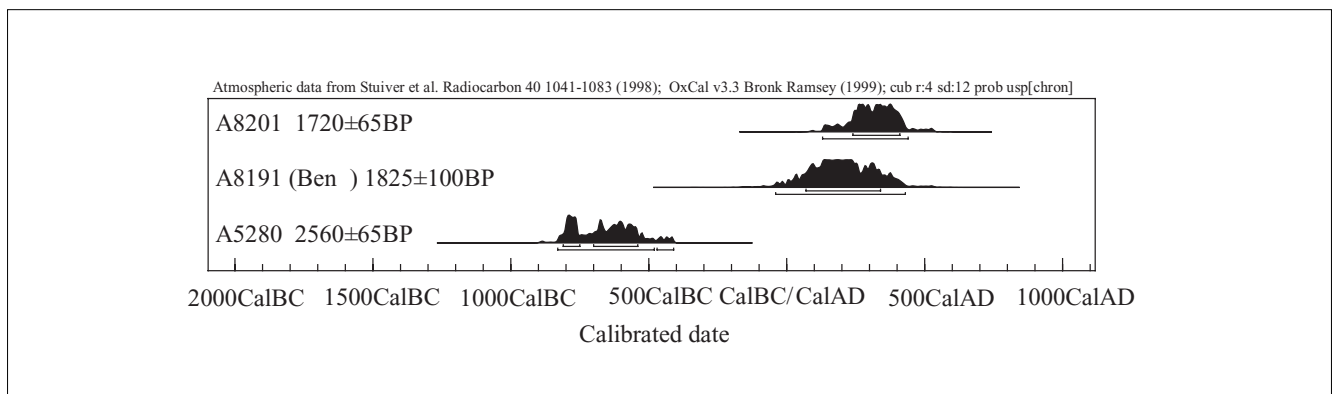

Fig 39. ^{14}C -diagram från RAÄ 109.

Allt tyder på att man eldat på den plats där stensättning A5142 sedan byggts. Efter bränning har man städad ytan ren, åtminstone delvis, innan man jämnat till marken med sand och jord och byggt en gravöverbyggnad. Eldningen i sig behöver nödvändigtvis inte betyda att brandlager A8201 utgör resterna efter likbränningen. Andra rituella handlingar kan ha orsakat lämningens uppkomst, exempelvis en offereld eller en rituell eldning. När man städade platsen avlägsnade man delar av kol- och sotlagret samt brända ben (i den mån en människa eller ett djur har bränts på platsen). Det verkar inte ha varit lika viktigt att avlägsna skärvsten, ugnsväggfragment och keramik. Man kan emellertid tänka sig att t ex keramiken krossats på platsen efter både eldning och städning.

Krossad keramik i gravgömmor kan lika gärna utgöra en gravgåva som en urna (Olausson 1987:125). Vad gäller Östergötland är gravgåvor mest vanligt förekommande i just brandlager (Korsfeldt 1992:55). Under den tidigaste delen av äldre järnålder uppträder gravgåvor relativt sparsamt, för att senare, under förromersk/tidigromersk tid, öka i antal. Den yngre järnåldern uppvisar en ännu större mängd gåvor bland begravningarna (Kaliff 1992:105).

Fyndet i brandlager A8201 utgjordes av vad vi vanligen kallar boplatmaterial. Kaliff menar att en möjlig tolkning för gravgåvor kan vara att de, liksom de brända benen, symboliserar den dödes jordeliv, att tinget band den döde till det jordiska. Om gravgåvan speglade aspekter på jordelivet valdes kanske vardagsföremål ut medvetet. Vardagskärl, bränd lera och skärvsten tillhör inte ovanligheten bland gravgåvor i brandbegravningar (Kaliff 1992:105f). Dock visar dekoren på mynningsbitarna från A8201 att kärlet kanske speciellt valts ut eller tillverkats. Samtidigt kan förstörelsen av föremålen, i detta fallet den krossade keramiken, ses analogt med förstörandet av kroppen genom bränning och krossning av benen (Kaliff 1992:116). Det är vanskligt att alltför starkt separera de funktionella verksamheterna och de rituella handlingarna. De föremål vi i idag ofta avfärdar som avfall kan ha haft en bestämd rituell och symbolisk betydelse. Ett exempel är den process där trä och malm förvandlas till järn vid järnframställning, processen kan liknas vid de dödas övergång till livet efter detta. Kanske är det därför det hittas slaggförekomst i gravar på många platser (Burstrom 1990:261ff). Möjligen kan ugnsväggarna vara ett liknande fenomen.

Studier har visat att benmängden i brandgravar varierar väsentligt, från några få gram till över ett kilo (Kaliff 1997:118). Vad gäller Östergötland innehåller sotiga gravskick generellt större benmängd än sotfria (Korsfeldt 1992:44f). Detta verkar inte stämma hos den undersökta graven. Den skralla mängden brända ben i brandgravarna A8201 och A8191 vittnar om att de brända benen omhändertagits på något annat sätt efter bränningen. En tolk-

ning av graven är att brandlager A8201 utgjort platsen för kremeringen av den döde. Dess form, storlek, skärvstenen, keramiken och dess placering under stensättningen talar för detta. Brandgrop A8191 kan då ha bildat själva gravgömmen, där endast ett fåtal ben av någon anledning gravlagts.

Härdarna på RAÄ 109 har tolkats som knutna till rituella aktiviteter på gravfältet. Kanske brukades de som offereldar. En möjlig föreställning kan ha varit att man även efter begravning av den avlidne kunnat förmedla gåvor till denna genom bränning. Elden i sig kan ha fungerat som en passage mellan de levande och de avlidna (Kaliff 1992:117). Likaså kan man tänka sig att härdarna är rester efter rituella måltider. Härd A8082 utmärker sig speciellt genom en närmast gravliknande monumental markering i form av klumpstenar i cirkelformation, samtidigt som härden ”begravts” under tre decimeter jord – i likhet med begravningar av de döda.

Resultat av RAÄ 111:2

Topografi och fornlämningsbild

RAÄ 111:2 låg i ett svagt krönläge som sluttade ned mot Svartån i öster. Undersökningsytan låg i åkermark intill Bleckenstad gård i norr. Fornlämningsbilden utgör densamma som för RAÄ 109. Avståndet mellan de båda fornlämningarna var endast drygt 100 m.

Undersökningsområdet

Undersökningsområdet omfattade 2347 m². Efter avbanning hade ytan en lägsta nivå av 123 m ö h och en högsta av 125 m ö h. Schaktet var 85 m långt och ca 30 m brett och schaktdjupet mellan 0,2 – 0,4 m. Substratet i schaktet bestod mestadels av lerig och sandig silt. Områdets högsta yta utgjordes av en moränkulle med riklig förekomst av småsten, vanligen mellan 0,05 – 0,10 m stora.

Anläggningarna grupperade sig till två tydliga ytor, ett i norra delen (delområde A) och ett i södra delen av schaktet (delområde B och C). Mellan dessa ytor låg enstaka lämningar. Totalt undersöktes 68 anläggningar, dels av ”diffus stenålderskaraktär” och dels av järnålderskaraktär. I det sistnämnda fallet främst eldstäder.

Anl typ	Antal
Stolphål	24
Härd	9
Härdgrop	2
Kokgrop	2
Grop	9
Ränna	4
Kulturlager	3
Mörkfärgning	15

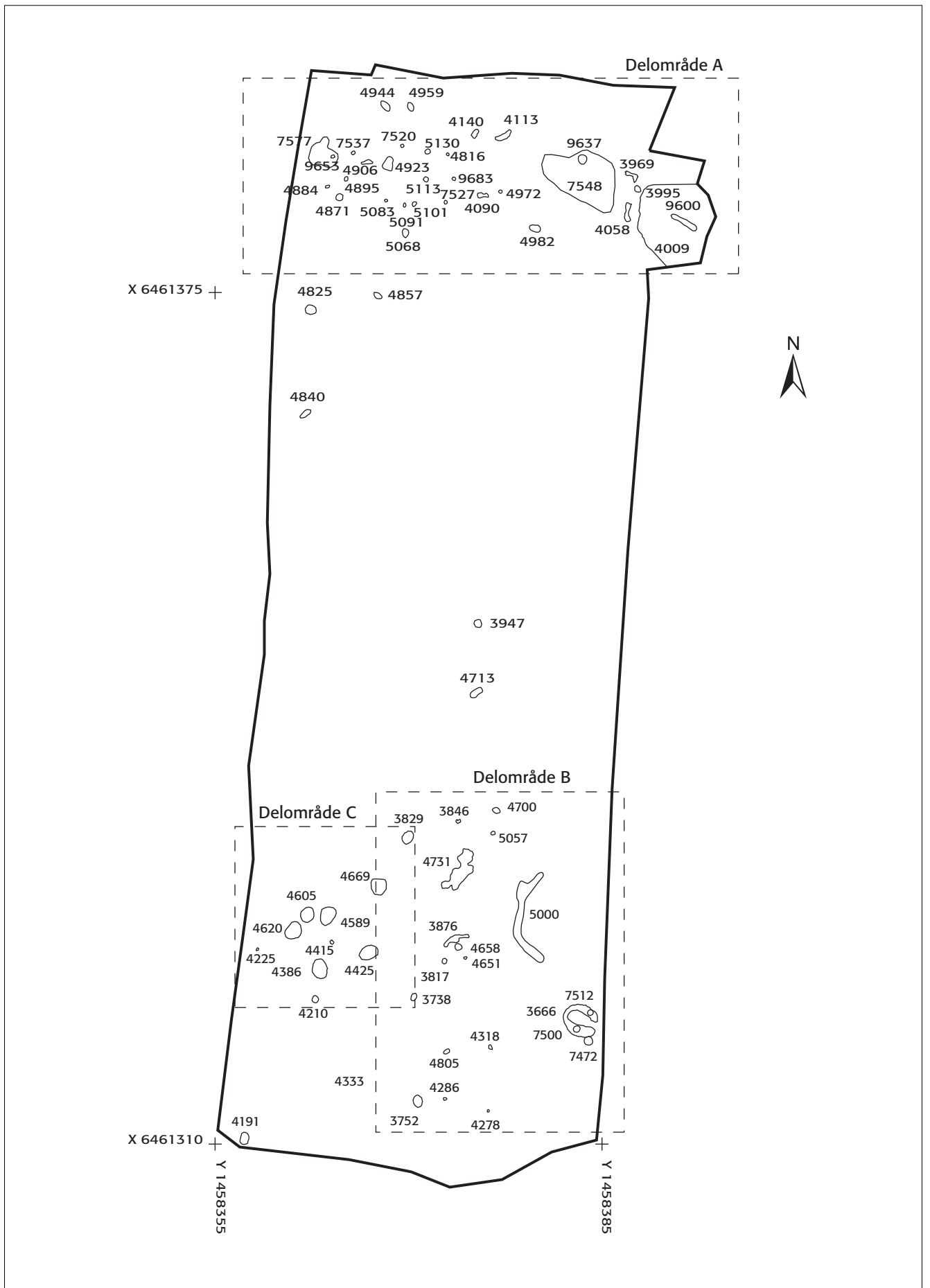

Fig 40. Översiktsplan över undersökningsområdet på RAÄ 111:2 med delområdena A, B och C markerade. Skala 1:400.

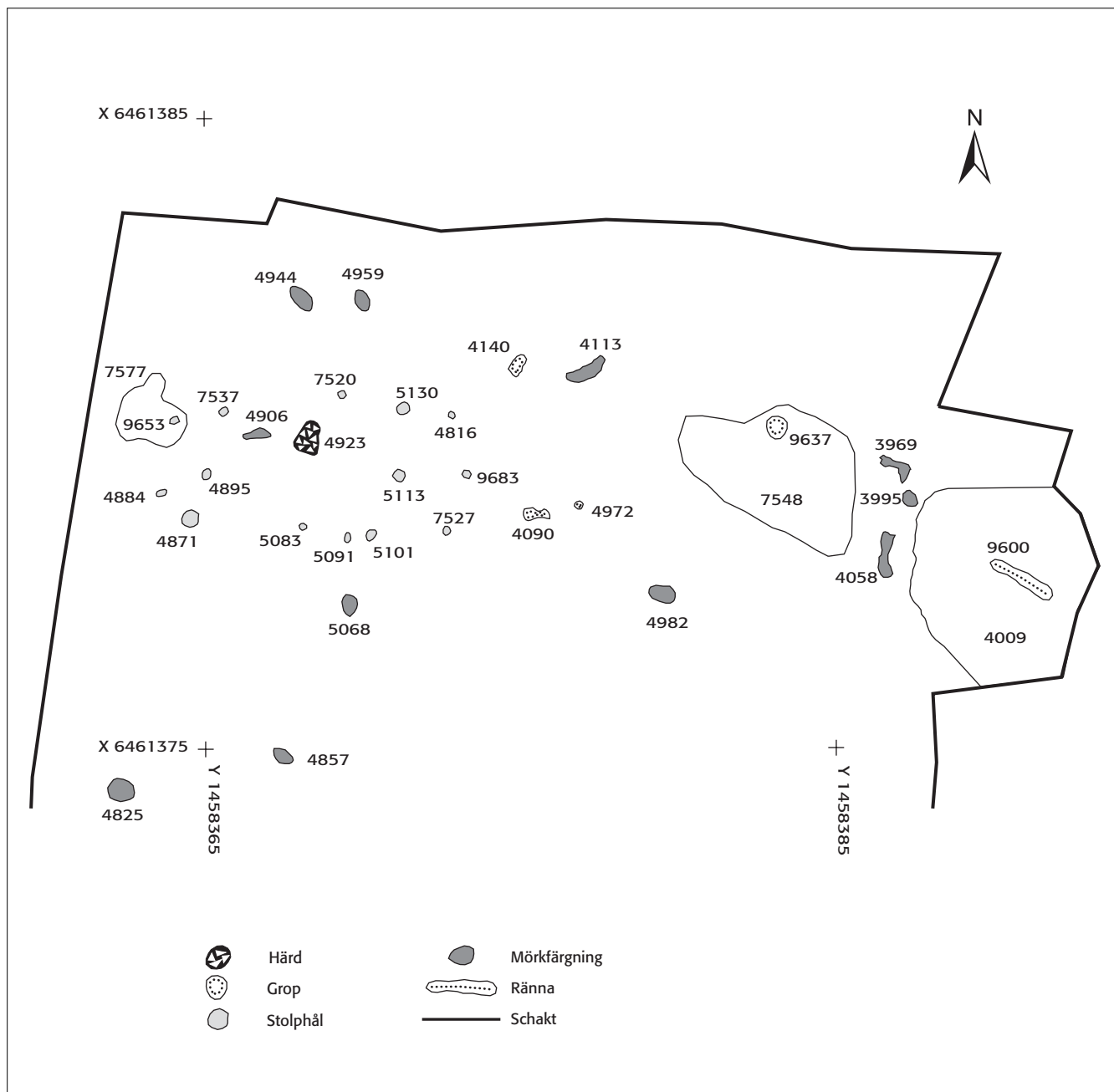

Fig 41. Detaljplan över delområde A. Skala 1:200.

Anläggningarna inom delområdena A och B karakteriserades av ljusst gråaktiga, mycket urlakade siltrika lager, dvs de var av stenålderskaraktär. På delområde A, i schaktets norra del, utgjordes lämningarna av stolphål, kulturlager och mörkfärgningar. Vissa av de sistnämnda kan eventuellt ha varit rester efter kulturlager. Ett mesulakhus kunde konstateras på platsen. På undersökningsområdets sydöstra del (delområde B) fanns främst spridda stolphål, rännor och mörkfärgningar. Åtminstone en hydda av tidigneolitisk karaktär framträdde på delområdet. På slutningen upp mot moränkullen (delområde C) var anläggningarna tydligare i begränsning och färg. Där fanns härdar, kokgropar och enstaka stolphål vilka troligen tillhörde en järnålderstida fas.

Delområde A

Den neolitiska närvaron – mesulakhus och kulturlager

Huset har varit en tvåskeppig byggnad med en rad takbärande stolpar, dvs av mesulakonstruktion. Lämningen bestod av 16 anläggningar varav 14 var stolphål. Inne i huset fanns en härd och en mörkfärgning, den senare kan eventuellt ha utgjort en kulturlager- eller golvrest. Spritt inom den intensivt utnyttjade delområdet fanns flera mörkfärgningar såväl som gropar. I direkt anslutning till huset i väster samt 7 och 13 m öster om byggnaden fanns kulturlager.

Hus

Typ: Mesula

Riktning: Öst – västlig

Längd/bredd: 10x4,90 m

Anläggningar:

Anl typ	Form	Storlek (m)	Djup (m)
Stolphål A4816	Rund	0,20	0,08
Stolphål A4871	Rund	0,55	0,10
Stolphål A4884	Oval	0,20x0,40	0,08
Stolphål A4895	Oval	0,27x0,40	0,10
Stolphål A5083	Rund	0,23	0,14
Stolphål A5091	Oval	0,10x0,18	0,10
Stolphål A5101	Oval	0,29x0,40	0,10
Stolphål A5113	Rund	0,40	0,14
Stolphål A5130	Rund	0,40	0,08
Stolphål A7520	Rund	0,30	0,10
Stolphål A7527	Oval	0,15x0,20	0,08
Stolphål A7537	Rund	0,30	0,05
Stolphål A9653	Oval	0,23x0,32	0,08
Stolphål A9683	Oval	0,25x0,30	0,10
Härd A4923	Oregelbunden	1,0x1,3	0,25
Mörkfärgning A4906	Oregelbunden	0,30x0,85	0,06

Kontext och stratigrafi: Kulturlagerrest i och utanför husets västra gavel. Huset innehöll en härd samt en mörkfärgning. Flera kulturlager, mörkfärgningar och gropar av stenålderskaraktär inom delområdet. Huset är samtida med lager A4009 men äldre än lager A7548 och mörkfärgningarna A4982, A4113.

Datering: Härden i huset är daterad med ¹⁴C-prov till 3770 – 3490 f Kr (Ua-26229), dvs till övergången mellan tidigneolitikum I och II. Huset som sådant kan även dateras typologiskt till tidigneolitikum.

Utifrån den bevarade vägg- och takbärande konstruktionen kan husets form och storlek rekonstrueras. Huset har haft en rektangulär, svagt elliptisk form i öst – västlig riktning, med en längd på 10 m och bredd på 4,90 m. Både väggar och gavlar är något konvexa. Boytan har uppgått till ca 37m². Husets östra gavel hade fler stolpar och var mer distinkt och rundad än den västra. Detta fenomen förekommer i flera neolitiska hus från Östergötland, Närke, Skåne och Bornholm, i vissa fall saknas västgaveln helt (Larsson 1995a:39, Larsson 1994:23, 30f, Karlenby & Knabe 2001, Nielsen & Nielsen 1985).

Huset låg mellan 123 – 124 m ö h efter avbaning. Tre stolphål bildade husets mittaxel i riktning öst – väst. Två av dessa tillhörde den inre, takbärande konstruktionen och avståndet dem emellan var 5,75 m. 12 stolphål skapade husets väggar där den östra gaveln har haft tre stolpar och den västra två. I mitten av husets södra långsida var ett av stolphålen indraget från väggen och markerade sannolikt en ingång. Stolphålets fyllning var ljusgrå till brungrå lerig silt, de var sotiga eller innehöll både sot och

Fig 42. Mesulahuset uppstolpat, från väster. Foto Tom Carlsson, RAÄ.

kol. I plan var deras form rundade eller ovala och i profil rundade, flacka och oregelbundna. De anläggningar som utgjort den takbärande konstruktionen och även det indragna stolphålet hade ett större djup än genomsnittet. Dessutom var den södra väggens stolphål något djupare och mer välbevarade än den norra väggens. I ett av den norra väggens stolphål hittades en kvartsbit.

Härden A4923 har varit placerad i mitten av husets längdriktning, nära den norra väggen. Detta överensstämmer med de nygrävda tidigneolitiska mesulahusen i Närke (Karlenby & Knabe 2001). A4923 var 1x1,3 m stor, oregelbunden i plan. Djupet uppgick till 0,25 m med en profilform där en sida sluttade svagt och den andra starkt. Härdens fyllning bestod av mörkt gråbrun sotig silt med kol. Den har daterats till övergången mellan tidigneolitikum I – II, 3370 – 3490 f Kr, (Ua-26229). Mörkfärgningen i husets västra halva var grund och flack, 0,06 m djup, med en storlek i plan på 0,3x0,85 m (oregelbunden) och med en grå lerig fyllning. Kanske utgjorde anläggningen en rest efter ett ackumulerat kulturlager/golv.

De övriga anläggningarna i husets närhet (delområde A) utgjordes av kulturlager, mörkfärgningar och några gropar. Kulturlagrens utbredningar var svår att avgöra. Möjligen kan vissa mörkfärgningar i området hänga samman med lagren. Ett av kulturlagren, A7577, låg i direkt anslutning till husets västra del. Dess storlek uppgick till 2,4 m i diameter och djupet till 0,1 m, det bestod av grå, lerig silt.

Lagret i delområdets östra del, A4009, låg 13 m från huset och fortsatte in under schaktkanten utanför undersökningsområdet. Dess synliga storlek var ca 5x6 m. Kul-

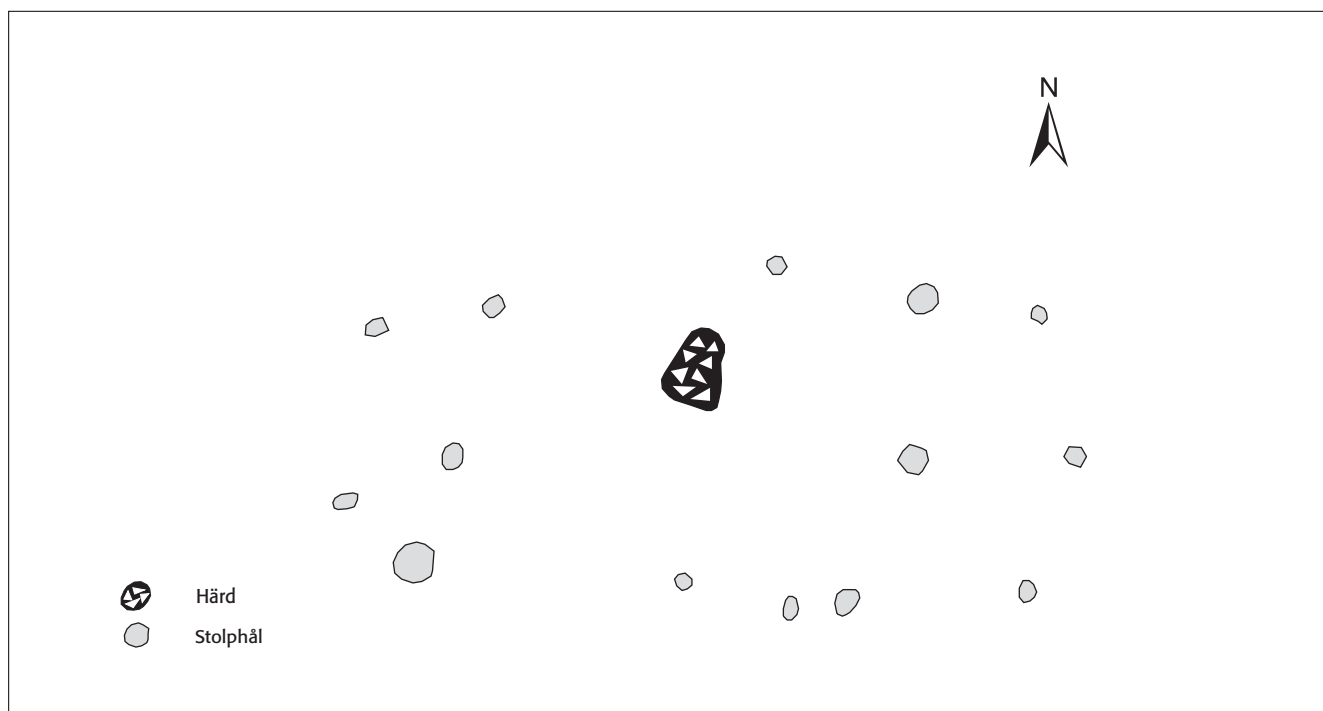

Fig 43. Plan över mesulahuuset. Skala 1:100.

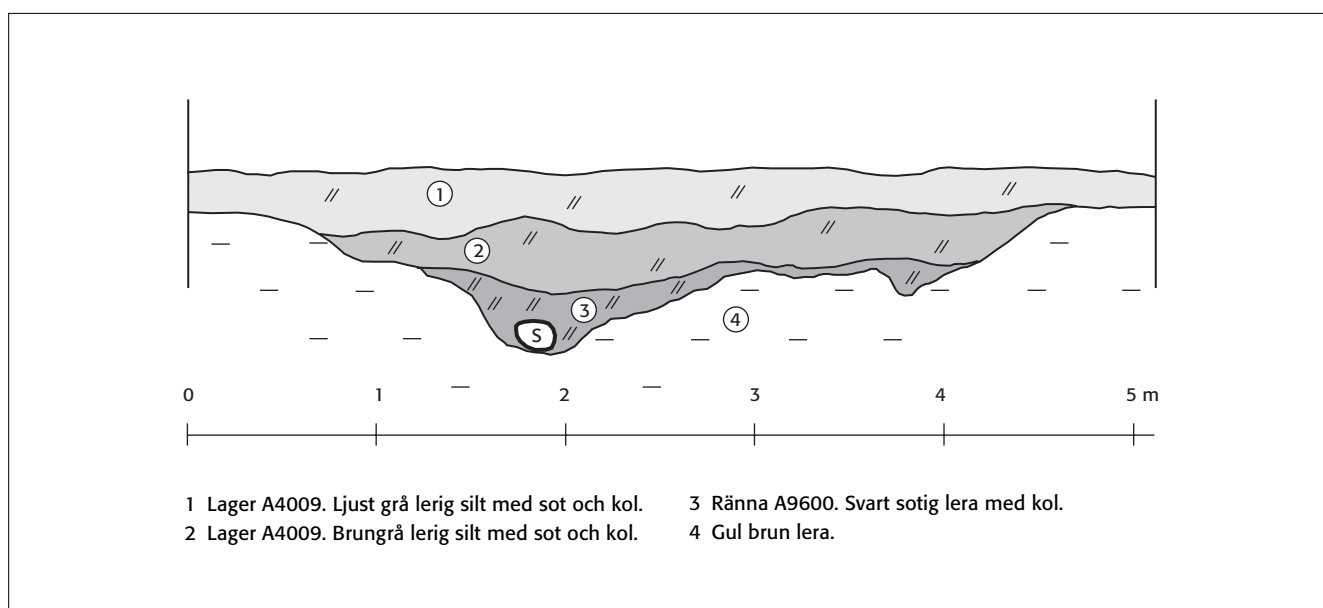

Fig 44. Profil genom kulturlager A4009 och ränna A9600. Från väster. Skala 1:40. Digitalisering Lisa K Larsson.

turlagrets tjocklek varierade, men uppgick som mest till 0,3 m. Det bestod av grå, lerig silt med sot och kol. I A4009 påträffades keramik av tidigneolitisk typ, en av keramikbitarna hade snörörnering eller tvärsnoddörnering (se fyndmaterial). Dessutom visar en ^{14}C -datering från lagret att detta härrör från tidigneolitikum II, 3650 – 3300 f Kr (Ua-26232). I mitten av den synliga delen av A4009 var lagret 0,3 m tjockt, på ett djup av 0,16 m skiktade sig fyllningen där genom att bli mörkare. Under denna del av kulturlagret påträffades en märklig anläggning, A9600, en ränna bestående av svart sotig lera med kol. Rännan var oval, 0,45 – 2,2 m stor och 0,2 m djup. Möj-

ligen visar rännan på att man har eldat på platsen innan kulturlagret ackumulerats. A9600 ^{14}C -daterades till tidigneolitikum I, 3950 – 3630 f Kr (Ua-26286).

Kulturlager A7548 låg 7 m öster om huset. Det uppmätte en storlek av 4,0x6,6 m och ett djup på 0,05 – 0,10 m. Lagret bestod av grå, lerig silt med enstaka kolbitar. A7548 kan via ett analyserat ^{14}C -prov konstateras vara yngre än kulturlager A4009, och daterades till senneolitikum – tidig bronsålder, 2120 – 1730 f Kr (Ua-26233). I en grop i lagret (A9637) och i övriga delar påträffades även keramik av senneolitisk karaktär.

Fig 45. Ränna A9600. Foto Johan Westerlund, RAÄ.

Mörkfärgningarna i området var ovalt oregelbundna med varierande storlek mellan 0,4x0,5 till 0,75x0,80 m. Deras djup var mellan 0,05 – 0,25 m. Fyllningen bestod av grå till brungrå lerig silt, några var sotiga och andra rymde både sot och kol. Två av mörkfärgningarna ¹⁴C-daterades till senneolitikum respektive senneolitikum/tidig bronsålder, 2150 – 1860 resp 1940 – 1600 f Kr (Ua-26231, Ua-26230). Groparna var ovala, runda och något mindre, 0,3 m i diameter till 0,40x0,95 m stora. De var 0,06 – 0,20 m djupa, med en fyllning av grå, lerig silt med sot och kol.

Delområde B

Den neolitiska närvaron – rännor och hydda

I schaktets östra del, 45 m söder om mesulahuset framträdde ytterligare anläggningar som tolkats tillhöra stenålderskontexten; spridda stolphål, rännor samt mörkfärgningar. Bland dessa anläggningar kunde åtminstone en hästskoformad hydda med väggränna urskiljas. Hyddan låg 60 m sydöst om mesulahuset.

Hydda

Typ: Hästskoformad hydda

Riktning: Ingång åt östsydöst

Längd/Bredd: 2,75 (nordväst – sydöst)x2,48 m

Anläggningar:

Anl typ	Form	Storlek (m)	Djup (m)
Ränna A3666	Hästsko	0,33 – 0,92 bred	0,30
Stolphål A7500	Rund	0,36x0,40	0,33
Stolphål A7512	Rund	0,30	0,20
Härd A7472	Rund	0,60	0,14

Stratigrafi och kontext: I delområdet flera rännor, mörkfärgningar, gropar och stolphål med liknande fyllningskaraktär som hyddans ränna.

Datering: Typologisk daterad till tidigneolitikum. En ¹⁴C-datering från rännan gav dock analysresultatet 1880 – 1520 f Kr, dvs senneolitikum/tidig bronsålder (Ua-26234).

Hyddlämningen låg 123 m ö h efter avbaning. Den var orienterad i nordvästlig – sydöstlig riktning och bestod av en markant hästskoformad ränna, två stolphål samt en härd. Hyddöppningen vette mot östsydöst och storleksmässigt mätte konstruktionen 2,48x2,75 m, vistelseytan har utgjort ca 5 m². Djupet på hyddans ränna varierade kraftigt, mellan 0,08 m – 0,24 m och var som djupast i söder. Profilformen var rundad. Rännans bredd skiftade mellan 0,33 – 0,92 m. I dess sydöstra ände låg en större sten, 0,32 m i diam, intill härden. Fyllningen i rännan bestod av grå siltig kulturjord med sot och kol. Hyddans stolphål, A7500 och A7512, var runda i plan och 0,55 m och 0,45 m diam samt 0,33 respektive 0,22 m djupa. Deras profilformer var oregelbunden respektive hade sluttande sidor med plan botten. De bestod båda av något mörkare grå silt med sot och kol. Härden A7472 var placerad i anslutning till rännans södra ände som vi känner igen från så många andra hyddlämningar i Östergötland (se diskussion). Härden var rund, 0,6 m i diam, hade ett djup på 0,14 m och en profilform med en svagt och en starkt sluttande sida. Dess fyllning var mörkt grå silt med kol och sot.

Inom delområde B fanns andra rännor. Ränna A4333 låg 13 m sydväst om hyddan och var även den hästskoformad. Den var mindre, 1,6x2,1 m, och betydligt diffusare och grundare än hyddlämningen, 0,02 – 0,05 m djup. I nordväst var rännan mycket svag för att bli djupare och mer markant i sydöst. Anläggningens fyllning var flammig gråbrun siltig lera med enstaka kolbitar.

3,8 m norr om hyddan låg rännan A5000, den var 5 m lång och böjd till formen. Bredden varierade mellan 0,4 – 1,0 m men var mestadels 0,5 m. Fyllningen bestod av gråsvart siltig lera och i rännans norra ände låg skärersten. Från A5000 finns två ¹⁴C-analysresultat. Ett daterar rännan till tidigneolitikum II – mellanneolitikum, 3500 – 3020 f Kr (Ua-26226), ett annat är daterat till senneolitikum, 2290 –

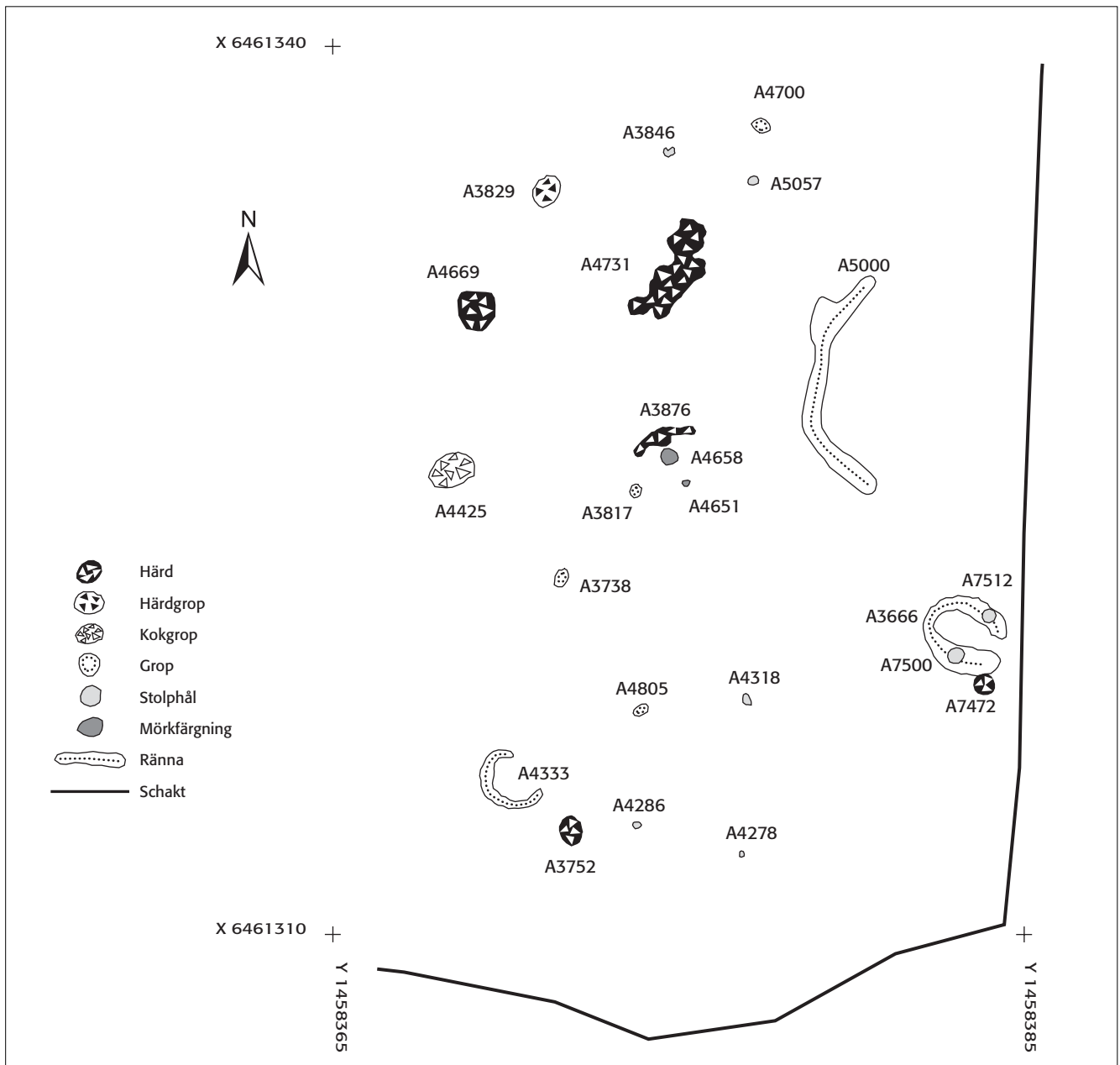

Fig 46. Detaljplan över delområde B. Skala 1:200.

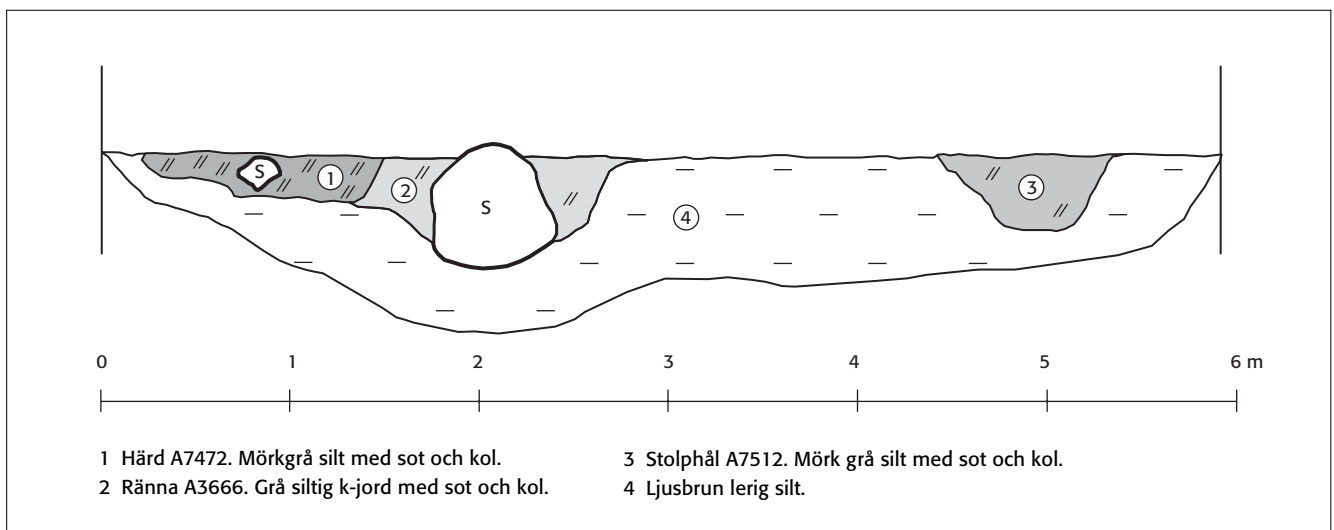

Fig 47. Profil genom hyddan – härd A7472, ränna A3666 och stolphål A7512. Från öster. Skala 1:40. Digitalisering Lisa K Larsson.

1910 f Kr (Ua26227). Det senare provet är taget i rännans södra del där man kunde ana en mörkfärgning. Möjligen visar detta prov en datering av en yngre anläggning nedgrävd i rännan. På flera andra håll i västra Östergötland förekommer rännor av olika storlek och form i anslutning till de tidigneolitiska hyddlämningarna (Petersson m fl i manus, Sundberg 2000:11, Larsson 1994:10f) Rännor av detta slag bör tolkas som lämningar efter aktiviteter kring hyddorna, så även i Bleckenstad.

Härdarna i delområde B var tre stycken. Två av dessa A3876 och A4731 hade besynnerliga, oregelbundna former både i plan och delvis i profil vilket tyder på att det ursprungligen rör sig om flera eldstäder placerade intill varandra. Pga lämningarnas urlakade karaktär var det svårt att avgränsa dessa separata härdar och de mättes därför in som två större enheter. A3876 hade en storlek av 0,6x2,0 m, ett djup av ca 0,12 m och en fyllning av brunsvart silt med sot och kol. A4731 var 0,3x2,0 m stor och 0,15 m djup, fyllningen var gråsvart silt med skärvsten, sot och kol.

Härd A3752 var en stor härd placerad strax sydöst om den hästskoformade rännan A4333's södra ände. Härden var 0,60x0,85 m, oval med ett djup på 0,08 m och hade flack botten. Fyllningen bestod av brungrå silt med kol. Möjligen utgör A3752 en parallell till hyddornas härdar vid väggrännornas ändar.

Inom delområdet fanns även fyra gropar och tre mörkfärgningar. De hade samtliga flammig, grå till brun siltig, lerig fyllning och varierade storlek mellan 0,23 – 0,85 m.

Det som skilde groparna från mörkfärgningarna var att de var djupare, 0,06 – 0,19 m, oftast ovala i formen och med rundad profil. Mörkfärgningarna hade ett djup på mellan 0,03 – 0,06 m, samtliga var runda i formen och profilerna var flacka. De spridda stolphålen i området utgjorde ingen synlig konstruktion. Tre av dessa var placerade i en triangel mellan hyddan och den andra hästskoformade rännan, A4333. Stolphålen var runda, ovala eller oregelbundna i plan och rundade eller flacka i profil. De hade en storlek mellan 0,16 – 0,35 m och ett djup mellan 0,04 – 0,09 m. Fyllningen i stolphålen var flammig beige-grå lerig eller sandig silt.

Delområde C

Eldstäder från järnåldern

Inom delområde C fanns härdar, härdgropar, kokgropar samt spridda stolphål. Dessa anläggningar skilde sig från de inom delområdena A och B genom att de var större och hade mer distinkta och kraftigare former samt färger, de gav ett ”yngre intryck”. Geografiskt sett var dessa anläggningar även placerade i morän på en sluttning, till skillnad från stenålderslämningarna vilka placerats i lerig eller sandig silt på plan mark. Anläggningarna låg på en höjd av 124,5 m ö h och samlade med undantag av en härd, A4191, vilken var placerad söder om de andra, alldeles intill undersökningsområdets begränsning i söder.

Härdarna på delområdet var fyra stycken. De varierade i storlek mellan 0,70x0,95 och 1,10x1,43 m. Samt-

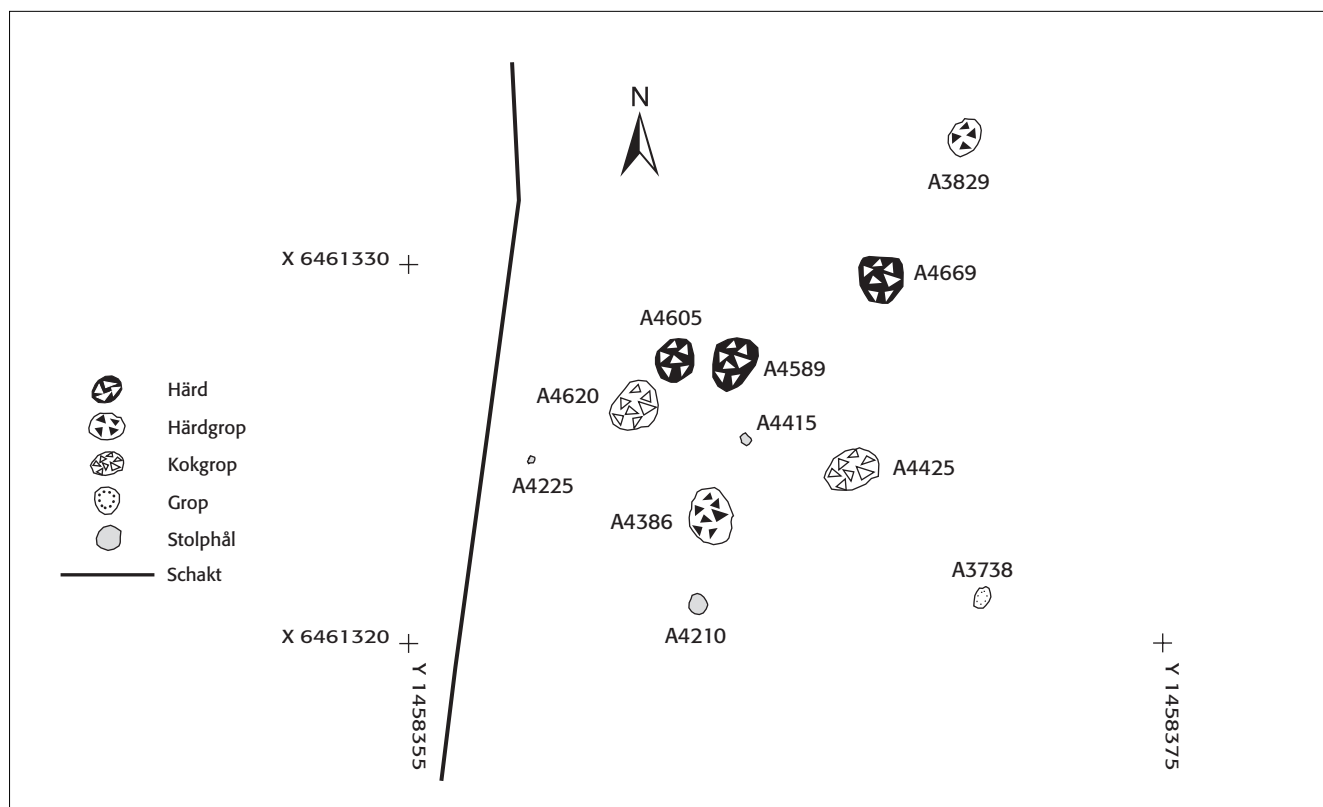

Fig 48. Detaljplan över delområde C. Skala 1:200.

liga var ovala förutom A4669 som hade en något rektangulär form. Profilformerna var oregelbundna och flacka. Deras djup uppgick till mellan 0,10 – 0,18 m. Fyllningen i härdarna bestod av brungrå eller svart silt med mycket skärvsten, sot och kol i samtliga anläggningar.

De tre härdgroparna hade ett större djup än härdarna, ca 0,3 m. De var ovala till formen och 1,0x1,35, 0,75x1,54 och 1,2x1,3 m stora. Profilformerna var flack, oregelbunden och rund. Anläggningarna bestod av svart till brunsvart silt, sot, kol och skärvsten.

Kokgropen A4425 var 1,0x1,45 m stor, oval till formen med ett djup på 0,35 m. Den hade en starkt och en svagt sluttande sida i profil. Skärvstenen i anläggningen var av betydligt större kvantitet samt hårdare packad än i de övriga eldstäderna. Fyllningen var gråbrun silt. Vedartbestämt kol från kokgropen visar att man eldat med al som både är motståndskraftig mot fukt och brinner lugnt (Danielsson 2002, bilaga 2). I denna anläggning förekom även delområdets enda fynd; keramik med en närmast intakt bottenbit samt en trasig vävtyngd.

Bland eldstäderna påträffades även tre spridda stolphål. De var runda och ovala med en storlek mellan 0,18x0,20 – 0,50x0,55 m. Stolphålens djup varierade mellan 0,10 – 0,22 m och deras profilform var oregelbunden eller rundad. Fyllningen i anläggningarna var brungrå silt, i ett av stolphålen med inslag av kol.

Fyndmaterial

Delområde A

Från delområde B förekom inga fynd alls och från husområdet, delområde A, finns endast 10 fyndposter upptagna. Det ytterst sparsamma fyndmaterialet överensstämmer med andra neolitiska bosättningar i bl a västra Östergötland.

Fynd	Antal poster	Vikt (g)
Keramik	5	36
Knacksten	1	348
Kvarts	4	18

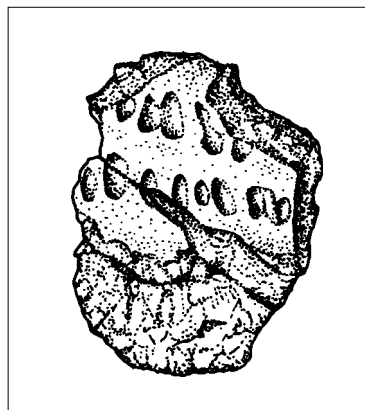

Fig 49. Tidigneolitisk keramik med snörnering/tvärsnodder funnen i kulturlager A4009. Skala 1:2. Ritning Johan Westerlund.

Fig 50. Knacksten, lösfynd från husområdet. Foto Lisa K Larsson, RAÄ.

Fig 51. Bottenbit av kärl, funnen i A4425. Foto Lisa K Larsson, RAÄ.

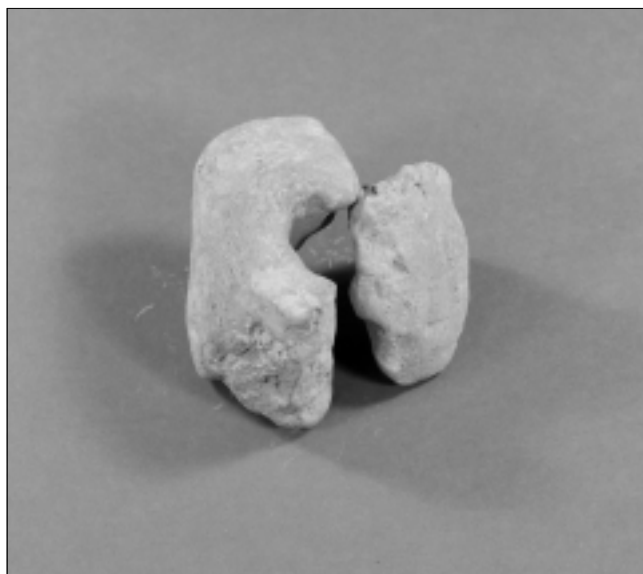

Fig 52. Vävtyngden från A4425. Foto Lisa K Larsson, RAÄ.

Fem fyndposter bestod av keramik. Inga mynningsbitar eller tydliga buk- och bottenbitar fanns. Av det påträffade keramikmaterialet var tre fyndposter från det daterade tidig-neolitiska lagret A4009 (F108, F127, F128). Keramiken från A4009 var av tidigneolitisk typ och utgjordes av 24 bitar och fragment med en sammanlagd vikt på 12 g. Godset var brungrått med slamrad yta och stora magringskorn, 7 mm tjockt. En av keramikbitarna (F128) hade två rader relativt tunn och tät snör- eller tvärsnoddornering.

Även i lager A7548, vilket daterades till senneolitikum/tidig bronsålder, fanns keramik (F118, F119). I gropen A9637, vilken låg i lager A7548, fanns 27 bitar och fragment (F118) med en sammanlagd vikt av 23 g. Godset var av senneolitisk typ med brunorange färg, oxidationsbränt och rikligt grovmagrat. Tjockleken varierade mellan 8 – 9 mm. Detta gods har parallell till bl a senneolitisk keramik från Kummelby i Hogstad socken, RAÄ 155 (Elfstrand, muntligen 2001).

Av de fyra fyndposter med kvarts som föreligger är tre lösfynd från husområdet. Det mest distinkta är ett plattformsavslag (F130), detta vägde 5 g. F131 är förmodligen ett bipolärt kärnfragment eller möjligen ett avslagsfragment. Även en något rundad avfallsbit hittades i mesulahusets närhet (F106). I ett av husets stolphål A5130 återfanns en kvartsbit, möjligen ett fragment av en bipolär kärna (F124).

Ett annat lösfynd från husområdet är en knacksten (F129). Den är oval, 5,5x6,5 cm och har en vikt på 348 g. Minst tre ytor bär spår efter användandet av stenen.

Delområde C

Tre fyndposter finns upptagna från delområde C, samtliga påträffades i kokgrop A4425.

Fynd	Antal poster	Vikt (g)
Keramik	2	502
Vävtyngd	1	61

Keramikgodset i A4425 hade glättad yta, beigeorange färg med reduktionsbränd insida och kärna samt oxiderad utsida. Magringsandelen var medelstor. F111 bestod av två bottenbitar och en bukbit. Bottenbiten vägde 388 g och var 10x13 cm stor med en tjocklek mellan 16 – 17 mm. Den största bukbiten vägde 75 g, var inåtsvängd, ca 5x7 cm stor och mellan 12 – 14 mm tjock. Det övriga keramikmaterialet från kokgropen (F110) var av samma gods som F111 och bestod av 11 bitar och fragment. En av bitarna utgjorde en inåtsvängd bukbit med en tjocklek av 12 mm. Keramikens sammanlagda vikt var 39 g. Även en trasig vävtyngd av bränd lera i två delar fanns i kokgropen (F109). Leran var omagrad och vävtynghden har varit relativt liten, uppskattningsvis ca 6 cm i diam. Dess form har varit oregelbundet rundad. Vävtynghdsfragmenten vägde tillsammans 61g.

Dateringar

Kolproverna från RAÄ 111:2 är inte vedartsbestämda. Samtliga prover har plockats för hand ur anläggningarna.

¹⁴C-dateringarna visar främst på två neolitiska faser på undersökningsområdet. Delområde A och med hög sannolikhet även delområde B har utnyttjats intensivt under både tidigneolitisk tid samt under övergången mellan senneolitisk tid/äldre bronsålder.

Den tidigneolitiska bosättningsfasen hade typologiskt jämförbara strukturer såsom hyddan och mesulahuset. Husets datering får ytterligare stöd av att dess härd ¹⁴C-daterats till tidigneolitikum I – II, 3770 – 3490 f Kr (Ua-26229). Stolphål A4884 har visserligen fått en ¹⁴C-datering till mellanmesolitikum, 6260 – 5890 f Kr (Ua-26285). Med all sannolikhet var denna endast en datering av kol som hamnat i fyllningen, inte av huset som sådant. Från den arkeologiska utredningen av området finns även en datering till tidigneolitikum (Zetterlund 1997:13). Provet togs från en anläggning ca 5 m öster om mesulahuset, utanför slutundersökningens undersökningsområde. Kulturlager A4009 var samtida med huset. I detta påträffades keramik av tidigneolitisk typ, en av keramikbitarna hade snörornering eller tvärsnoddornering. En ¹⁴C-datering från lagret visar att detta härrörde från tidigneolitikum, 3650 – 3300 f Kr (Ua-26232). Rännan under lagret ¹⁴C-dateras dessutom till tidigneolitikum I, 3950 – 3630 f Kr (Ua-26286).

Den enda ¹⁴C-analysen från hyddlämningens ränna ger en datering till senneolitikum/tidig bronsålder, 1880 – 1520 f Kr (Ua-26234). Med tanke på felkällorna och de stora svängningarna i kalibreringskurvorna under stenåldern samt de typologiskt jämförbara daterade tidigneolitiska hyddorna i övriga västra Östergötland jämte flera dateringar på platsen, förefaller det ändå sannolikt att placera hyddan i ett tidigneolitisk sammanhang. Även hyddlämningens kontext, mesulahuset och andra böjda rännor, är i likhet med det tidigneolitiska bosättningsmönstret i Östergötland och även i Närke (se diskussion). Kanske kan man tänka sig en ”förorening” från den senneolitiska fasen på platsen.

Från delområde B finns även två ¹⁴C-analysresultat från ränna A5000. Rännan låg 4 m nordväst om hyddan. Dateringen från dess norra del placerar rännan i övergången mellan tidigneolitikum II och mellanneolitikum, 3380 – 3100 f Kr (Ua-26226). Från en grop i dess södra del togs ytterligare ett prov vilket visar senneolitisk tid, 2290 – 1910 f Kr (Ua-26227). Möjligen daterar det senare provet en yngre anläggning nedgrävd i rännan.

De daterade lämningarna från den senneolitiska fasen på delområde A bestod av två mörkfärgningar A4982, A4113 och kulturlager A7548. Dessa daterades till senneolitikum, 2150 – 1860 f Kr (Ua-26231) och till övergången mellan senneolitikum och äldsta bronsålder (Ua-26230,

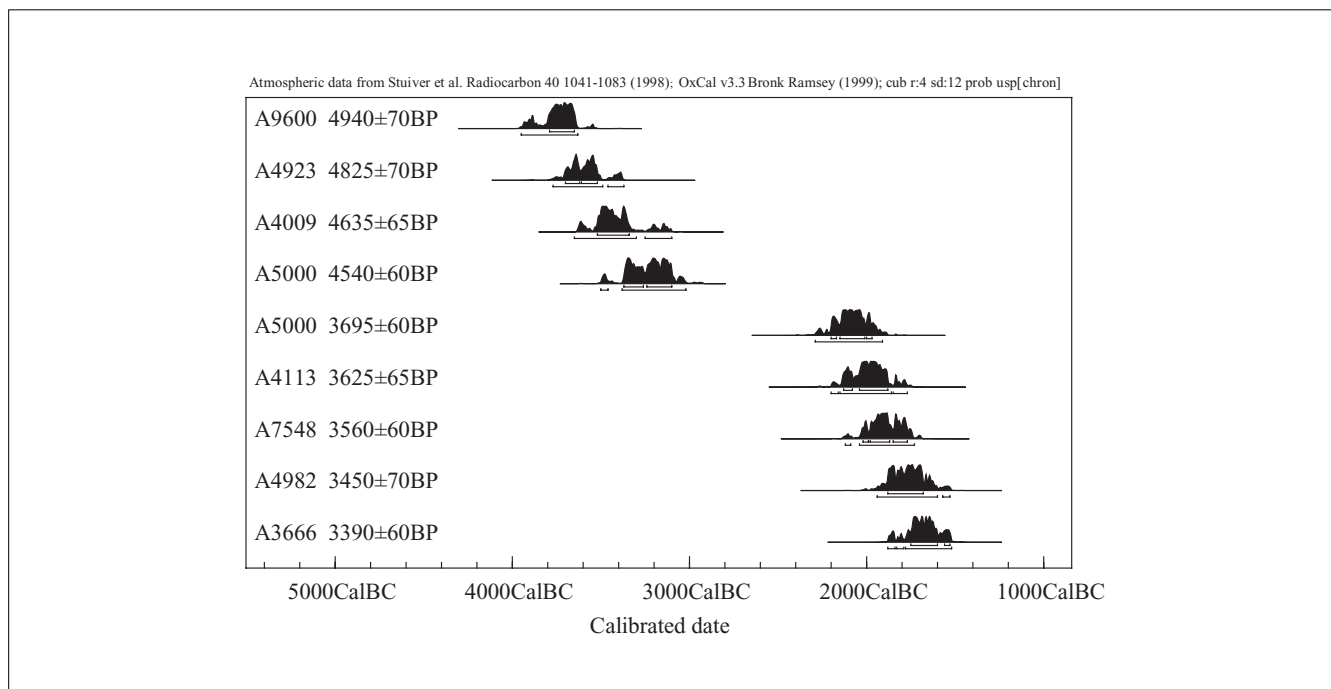

Fig 53. Sammanställning av ^{14}C -dateringarna från den tidigneolitiska respektive senneolitiska fasen från kända anläggningar på RAÄ 111:2.

Ua-26233). A4113 ^{14}C -daterades även under utredningen av området och analysresultatet gav även då en datering till senneolitikum/äldre bronsålder, 1980 – 1620 f Kr (Zetterlund 1997:13ff). Keramiken från lager A7548 är av senneolitisk typ med paralleller från andra håll i Östergötland, t ex Kummelby i Hogstad socken (Elfstrand, muntligen 2001).

Den enda ^{14}C -dateringen från delområde C är ett kolprov som togs vid utredningen från ett stolphål utanför slutundersökningens undersökningsområde. Anläggningen låg 2 m väster om stolphål A4225 och provet gav en datering till senromersk järnålder – vendeltid, 330 – 640 e Kr (Zetterlund 1997:13). Möjligen ger analysresultatet även en fingervisning om dateringen av delområde C:s övriga anläggningar, med tanke på lämningarnas karaktär inom delområden samt fynden; vävtygden och bottenbiten av keramikkrälet.

Diskussion

Husmaterial och byggnader från neolitikum har ansetts vara kraftigt underrepresenterat (Göthberg 1995:67). Dessutom har Östergötland länge haft en ganska blygsam roll i diskussionen kring tidigneolitikum och neolitiseringsprocessen (Larsson 2001:50). De neolitiska lämningarna i Bleckenstad, mesulahuset, hyddan och de lämningar vilka låg i byggnadernas närhet, ingår i ett mönster som under senare år kan urskiljas på flera ställen i bl a västra Östergötland. Platserna är ofta näst intill fyndtomma och ligger företrädesvis utanför slättområdena i randbygden mellan skog och slätt. Boplatserna är små och placerade i närheten till vatten.

Mesulahus

Hustypen, som det tidigneolitiska mesulahuset tillhör, identifierades för första gången 1985 i Mossby i Skåne. Detta var något större än Bleckenstadshuset och mätte 12x6 meter (Larsson 1992:66ff, Biwall m fl 1997:270f). Liknande hus har nu påträffats både i Sverige och Danmark (Karlenby & Knabe 2001, Larsson 2001:51, Nielsen 1997). Bleckenstadshusets närmaste östgötska parallell är ett mesulahus i Brunneby, sydöst om Borensberg, i västra Östergötland. Brunnebyhuset grävdes 1991 och blev då ”Östergötlands äldsta kända hus”, daterat till tidigneolitikum genom en tvärsnoddсорnerad keramikskärva. Huset var 9,5 meter långt och 4 meter brett. Det hade tre takbärande stolpar och formen var elliptisk. Istället för stolphål utgjordes den västra gaveln av en ränna (Larsson 1994:23, 30, 42, 2001:51). Brunnebyhuset är mycket likt huset i Bleckenstad, både till storlek, form och konstruktion.

Ett annat, mer omdiskuterat, exempel på ett östgötskt ”mesulahus” är det från Bäckaskog, söder om Väderstad. Det var klenare byggt än Bleckenstadshuset med vägg-ränna och källphål. Huset tolkades vid utgrävningstillfället som att vara av mesulakonstruktion men föreslogs ha utnyttjats säsongsmässigt (Molin m fl 1999:17, 19). Eftersom huset saknade de mittbärande stolparna kan tolkningen av konstruktionen ifrågasättas. Bäckaskogshuset har fått en alternativ tolkning av Petersson som en ovanligt välbevarad hästskeformad hyddlämning. Elementen som rännans form, storlek och groppen i rännans ena ände anses tala för detta. Källphålen utanför rännan ses som att möjligen ha utgjort en del av väggkonstruktionen (Peters-

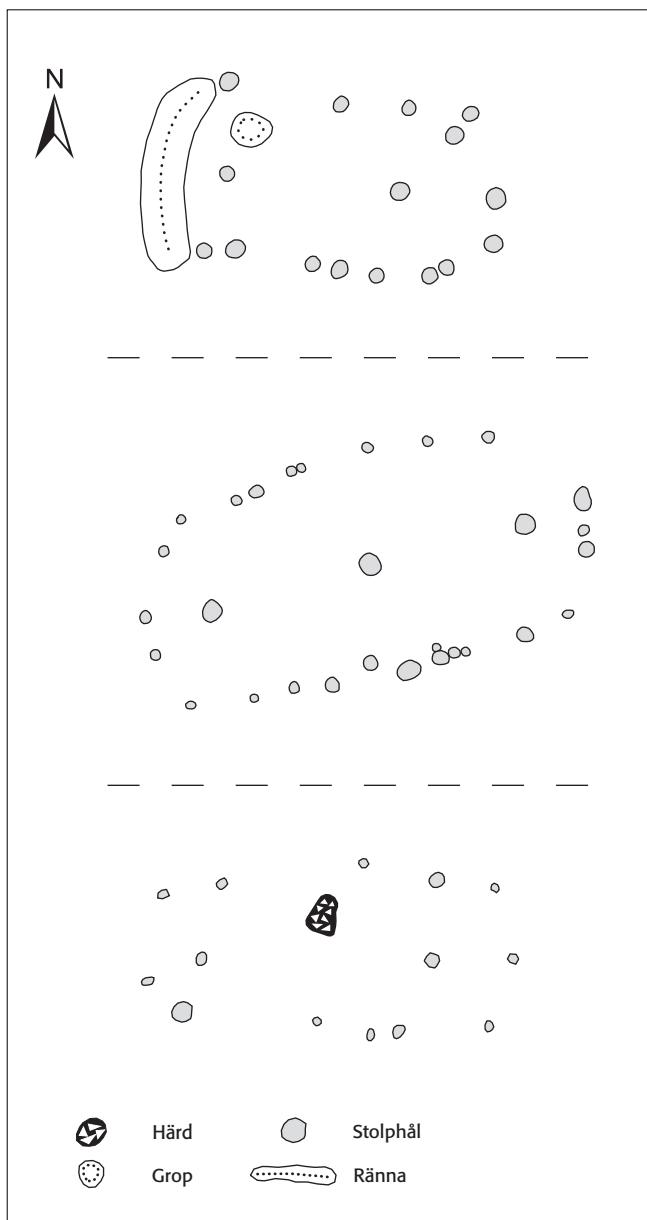

Fig 54. Överst; Brunnebyhuset, mitten; Mossbyhuset, underst; Bleckenstadshuset. Digitalisering Lisa K Larsson, delvis efter Larsson 2002. Skala 1:50.

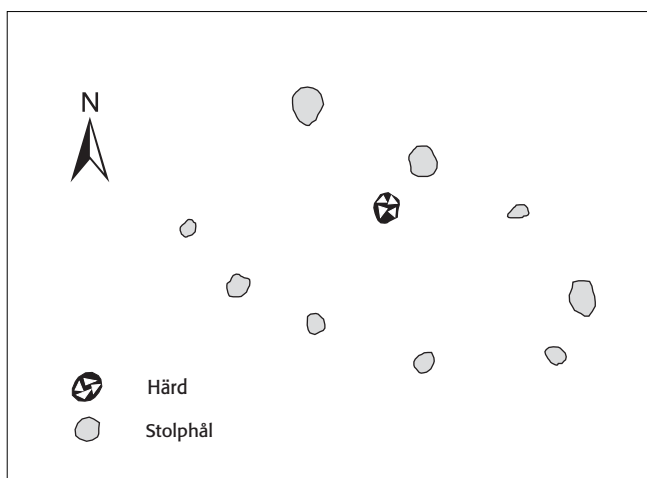

Fig 55. Det södra långhuset från Transportstaden. Digitalisering Lisa K Larsson efter Karlenby & Knabe 2001. Skala 1:50.

son m fl i manus). Ytterligare en senare framförd hypotes är att Bäckaskogshuset kanske utgör en övergångsform mellan hydda och tvåskeppigt hus (Larsson 2001:53).

Nyligen grävdes ytterligare två långhus och två hyddor med väggrännor ut vid Transportstaden, söder om Örebro, i Närke. Samtliga konstruktioner daterades till tidig-neolitikum. Trots att dessa hus saknar mittbärande stolprader är de klara paralleller till Bleckenstadshuset, med stora likheter i storlek, form och konstruktion. Dessutom överensstämde placeringen av husens härdar; i mitten nära den norra väggen (Karlenby & Knabe 2001:21ff, Karlenby, muntligen 2002).

Klart är att mesulahusen utgör en karaktäristisk tidig-neolitisk hustyp, vilkas egenarter oftast är den mittbärande enradiga stolphålskonstruktionen och den svagt elliptiska formen (Larsson 2001:52). Storleken på husen varierar. De kan vara mellan 3 – 6 meter breda och 8 – 18 meter långa. Dessutom verkar byggnaderna i flera fall ha en mer distinkt östgavel än den västra. Den västra gaveln utgörs ibland av en gavelränna, ibland saknar den stolphål (Karlenby & Knabe 2001:21ff, Larsson 1995a:39, Larsson 1994:23, 30f, Nielsen & Nielsen 1985).

I Svintuna, Krokek socken i Östergötland, grävdes 1994 en mellan-neolitisk hydda ut. Den bestod av 10 – 11 stolphål i bågoval form, hade en storlek på ca 30 m² och var öppen mot nordväst. I öppningen fanns ytterligare ett kraftigt stolphål (Larsson 1995b). Till form, konstruktion och storlek påminner denna hydda något om den föregående tidsperiodens mesulahus.

Hydda med ränna

Hyddtypen med hästskoformad, D-formad eller U-formad ränna var ett okänt fenomen i Östergötland tills alldeles nyligen. Först under 1995 identifierades fornlämningstypen med väggränna i landskapet. Det var i och med undersökningarna i Hulje strax utför Mjölby där inte mindre än fyra hästskohyddor återfanns (Carlsson m fl 1996, Petersson m fl i manus). Under de senaste åren har ett flertal tidig-neolitiska hyddlämningar av liknande karaktär uppmärksamats, framför allt i västra Östergötland. Det är tydligt hur upptäckten av en ny fornlämningstyp genast leder till att andra liknande lämningar påträffas. I Brunneby, endast 10 meter nordväst om det ovan nämnda mesulahuset, hittades två hästskoformade hyddor i samband med undersökningen 1991. Under undersökningarna av dessa tolkades de inte som säkra hyddlämningar (Larsson 1994). Med dagens jämförelsematerial står det klart att anläggningarna tillhör denna ”nya byggnadstyp”. I Abbetorp sydöst om Väderstad grävdes 1997 två D-formade hyddor (Petersson m fl i manus). Dessa var i likhet med de två hyddlämningarna i Brunneby placerade spegelvänt bredvid varandra. En något större hydda grävdes även i samband med ”mesulahuset” i Bäckaskog (Molin m fl 1999). Slutligen har en hästskoformad

hydda vid torpet Bergslund söder om Väderstad nyligen undersökts (Sundberg 2000).

Hyddan från Bleckenstad har således en betydlig mängd paralleller i västra Östergötland och nu även i Närke. Samtliga hyddlämningar har ett antal överensstämmande drag vad gäller konstruktionen. De är storleksmässigt och morfologiskt liknande, alla har väggrännor, flertalet av lämningarna har härdar, kokgropar eller gropar i väggrännans ena ände och stolphål i väggrännan eller utanför denna (Petersson m fl i manus). Placeringen av en härd i anslutning till väggrännan på hyddan finner motsvarigheter i bl a Pärälvsberget, Skateholm, Vuollerim och Alträsket (Hallgren m fl 1995:16, Larsson 1985:201, Loeffler & Westfal 1985:430, Halén 1994:45). Hyddlämningarnas kontext utgörs dessutom främst av andra böjda rännor såväl som gropar. Topografiskt är hyddorna med väggränna placerade på avsatser men inte på krön eller i sadellägen (Petersson m fl i manus).

Vad gäller hyddan i Bleckenstad råder en diskrepans mellan den arkeologiska tolkningen (grundat på det typologiska jämförelsematerialet) och den erhållna ¹⁴C-dateringen. Att datera enstaka kolfragment vet vi av erfarenhet är mycket osäkert. Av 11 hyddlämningar i västra Östergötland är 8 stycken ¹⁴C-daterade eller indirekt daterade till tidigneolitikum. Två stycken är odaterade. På en av hyddlämningarna i Hulje föll ¹⁴C-dateringen till senneolitikum/yngre bronsålder, detta i likhet med Bleckenstadshyddan. Det förefaller dock sannolikt, efter dateringarna i stort att döma, att fornlämningstypen framför allt hör hemma i ett tidigneolitiskt sammanhang. Mesulahuset och ett flertal böjda rännor, vilka utgör Bleckenstadshyddans kontext, förekommer dessutom på de tidigneolitiska boplatserna både i västra Östergötland och i Närke (Larsson 1994, Carlsson m fl 1996, Sundberg 2000, Karlenby & Knabe 2001, Petersson m fl i manus). Möjligheten finns att ¹⁴C-dateringen av hyddans ränna är en ”förorening” från den senneolitiska fasen på platsen.

Det som försvårar tolkningen av vad hyddlämningarna representerar är frånvaron av fynd. Petersson sätter in lämningarna i samband med de agrara näringarna, husdjurshållningen och betesdriften med samlingspunkter (Petersson m fl i manus). Ytterligare en framförd hypotes har varit att hyddlämningarna representerar ”osynliga aktiviteter”, som inte efterlämnar materiella spår, t ex genderrelaterade verksamheter, bröllop, födelse osv (Carlsson m fl 1996:21f, Carlsson & Hennius 1998:38). Jämförelser har gjorts med senare tiders grophus, dvs en byggnad för speciella aktiviteter, delvis p g a hyddornas ringa storlek (Månsson 1999 i manus). En annan uttalad hypotes är att anläggningstypen kan ses som lämningar efter någon typ av produktionsplats (Anund, muntligen 2002). Då strukturerna ofta är helt fyndtomma torde denna produktion röra organiska, förgängliga, material.

Innan hyddlämningarna accepterades som fornlämningstyp tolkades de som rotvältor, rubricerades som ”okända” eller utgick helt ur dokumentationen. Hyddorna har, som sådana, även under senare tid källkritiskt ifrågasatts (bl a Johansson 2000:17). Allt pekar dock mot att dessa lämningar är ett vanligare fenomen än vad man tidigare trott. Även i England, Irland, Danmark, Skåne och Halland har hästskoformade lämningar nu påträffats (Karlenby & Knabe 2001:23, Larsson 2001:53 och där anförd litteratur). Tydligt är, med den talrika mängd hyddlämningar som påträffats i bl a västra Östergötland, att denna fornlämningstyp utgör en del av det tidigneolitiska bosättningsmönstret i landskapet. Tolkningen av fenomenet är dock fortfarande omstridd och lämningarnas funktion är trots allt okänd.

Det tidigneolitiska bosättningsmönstret

De tidigneolitiska boplatslämningarna i Östergötland har tolkats representera tillfälliga säsongsmässiga aktiviteter (Molin m fl 1999:16), framför allt hyddlämningarna (Carlsson m fl 1996:85). Hyddan i Bäckaskog ges en alternativ tolkning där den utgjort ett vindskydd. Man ser då ”mesulahuset” som platsen för boendet (Molin m fl 1999:19). Andra menar att ”rännornas dimensioner talar för att hyddkonstruktionerna är tänkta att ha en viss varaktighet” (Petersson m fl i manus). Larsson drar slutsatser om de tidigneolitiska boplatserna; de är små, ca 600 m² och i storleken av ett hushåll. Bosättningsmönstret ser han som stabilt och att odlingen utgjorts av små, välskötta åkrar (Larsson 1997:97f, 2001:52).

De ökande antalet undersökningar av tidigneolitiska boplatslämningar de senaste åren kan ses som en medveten strävan att föra stenåldersforskningen vidare. Uppväckten av nya fornlämningar leder till aktivt, metodiskt sökande efter paralleller med en till viss del ny fältmetodik. Luckorna i vår kunskap om platserna är fortfarande stora, dels p g a det begränsade och fragmentariska fyndmaterialet, även om tomhet inte alltid betyder brist på innehåll. Begreppsbestämningen ”hydda” underlättar endast diskussionen men förklarar inte lämningen som sådan, som fenomen.

Hyddlämningarna med väggrännor har på vissa platser påträffats ensamliggande, kanske för att det ligger i exploateringsarkeologins natur att på ett konstgjort och abrupt sätt avgränsa det naturliga rummet. Det ligger en stor svårighet i att studera tidigare okända fornlämningstyper lösryckta ur sina sammanhang. Det är när lämningarna analyseras i deras större, medvetet organiserade rum som de blir intressanta och kan öka vår förståelse för hur människor har förhållit sig till en plats och sitt landskap.

Kanske det finns ett starkt samband mellan hästskoformade hyddlämningar och mesulahuset, även om detta inte kunnat iakttagas på alla undersökningsområden.

Bleckenstad, Brunneby, Transportstaden och Lismore Fields i England (Thorpe 1998:152f) är alla plaster där både långhus och hydda med ränna kunnat konstaterats. För övrigt är kontexten med andra böjda rännor av olika storlek tillsammans med hyddlämningarna uppenbar. I Bleckenstad, Transportstaden, Abbetorp, Brunneby, Ron-

dellen och Hulje fanns rännor i närheten av hyddorna. I Transportstaden hade vissa av dessa rännor stolphål och ¹⁴C-daterades till tidigneolitikum. Man har där tolkat rännorna som att ha utgjort någon typ av stängsel. Hur som helst står det klart att rännorna bör tolkas som lämningar efter aktiviteter kring hyddorna.

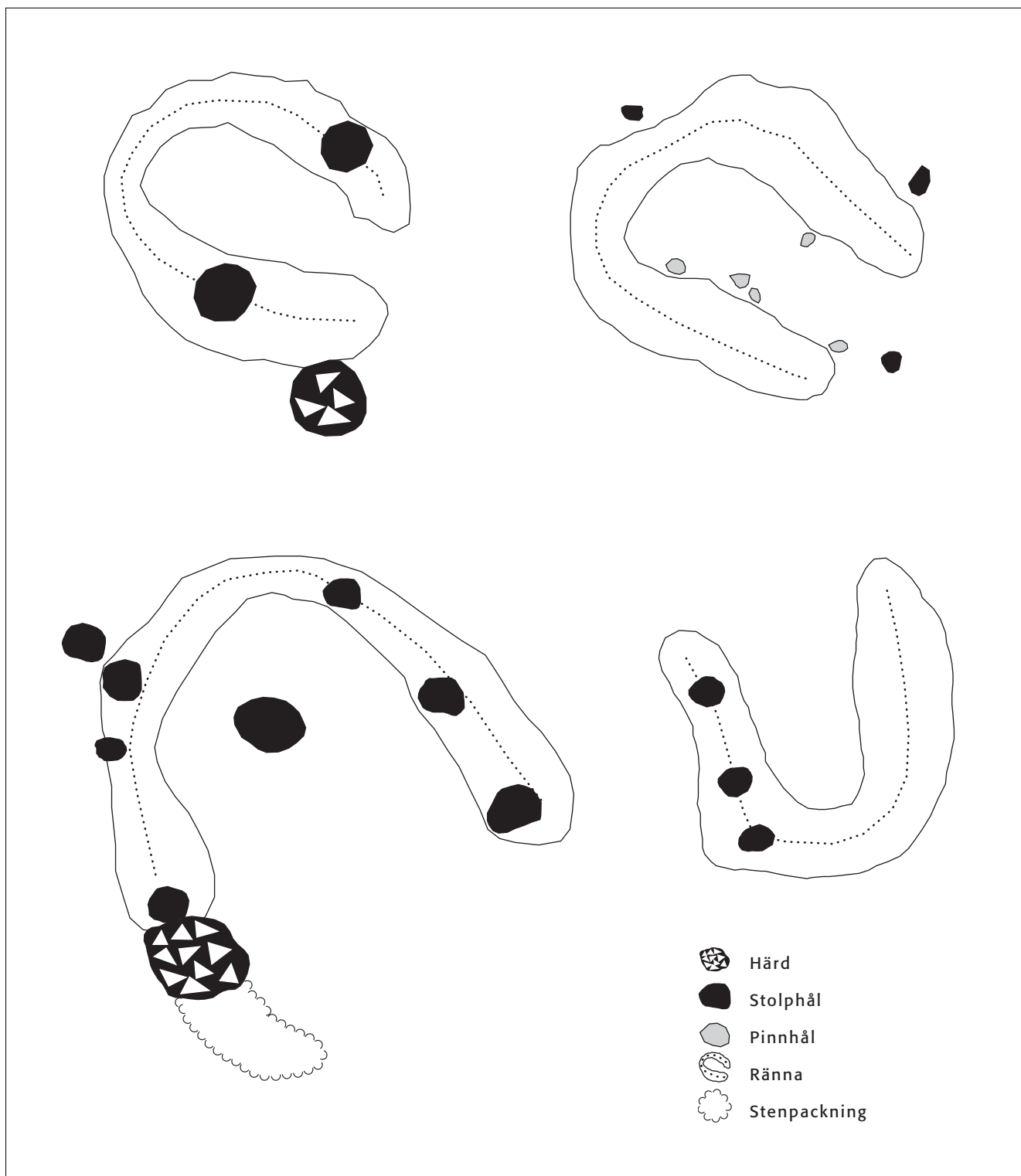

Fig 56. Överst tv; Bleckenstadhyddan, th; Transportstadens hydda. Underst tv; en av Huljehyddorna, th; en av hyddorna i Brunneby. Digitalisering Lisa K Larsson efter Karlenby & Knabe 2001, Carlsson m fl 1996, Larsson 1994. Skala 1:50.

Utvärdering

Ett avsteg från undersökningsplanen var att redovisningen av arbetet inte publiceras i UV's Daffserie utan istället förläggs till rapportserien. Detta har gjorts dels för att förundersökningensresultaten ingår i slutundersökningsrapporten och dels för att få en komplett redovisning av ärendet.

De flesta av de frågor och problemställningar som preciserades i undersökningsplanen har varit möjliga att arbeta med under hela projektet, även om vissa av målsättningarna var ganska vitt ställda och vi kanske inte direkt når några entydiga svar. Sammanfattningsvis kan man säga att förståelsen av Svartådalsregionen har kommit betydligt längre och att vi genom undersökningarna fått fram ett stort jämförelsematerial att arbeta vidare med. Kortfattat berörde de uppställda frågeställningarna; boplatser och markanvändning, hur man disponerat landskapet, metallurgi samt den neolitiska närvaron. Dessutom tillkom några nya frågor kring placeringen av järnåldersgårdens hus i landskapet samt anläggandet av gravar under äldre järnålder. Samtliga frågor med undantag av metallurgin kommer att bearbetas i vetenskapliga artiklar.

Boplatser och markanvändning – kulturlandskapets struktur i Svartådalen och i övriga Östergötland

Målsättningen med detta var att kunna jämföra faktiska fornlämningskomplex mellan regionala områden. De undersökta lämningarna från neolitikum och äldre järnålder diskuteras såväl i föreliggande rapport som i en fördjupad studie utifrån ett regionalt perspektiv.

Det disponerade landskapet

Undersökningarna har visat på en tydlig uppdelning av det disponerade rummet i klart avgränsade ytor och en separering av olika verksamheter, vilket också är det gängse mönstret om man jämför med boplatserundersökningar från övriga Östergötland.

Äldre järnålderns samhälle verkar ha tagit större landområden i anspråk än någon annan förhistorisk period vilket bland annat visar sig vid RAÄ 332, där undersökningsschaktet går genom en kraftigt kuperad terräng. Man har valt att utnyttja olika delar av landskapet, såväl flackare partier i dalgången som de steniga moränhöjderna.

Avsaknaden av bostadshus inom undersökningsytan vid RAÄ 332 har ställt nya frågor om boplatsernas placering i landskapet, ur en historisk och socioekonomisk kontext.

Metallurgi, framställning och förädling av järn

Förutsättningarna beträffande målsättningarna kring metallurgin förändrades något då vi inte hittade några schaktugnar eller underliggande slaggröpar, utan endast påträffade indirekta spår av järnframställning i form av slag, ugnsväggsfragment och små bitar delvis korroderat järn vid RAÄ 332.

Trots det ganska sparsamma arkeometallurgiska materialet lyckades GAL utifrån sina analyser besvara flera av våra frågor. Det visade sig att all slagg var av samma huvudtyp och kunde kopplas till järnframställning i blästugn med underliggande, troligen grunda gröpar. Järnframställningen förefaller inte ha varit särskilt omfattande på platsen men det går ändå att urskilja minst tre skilda framställningstillfällen.

Flera järnkvaliteter med olika användningsområden har tillverkats; dels ett kolfritt eller lågkolhaltigt järn vilket lämpat sig för tillverkning av vardagsföremål, dels ett kolstål som varit hårdbart och därmed lämpligt som eggstål. Processen har fungerat relativt väl, men inte varit av sådan art att den kan kopplas till en högre ståndsmiljö. Det fanns inga säkra tecken på att smide förekommit på platsen i materialet.

Den neolitiska närvaron

Ett flertal neolitiska lämningar av olika karaktär hittades vid undersökningsytan RAÄ 111:2. Dessa härrör från såväl en tidigneolitisk, som en senneolitisk fas. Framkomsten av det tidigneolitiska mesulahuset har väsentligt ökat möjligheterna att på ett nytt sätt belysa boendeproblematiken under perioden, då denna hustyp tidigare är relativt outforskad.

Hyddlämningar som fornlämningstyp har vid tidigare undersökningar visat sig utgöra en del av det tidigneolitiska bosättningsmönstret i regionen. Utifrån undersökningarna i Svartådalen kan de olika neolitiska boplatserlämningarna analyseras i deras större, organiserade rum och därmed hjälpa till att föra stenåldersforskningen ett steg vidare.

Kommande arbeten

Svartådalens förhistoria har tidigare varit relativt okänd och vi har genom dessa undersökningar kunnat belysa flera arkeologiska problemområden. Bearbetning och publicering sker i flera steg där vi riktar oss dels mot en intresserad allmänhet och dels till den arkeologiska forskarvärlden. Föreliggande arbete är en redovisning av resultaten från fältarbetsfasen i form av en teknisk rapport.

En populärvetenskaplig skrift, *Arkeologi i Svartådalen. Människor och landskap längs en gammal kommunikationsled* (Carlsson 2002), har tryckts. Boken har ett omfång på 50 sidor och innehåller 11 artiklar som behandlar intressanta ämnesområden med anknytning till utgrävningssplatserna. Samtliga deltagare i projektet medverkar med artiklar. Vi har även ombett ansvariga på Vägverket och Boxholms kommun att författa korta texter om hur hela processen med vägbyggandet, från planeringsstadium

till färdig väg, fungerar. Skriften är rikligt illustrerad och vänder sig främst till den intresserade lokalbefolkningen.

Ytterligare publicering i form av vetenskapliga artiklar kommer att färdigställas inom ramen för projektet. Artiklarna utgår från projektets uppställda målsättningar och bör ses som en vetenskaplig bearbetning och vidare-tolkning av undersökningsdata. Djupdykningar och jämförelser görs vad gäller det tidigneolitiska bosättningsmönstret i södra Sverige i allmänhet och i Östergötland i synnerhet. En av artiklarna kommer att behandla frågor om den äldre järnålderns lämningar och boplatsernas placering i landskapet. Dessutom kommer vi att arbeta med fenomenen kremering, rituella bränningar och anläggande av gravar under äldre järnålder. Vi har valt att publicera artiklarna i olika vetenskapliga tidskrifter.

Referenser

- Ambrosiani, B. 1964. *Fornlämningar och bebyggelse*. Kungliga Vitterhets Historie- och Antikvitets Akademien. Stockholm.
- Artelius, T. 1999. Den döde vid dörren – reflektioner kring förfäderskult utifrån fynd av människoben i två halländska långhus från järnålder. (Red) Artelius, T., Englund, E., Ersgård, L. *Kring västsvenska hus – boendets organisation och symbolik i förhistorisk och historisk tid*. Göteborg.
- Biwall, A., Hernek, R., Kihlstedt B., Larsson, M., Torstensdotter Åhlin, I. 1997. Stenålderns hyddor och hus i Syd- och Mellansverige. (Red) Larsson, M & Olsson, E. *Regionalt och interregionalt. Stenåldersundersökningar i Syd- och Mellansverige*. RAÄ, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 23. Stockholm.
- Björk, T. 1998. Härdar på rad. Om spåren efter en kultplats från bronsåldern. *Fornvännen* 1998/2. Uppsala.
- Burström, M. 1990. Järnframställning och gravritual. En strukturalistisk tolkning av järnslag i vikingatida gravar i Gästrikland. *Fornvännen* 1990/4. Uppsala.
- Burström, M. 1995. Gårdstankar. *Hus och gård i det förhistoriska samhället. Artiklar*. RAÄ, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 14. Stockholm.
- Carlsson, T., Kaliff, A., Molin, A., Molin, F., Sundberg, K. 1996. *Hulje. Boplats, skärusten och gravar*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Linköping, Rapport 1996:63. Linköping.
- Carlsson, T. & Hennius, A. 1998. Invisible activities. Early neolithic House Remains in Western Östergötland. *Lund Archaeological Review* 4. Lund.
- Carlsson, T. 1999. Rumslig disponering – organisation på äldre järnålderns boplatser i Östergötland. (Red) Kaliff, A. *Olika perspektiv – på en arkeologisk undersökning i Östergötland*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 28. Linköping.
- Carlsson, T. 2002. *Arkeologi i Svartådalen. Människor och landskap längs en gammal kommunikationsled*. (Red) Carlsson, T. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Linköping.
- Eklund, S. 2001. Eldsprängd sten i grop och i hög. (Red) Magnusson, G. *Möre historien om ett Småland*. Kalmar.
- Ericsson, A. & Österström, K. 1999. *Lugnet. Boplatslämningar från äldre järnålder och mesolitikum*. RAÄ 280, Väderstads socken, Mjölby kommun. Östergötland. Arkeologisk Undersökning – Väderstadsprojektet. RAÄ, UV Öst, Rapport 1999:13. Linköping.
- Ericsson, A. 2000. Odlingslandskapets arkeologi. *Vetenskaplig verksamhetsplan för UV Öst, arkeologiskt program 2000 – 2002*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, Rapport 2000:21. Linköping.
- Eriksson, T. 1998. Egen härd guld värd – härdar från äldre järnålder i sydvästra Uppland. (Red) Andersson, K. *Suionum hinc civitates. Nya undersökningar kring norra Mälardalens äldre järnålder*. Occasional papers in archaeology 19. Uppsala.
- Gräslund, A-S. 1993. Det vikingatida samhället – en miljö där Möres kristnande tog sin början. (Red) Williams, H. *Möres kristnande*. Uppsala.
- Göthberg, H. 1995. Huskronologi i Mälaronrådet, på Gotland och Öland under sten- brons- och järnålder. *Hus och gård i det förurbana samhället. Artiklar*. RAÄ, Arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 14. Stockholm.
- Halén, O. 1994. Sedentariness during the Stone Age of Northern Sweden, in the light of the Alträsket site, c. 5000 BC, and the Comb Ware site Lillberget, c. 3900 BC. Source Critical Problems of Representativity in Archaeology. *Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°, No. 20*. Lund.
- Hallgren, F., Bergström, Å., Larson, Å. 1995. *Pärlängsberget. En kustboplatz från övergången mellan senmesolitikum och tidigneolitikum*. Tryckta rapporter från Arkeologikonsult AB, nr 13. Upplands Väsby.
- Hedman, A. 1992 *Fosfatkartering en arkeologisk metod – en introduktion*. Riksantikvarieämbetet, Enheten för arkeologisk dokumentation. Stockholm.
- Hedvall, R. 1995. Sammanfattning UV Linköping. *Medeltida agrarbebyggelse och exploateringsarkeologi – kunskapspotential och problemformulering. Artiklar från seminariet på Lövsta bruk, November 1993*. RAÄ, UV Stockholm, Rapport 1995:20. Stockholm.
- Hedvall, R. 1996. *Stångebro. En boplatz från yngre stenåldern samt gravar och en boplatz från järnåldern*. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1996:44. Linköping.
- Johansson, G. 2000. *Mellan liv och död – kokgröpar från*

- äldre järnålder. Bohuslän, Stenungsund kommun, Jörlanda socken, RAÄ 184. RAÄ, UV Väst, Rapport 2000:38.
- Kaliff, A. 1992. *Brandgravskick och föreställningsvärld. En religionsarkeologisk diskussion*. Occasional Papers in Archaeology 4. Uppsala.
- Kaliff, A. 1997. *Grav och kultplats. Eskatologiska föreställningar under yngre bronsålder och äldre järnålder i Östergötland*. Aun 24. Uppsala.
- Kaliff, A. 1999. Objekt och tanke. – Speglingar av bronsålderns föreställningsvärld. (Red) Olausson, M. *Spiralens öga*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter 25. Stockholm.
- Karlenby, L. & Knabe, E. 2001. Rummets sublimes dimension – hur disponerade man utrymmet på en tidigneolitisk boplatz? *Blick för Bergslagen Årsbok 2001*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Bergslagen. Örebro.
- Karsten, P. 1994. *Att kasta yxan i sjön. En studie över rituellt tradition och förändring utifrån Skånska neolitiska offerfynd*. Acta archaeologica Lundensia, Series in 8° No 23. Lund.
- Korsfeldt, K. 1992. *Östgötskt gravskick. Yngre bronsålder och äldre järnålder*. CD-uppsats i Arkeologi. Uppsala Universitet.
- Larsson, L. 1985. Of House and Hearth. The excavation, Interpretation and Reconstruction of a Late mesolithic house. *Archaeology and Environment* 4. Umeå.
- Larsson, M. 1992. The Early and Middle Neolithic Funnel Beaker Culture in the Ystad Area. Economic and Social change 3100 – 2300 BC. (Red) Larsson, L., Callmer, J., Stjernquist, B. *The Archaeology of the Cultural Landscape. Fieldwork and research in a South Swedish rural region*. Acta Archaeologica Lundensia. Series in 4°. No 19. Lund.
- Larsson, M. 1994. *Sten- och järnåldershus vid Brunneby*. Arkeologisk undersökning. RAÄ 42 och 128. Brunneby socken. Motala kommun. Östergötland. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1994:1. Linköping.
- Larsson, M. 1995a. Förhistoriska och tidigmedeltida hus i södra Sverige. En morfologisk och kronologisk studie. *Hus och gård i det förurbana samhället. Artiklar*. Riksantikvarieämbetet, Arkeologiska undersökningar. Skrifter nr 14. Stockholm.
- Larsson, M. 1995b. *Svintuna. En groppkeramisk boplatz med hyddlämning*. Svintuna 2:6, RAÄ 87, Krokeks socken, Norrköpings kommun, Östergötland. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1995:8. Linköping.
- Larsson, M. 1997. Tidigneolitikum. *Regionalt och interregionalt. Stenålderundersökningar i Syd- och Mellansverige*. (Red) Larsson, M. & Olsson, E. RAÄ, Arkeologiska undersökningar, Skrifter No 23. Stockholm.
- Larsson, M. 2001. Människa, hus och landskap. En studie av tre stenåldersboplatser i Östergötland. *Tidskrift. Arkeologi i sydöstra Sverige 2001 N:r1*. Kalmar.
- Larsson, M. 2002. Människors platser. *Hemmet – trakten – världen. Arkeologi i Östergötland*. Meddelanden från Östergötlands Länsmuseum. Linköping.
- Lindeblad, K. 1995. *En järnåldersboplatz vid Högby gamla tomt. Arkeologisk undersökning, Skälv 6717, RAÄ 186 och 99, Borgs socken, Norrköpings kommun, Östergötland*. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1995:22. Linköping.
- Lindgren-Hertz, L. 2000. Framåtblickande perspektiv. *Vetenskaplig verksamhetsplan för UV Öst. Arkeologiskt program 2000 – 2002*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, Rapport 2000:21. Linköping.
- Loeffler, D. & Westfal, U. 1985. A well preserved Stone Age Dwelling Site. Preliminary Presentation of the Investigations at Vuollerim, Lappland, Sweden. *Archaeology and Environment* 4. Umeå.
- Molin, F. 1999. Mellan Skog och Slätt – äldre järnålderns bebyggelse och byar i Västra Götaland. (Red) Kaliff, A. *Olika perspektiv – på en arkeologisk undersökning i Östergötland*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, Skrifter nr 28. Linköping.
- Molin, F. 2000. Mesolitikum i västra Östergötland – forskningsläge och aktuella problemområden. *Vetenskaplig verksamhetsplan för UV Öst. Arkeologiskt program 2000 – 2002*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, Rapport 2000:21. Linköping.
- Molin, F., Larsson, M., Berggren, A. 1999. *Bäckaskog – hus, hydda och kokgropar i kanten av en våtmark*. Delområde 5 samt del av område 6. RAÄ 279. Bäckaskog. Väderstad socken. Mjölby kommun. Östergötland. Arkeologisk undersökning – Väderstadsprojektet, RAÄ, UV Öst, Rapport 1999:27. Linköping.
- Montelius, O. 1907. Graf från stenåldern, upptäckt vid Öringe i Ekeby socken. *Meddelande från Östergötlands Fornminnesförening*. Linköping.
- Nielsen, F. O., Nielsen, P. O. 1985. Middle and Late Neolithic houses at Limnesgård, Bornholm. *Journal Of Danish Archaeology* 4. Odense.
- Nielsen, P. O. 1997. De ældste langhuse. Fra toskibede til treskibede huse i Norden. *Hus och tomt i Norden under förhistorisk tid. Bebyggelsehistorisk tidskrift nr 33*. Stockholm.
- Nilsson, P. 2002. Historiska kartor – de första bilderna av Svartådalen. (Red) Carlsson, T. *Arkeologi i Svartådalen. Människor och landskap längs en gammal kommunikationsled*. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar. Linköping.
- Olausson, D. 1987. Piledal and Svarte. A Comparison Between Two Late Bronze Age Cemeteries in Scania. *Acta Archaeologica Vol. 57*. Köpenhamn.

- Pamp, B. 1988. *Ortnamnen i Sverige*. Lund.
- Petré, B. 1984. *Arkeologiska undersökningar på Lovö del 3. Gravar, grävält och boplatser på Lovö. Undersökningar 1976 – 1984*. Stockholm.
- Ridderstad, A. 1918. *Östergötlands beskrivning II:2*. Med dess städer samt landsbygdens socknar och alla egendomar. Stockholm.
- Sundberg, K. 2000. *Rondellen. Boplatslämningar från mesolitikum – neolitikum samt äldre järnålder invid torpet Bergslund*. Arkeologisk undersökning – Väderstadsprojektet. RAÄ 144. Väderstad socken. Mjölby kommun. Östergötland. RAÄ, UV Öst, Rapport 2000:4. Linköping.
- Tagesson, G. 1989. *Vikingasvärdet från Hulterstad. Östergyllen. Konst och kultur under 10 000 år*. Meddelanden från Östergötlands läns museum 1989. Linköping.
- Thorpe, J. 1998. *The Origins of Agriculture in Europe*. London.
- Thörn, R. 1996. Rituelleldar. Linjära, konkava och konvexa spår efter ritualer i nord- och centraleuropeiska brons- och järnålderskulturer. (Red) Engdahl, K. & Kaliff, A. *Arkeologi från stenålder till medeltid. Artiklar baserade på religionsarkeologiska nätverksgruppens konferens på Lövstadbruk den 1 – 3 december 1995*. RAÄ, Skrifter nr 19. Linköping.
- Ulfhielm, A. 1995. *Arkeologisk utredning, etapp 1. Väg 32, Boxholm – Bleckenstad. Ekeby, Mjölby och Åsbo socknar Boxholms och Mjölby kommuner Östergötland*. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1995:36. Linköping.
- VVPL. 2000. *Vetenskaplig verksamhetsplan för UV Öst. Arkeologiskt program 2000 – 2002*. Riksantikvarieämbetet, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Öst, Rapport 2000:21. Linköping.
- Widholm, D. 1998. *Rösen, ristningar och riter*. Acta archaeologica Lundensia, series Prima in 4, Nr 23. Lund.
- Zetterlund, P. 1997. *Väg 32 Boxholm – Bleckenstad. Öringe 2:39, 1:3 m fl Ekeby och Mjölby socknar Boxholm och Mjölby kommuner Östergötland*. Arkeologisk utredning, etapp 2. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1997:53. Linköping.
- Otryckta källor**
- Anttila, K. 1985. *En stensättning vid Bleckenstad*, Ekeby sn, Östergötland. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Mitt, Rapport. Stockholm.
- ATA 3470/69 Rapport om restaurering och rekonstruktion av hällkista i Öringe (RAÄ 4) Ekeby socken Östergötland.
- Carlsson, T. 2001. *Arkeologi i Svartådalen. Undersökningsplan, Riksväg 32, Boxholm – Bleckenstad*. UV Öst. Linköping.
- Månsson, S. 1999. Eld i väggen? Om de tidigneolitiska hyddorna i Abbetorp, Östergötland. (Red) Petersson m fl. *Abbetorp*. Rapport i manus.
- Petersson, M. *Abbetorp*. Rapport i manus.
- Schönbäck, M. *Järnstad. St Åby socken*. Östergötlands Länsmuseum, Rapport under arbete.
- Muntliga referenser**
- Anund, J. RAÄ, UV Mitt. 2002.
- Elfstrand, B. RAÄ, UV Öst. 2001.
- Karlenby, L. RAÄ, UV Bergslagen. 2002.
- Menander, H. RAÄ, UV Öst. 2002.
- Analysrapporter**
- Grandin, L., Englund, L-E., Stilborg, O. 2002. *Järnframställning i Öringe under järnålder. Arkeometallurgiska analyser*. RAÄ 332, Ekeby sn, Boxholms kommun, Östergötland. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV GAL Analysrapport 5-2002. Uppsala.
- Danielsson, E. 2002. *Vedlab Rapport över vedartsanalyser på material från Östergötland, Östergötland, Ekeby sn*. RAÄ 332. Öringe. Rapport 0213. Glava.
- Viklund, K., Linderholm, J., Olofsson, J. 2002. *Miljöarkeologisk undersökning av jordprover från Svartådalen*, RAÄ 332, RAÄ111, Ekeby sn, Östergötland. Miljöarkeologiska Laboratoriet, Institutionen för arkeologi och samiska studier. Rapport nr 20002-005. Umeå.
- Sigvallius, B. 2002. *Osteologisk rapport. Bränt benmaterial från Bleckenstad 1:4, RAÄ 109 i Ekeby socken, Östergötland*. Dnr 423-1680-2001. RAÄ, UV Mitt. Stockholm.

Kartor

SGU Ser. Ae nr 36. Jordartskartan. 8F Linköping SV. (Johansson, H. G.) LiberKartor, Stockholm 1979-845578.

Administrativa uppgifter

Riksantikvarieämbetets dnr: 423-1680-2001.

Länsstyrelsens dnr och datum för beslutet: 22-8854-01, 2001-07-25.

Projektnummer: 1510159.

Undersökningstid: 20 augusti – 30 november 2001.

Projektledare: Tom Carlsson.

Bitr projektledare/mätansvarig: Lisa K Larsson.

Amanuenser: Susanna Eklund, Janne Zander, Johan Westerlund.

Maskinist: Björn Andersson, Vånga Entreprenad.

Undersökt yta: 8989 m².

Ekonomiska kartans blad: 8F 1b (085 11) Strålsnäs och Hulterstad 8F 2b (085 21).

Topografiska kartans blad: 8F Linköping SV.

Koordinatsystem: Rikets.

Höjdsystem: RH 1900.

Makrofossilanalys: Miljöarkeologiska laboratoriet i Umeå.

Vedartsanalys: Vedlab i Glava.

¹⁴C-analyser: Ångströmlaboratoriet, Uppsala Universitet,

Avd för jonfysik i Uppsala.

Metallurgisk analys: RAÄ, UV GAL i Uppsala.

Osteologisk bestämning: Berit Sigvallius, RAÄ UV Mitt, Stockholm.

Fosfatanalys: Fosfatlaboratoriet, Läns museet på Gotland, Visby.

Arkiv: Arkivhandlingar, dokumentationsmaterial samt bilagor och foton kommer att inlämnas till Antikvarisk-topografiska arkivet (ATA) i Stockholm. Fynden inlämnas till Historiska museet i Stockholm.

UV ÖST RAPPORT 2002:39
ARKEOLOGISK FÖRUNDERSÖKNING

Riksväg 32

Boxholm – Bleckenstad

Boxholms kommun
Ekeby socken
Östergötland
Dnr 422-4152-2000

Tom Carlsson och Carl-Johan Sanglert

Bilaga 1

Arkeologisk förundersökning Riksväg 32, Boxholm – Bleckenstad

Inledning

Med anledning av Vägverket, Region Sydösts planer att bygga om Riksväg 32 mellan Boxholm och Bleckenstad genomförde Riksantikvarieämbetet UV Öst en arkeologisk förundersökning. Arbetet genomfördes under april – maj 2001.

Ansvarig projektledare var Karin Sundberg. Rapporten har sammanställts av Carl-Johan Sanglert och Tom Carlsson.

Antikvarisk bakgrund

Förundersökningarna utfördes inom tre områden längs den ca 1,5 mil långa vägsträckningen och föranleddes med bakgrund av resultaten från tidigare utförda utredningar (Ulfhielm 1995 och Zetterlund 1997).

- Område 1, Trimplaberget, RAÄ 10.
- Område 2, Lilläng, Öringe, RAÄ 332.
- Område 3, Bleckenstad, indelat i fyra RAÄ nummer: RAÄ 246, RAÄ 111:3, RAÄ 109, RAÄ 248.

Metod

Förundersökningen genomfördes i form av sökschaktning. Torvskiktet eller matjorden har avlägsnats med hjälp av grävmaskin ned till lämplig nivå och därefter har handredskap använts. I de fall arkeologiskt intressanta anläggningar har påträffats har schakten breddats i syfte att avgränsa förekomst och utbredning. Schakt samt påträffade anläggningar har mätts in med totalstation.

Målsättningar

Syftet med förundersökningarna var att avgränsa, karaktärisera samt datera eventuella lämningar. Resultaten avsågs utgöra grund för bedömningar inför kommande arkeologiska undersökningar.

Område 1. Trimplaberget, RAÄ 10

Beskrivning

Terrängen är här kraftigt kuperad. Området domineras av det så kallade Trimplaberget vilket utgör den högsta punkten i omgivningen.

Vägsträckningen berör de yttre delarna av odlingsmark och äng i anslutning till torpet Örevad. Torpet har identi-

fierats i äldre lantmäterimaterial i samband med utredning etapp 1 (Ulfhielm 1995). Inom området finns ett flertal äldre odlingsytor med tillhörande röjningsrösen (RAÄ 10), stigar och gärdesgårdar med anknytning till torpet. Spår av äldre stenröjning saknas utanför inägorna. Vegetationen domineras av gammal granskog.

Resultat

Vid den inledande utredningen, etapp 1 (Ulfhielm 1995) noterades en eventuell stensträng, överlagrad av yngre stenhägnad. Stensträngen bör betraktas som osäker. Någon förlängning av den kunde inte konstateras inom undersökningsområdet. En större stensamling belägen på ett impediment i den östra delen av undersökningsområdet undersöktes i syfte att avgöra eventuell förekomst av stensättningar eller äldre odlingslämningar. Inga fornlämningar inom område 1 kunde konstateras.

Område 2. Lilläng, Öringe RAÄ 332

Beskrivning

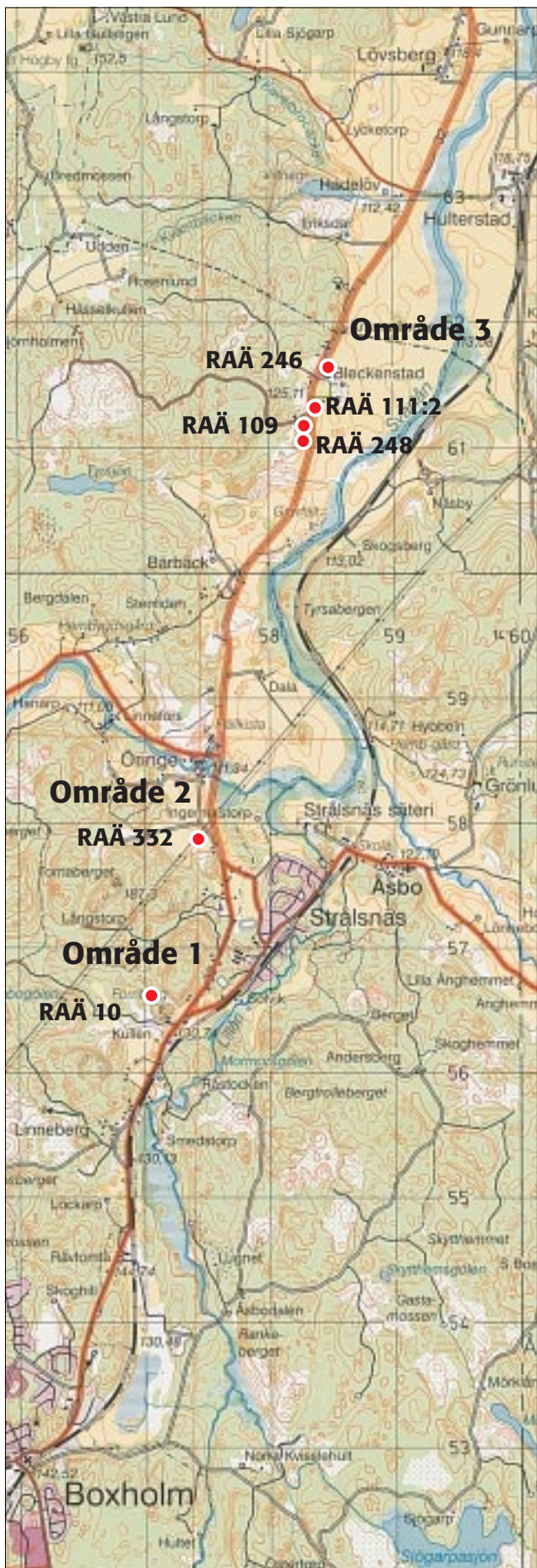
Södra delen av förundersökningsområdet bestod av planterad granskog och lövsly. Den starka marklutningen i kombination med tät vegetation medförde att denna del inte berördes av tidigare utredning, etapp 2. Norra delen av förundersökningsområdet var åker och äng i en markerad höjdrygg med sluttningar i riktning mot Svartån vid Öringe.

Utredningen etapp 2 påvisade kulturlager och förhistoriska anläggningar i åkermarken (Zetterlund 1997). Dessa har tolkats som boplatslämningar med nära anknytning till gravfältet, RAÄ 5.

Resultat

I norr, i åkermarken, konstaterades ett väl avgränsat, intensivt använt område. Förutom härdar och kulturlager påträffades stolphål och gropar. I några anläggningar fanns skärvor av keramik av äldre järnålderskaraktär.

I de södra, tidigare skogsklädda, området hittades större härdar vilka var urskiljbara som koncentrationer av sot, kol och skörbränd sten redan i jorden direkt under torvlagret. Anläggningarnas utbredning avgränsas av naturliga terrasser. Även här hittades järnålderskeramik. En sektion grävdes genom en av terrasskanterna men några

tecken på konstruktion kunde inte påvisas. Två schakt togs upp i en starkt sydsluttande yta vilken sträcker sig ner mot en mindre bäck. Några mindre härdar påträffades i sluttningens övre del. Här påträffades även reduktionsslagg som tyvärr inte kunde knytas till några enskilda anläggningar. I åkern nedanför sluttningen hittades en malstenslöpare, slagg samt ett flintavslag.

De ¹⁴C-analyser som utfördes daterar aktiviteterna över alla områden till äldre järnålder, fr o m Kristi födelse t o m 400 talet e Kr.

Område 3. Bleckenstad

Beskrivning

Vid Bleckenstad kommer vägen att breddas dels på den östra och dels på den västra sidan av befintlig väg. I området runt Bleckenstad finns rikligt med fornlämningar, främst stensträngar och stensättningar. De aktuella förundersökningsområdena omfattar såväl åkermark som hagmark. Enligt det historiska kartöverlägget fungerade vägen (nuvarande Riksväg 32) redan på 1700-talet som en skiljelinje mellan åker och betesmark. Kartöverlägget visar att bebyggelsen, liksom idag, bestod av två gårdar placerade mellan inägor och utmark. Vidare noteras ett antal markerade högar eller rösen i anslutning till södra gården, vilka kan vara numera borttagna gravar.

Resultat

RAÄ 246

Förundersökningen utfördes öster om Riksväg 32 i en hage. Förundersökningen föranleddes dels med hänsyn av en näraliggande stensträng (RAÄ 246) och dels med tanke på det gårdsnära läget.

Över ytan togs mindre schakt i nordsydlig riktning upp. En förhistorisk härd påträffades.

RAÄ 111:2

Undersökningsområdet låg i en plöjd åker öster om Riksväg 32. Ytan utgör ett svagt höjdläge. I direkt anslutning till förundersökningsområdet har tidigare en kvadratisk stensättning (RAÄ 111) från äldre järnåldern undersökts (Anttila 1985). På västra sidan av vägen leder ett stensträngssystem in mot undersökningsytan. Utredningar på platsen (Zetterlund 1997) visade på boplatslämningar från flera olika förhistoriska perioder – från tidig neolitikum till vendeltid.

I området anlades två schakt. I båda schakten påträffades anläggningar. I det östra schaktet fanns anläggningar vilka flera tolkades som stolphål. Även härdar och gropar påträffades. Mot bakgrund av tidigare resultat tolkades platsen som en förhistorisk boplat.

Fig 1. Utdrag ur Topografiska kartans blad 8F Linköping SV med områdena 1 – 3 markerade. Skala 1:50 000.

RAÄ 109

Området låg väster om Riksväg 32 i en relativt brant östsluttning. Förundersökningen föranleddes av närheten av gravfältet RAÄ 109. Tre sökschakt anlades här i vägens längdriktning. Vid schaktning påträffades tre mindre härdar. Härden kan tillhöra utkanten av en boplats men kan också tolkas som aktiviteter i samband med gravritualer. En härd ¹⁴C-daterades till yngre bronsålder.

RAÄ 248

Området låg väster om Riksväg 32. Marken är mycket stenig och området sluttade relativt kraftigt ner mot Riksväg 32. Området bedömdes kunna utgöra en förlängning av gravfältet, RAÄ 109, samt aktiviteter nära stensträngen RAÄ 248. Flera schakt togs upp norr om stensträngen RAÄ 248.

En oregelbunden firsidig stensättning, ca 10x10 m upptäcktes, delvis dold av modern röjningssten. Stensättningen bestod av större stenar i anläggningens kanter med skörbrända stenar runt. I östra delen av stensättningen fanns en härd. Inga fynd påträffades. Anläggningen tolkades som en sannolik stensättning från äldre järnålder liknade den som undersöktes 1985 (Anttila).

Sammanfattning

På uppdrag av Vägverket, Region Sydöst, har Riksantikvarieämbetet utfört arkeologiska förundersökningar inom tre områden längs den planerade ombyggnaden av Riksväg 32 mellan Boxholm och Bleckenstad.

- Område 1, Trimplaberget, RAÄ 10; inga fornlämningar påträffades.
- Område 2, Lilläng, Öringe, RAÄ 332; förhistoriska boplatslämningar, härdar, gropar, stolphål samt fynd av keramik, slagg, flinta och en malstenslöpare.
- Område 3 Bleckenstad, indelat i fyra RAÄ nummer:
 - RAÄ 246; förhistorisk härd.
 - RAÄ 111:3; förhistoriska boplatslämningar, härdar, gropar, stolphål samt fynd av keramik, slagg, flinta och en malstenslöpare.
 - RAÄ 109; flera förhistoriska härdar, samt en firsidig stensättning.
 - RAÄ 248; förhistorisk härd.

Referenser

- Anttila, K. 1985. *En stensättning vid Bleckenstad*, Ekeby sn, Östergötland. RAÄ, Avdelningen för arkeologiska undersökningar, UV Mitt, rapport. Stockholm.
- Ulfhielm, A. 1995. *Arkeologisk utredning, etapp 1. Väg 32, Boxholm – Bleckenstad. Ekeby, Mjölby och Åsbo socknar Boxholms och Mjölby kommuner Östergötland*. RAÄ UV Linköping, Rapport 1995:36. Linköping.
- Zetterlund, P. 1997. *Väg 32 Boxholm – Bleckenstad. Öringe 2:39, 1:3 m fl Ekeby och Mjölby socknar Boxholm och Mjölby kommuner Östergötland*. Arkeologisk utredning, etapp 2. RAÄ, UV Linköping, Rapport 1997:53. Linköping.

Administrativa uppgifter

- Riksantikvarieämbetets dnr: 422-4152-2000.
Länsstyrelsens dnr: 220-10301-00.
Projektnummer: 1510153.
Undersökningstid: 18 april – 10 maj 2001.
Projektledare: Karin Sundberg.
Personal: Karin Sundberg, Tom Carlsson och Carl-Johan Sanglert.
Exploateringsyta: Ca 3000 löpmetrar.
Undersökt yta: Ca 500 löpmetrar.
Läge: Ekonomiska kartan, blad 085 11, x 64 55 000, y 14 55 000.
Koordinatsystem: Rikets.
Höjdsystem: RH 1900.